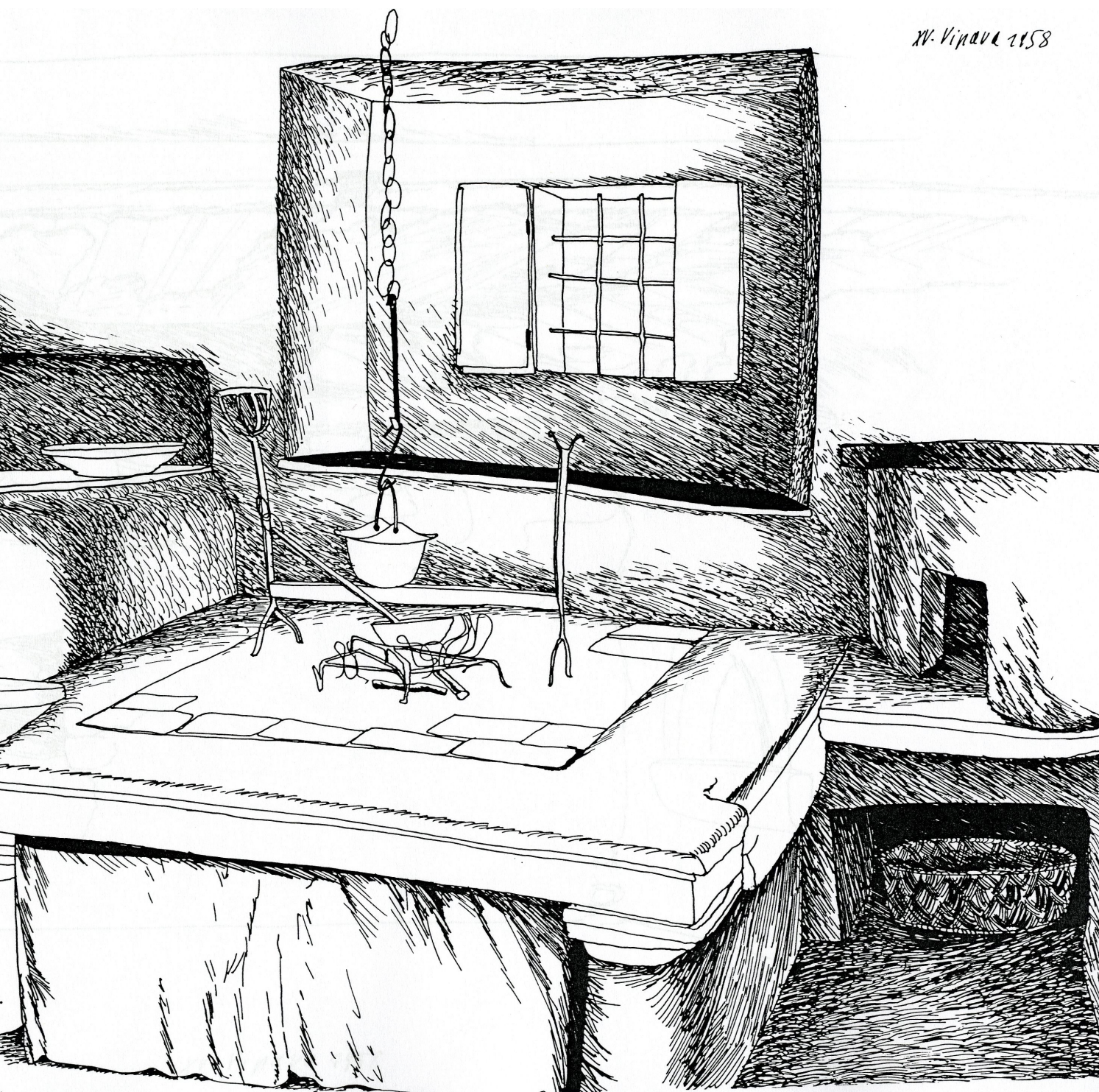

IZVESTJE

RAZISKOVALNE POSTAJE
ZRC SAZU V NOVI GORICI

4

XV. Vignava 1858

IZVESTJE

Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici

ISSN C504–2240

Uredniški odbor

Branko Marušič, Špela Ledinek Lozej, Vesna Ličer,
Jasna Fakin Bajec, Petra Kolenc

Urednik

Xxxxxxx

Jezikovni pregled

Danila Zuljan Kumar

Jezikovni pregled prevodov

angleščina Danila Zuljan Kumar

italijanščina Neva Makuc

Oblikovanje

Milojka Žalik Huzjan

Izdajatelj

Raziskovalna postaja ZRC SAZU, Nova Gorica

Za izdajatelja

Branko Marušič

Založnik

Založba ZRC, ZRC SAZU

Za založnika

Oto Luthar

Glavni urednik

Vojislav Likar

Tisk Xxxxxx

Naklada Xxxx

Naslov uredništva

Raziskovalna postaja ZRC SAZU, Nova Gorica, Delpinova 12, 5000 Nova
Gorica. Tel.: 05 335 73 23

Naročila

Založba ZRC, ZRC SAZU, Novi trg 2, p. p. 306, 1001 Ljubljana

© 2007, Raziskovalna postaja ZRC SAZU, Nova Gorica

Risba na ovitku Ognjišče v Podragi (avtor risbe Tine Bizjak), Orlova terenska
ekipa Etnografskega muzeja (Vipavska dolina, 1958).

VSEBINA

Branko Marušič

Pot do univerzitetnega študija
na Goriškem 2

Neva Makuc

O nekaterih vidikih odnosa
furlanskih novoveških historiografov
do etničnih, jezikovnih, verskih in
socialnih skupin 10

Petra Kolenc

Semeniška knjižnica v Gorici v času
Štefana Kociančiča in njegov
dopinos k bibliotekarski stroki 12

Jasna Fakin Bajec

Iz življenja prosvetnih društev v
Komnu in bližnjih kraških vaseh
v prvi polovici 20. stoletja 15

Špela Ledinek Lozej

Ob petdesetletnici Orlove teren-
ske ekipe Etnografskega muzeja na
Vipavskem:
pregled gradiva o stavbarstvu
in bivalni kulturi 20

Vesna Ličer

Dediščina kulturne krajine na
primeru opuščanja kmetijskih
površin na Goriškem 23

Katja Jerman

Percepcija skupnega trga med
Novo Gorico in Gorico 28

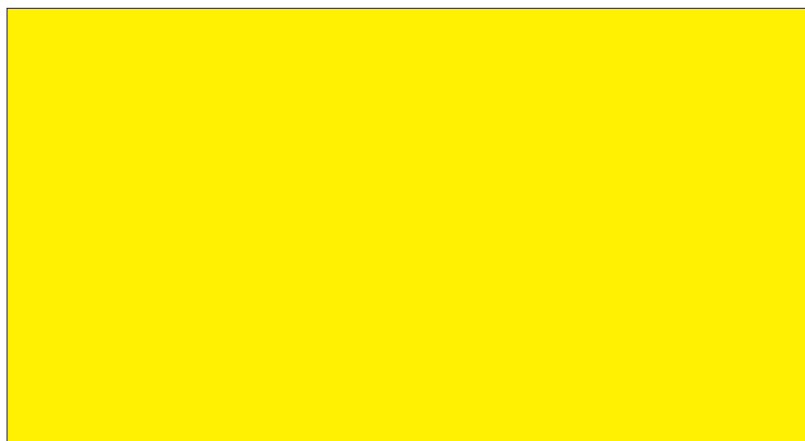
Danila Zuljan Kumar

O nastajanju *Slovenskega lingvističnega*
atlasa 33

Poročilo o delu sodelavk in
sodelavcev Raziskovalne postaje
ZRC SAZU v Novi Gorici
za leto 2007 38

*Spet se leto naokrog je zavrtelo,
naj bo zdravo, mirno in veselo ...
Bog naj vas obvarje treska, hudega vremena,
vam obilna, radodarna bo jesen rumena.*

Ludvik Zorzut (1892–1977), iz pesmi Koledniki

Primož Trubar: En regishter, ... ena kratka Poostilla (V Tibingi, 1558)

*Leta 2008 bo minilo 500 let od rojstva
Primoža Trubarja in 450 let od njegove objave
En regishter, ... ena kratka Postilla,
kjer je ime mesta Gorica domnevno prvič
natisnjeno v izvorni slovenski obliki.*

BRANKO MARUŠIČ*

POT DO UNIVERZITETNEGA ŠTUDIJA NA GORIŠKEM

IZVLEČEK

Zametki visokega šolstva na Goriškem segajo v začetek 17. stoletja, ko so jezuiti ustanovili gimnazijo v Gorici. Leta 1818 je bilo v Gorici ustanovljeno Centralno bogoslovno semenišče, ki je bilo vse do razpada Avstro-Ogrske edina visoka šola v Avstrijskem primorju. Po letu 1848 se je pojavilo kar nekaj predlogov za ustanovitev univerze v Gorici in Trstu, zlasti v povezavi z reševanjem italijanskega univerzitetnega vprašanja v avstrijski monarhiji. To vprašanje pa ni bilo takrat rešeno. Leta 1924 je bila ustanovljena univerza v Trstu. Po drugi svetovni vojni je nastala univerza v Vidmu (1993). V Novi Gorici je bila kot visokošolski študij ustanovljena Politehnika, ki je v letu 2006 prerasla v Univerzo v Novi Gorici.

Ključne besede

univerza, Gorica, Nova Gorica, visokošolski študij, zgodovina

SINTESI

Le prime Università, come istituzioni di maggior rilievo e come le *Universitas societas magistrorum et scholarium*, nacquero nell'Europa medievale (Padova nel 1.222). Così anche in Friuli si sente parlare di Univesità nei primi anni del Trecento. Tutti i seguenti tentativi di creare studi universitari in queste terre non sono stati realizzati. L'introduzione dei studi superiori a Gorizia è legata all'arrivo dei Gesuiti (1615). La prima scuola a livello universitario, ma senza autorizzazione ad assegnare le lauree, era a Gorizia, nel Seminario centrale arcivescovile (1818): era l'unica istituzione di questo grado nel Litorale Austriaco. I fatti dell'anno 1848 hanno sollevato la questione univesitaria presso gli Sloveni. Il distacco del Veneto dall'Austria (1866) e la conseguente preclusione dell'ateneo di Padova apriva la questione dell'università italiana in Austria. Fino alla dissoluzione dell'impero asburgico (1918) il problema universitario non era stato risolto ne per gli italiani ne per gli sloveni. Nel 1924 assume il titolo di Università la Revoltella di Trieste. Nel 1986 apre la sua sede a Gorizia l'Università di Trieste, nel 1993 l'Università di Udine. Nell'anno 1995 veniva istituita la Politehnika di Nova Gorica, che nel 2006 diventa la Univerza v Novi Gorici.

Parole chiave

Università, Gorizia, Nova Gorica, studi superiori, storia

PRVE POBUDE ZA VISOKOŠOLSKI ŠTUDIJ

Pripovedovanje o začetkih višjega ali visokega šolstva na Slovenskem se začena leta 1597 z letom prihoda jezuitov v Ljubljano in z ustanovitvijo njihove šole.¹ V Gorico so prišli jezuiti

* dr. zgodovinskih znanosti, vodja Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica, znanstveni svetnik v pokoju. E-pošta: branko.marusic@guest.arnes.si

¹ Pri sestavi tega besedila je kot izhodišče služila študija Frana Zwittera o zgodovini višjega šolstva na Slovenskem vse do ustanovitve ljubljanske univerze (Višje šolstvo na Slovenskem do leta 1918, v: *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani*, Ljubljana 1969, str. 13–51). Fran Zwitter pa je že na samem začetku svojega pregleda omenil objavo Janka Polca, ki je še kot študent leta 1902 skupaj s sovrstnikom Bogomilom Senekovičem objavil obsežen *Vseučilišni zbornik* (Ljubljana 1902), pripravljen v podporo boju za ustanovitev slovenske univerze v Ljubljani. O zgodovini ljubljanskega višjega šolstva in prizadevanju za slovensko univerzo je Polec pisal tudi v zborniku ob desetletnici univerze v Ljubljani (*Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*, Ljubljana 1929). O zgodovini te univerze pa tudi o višjem in o visokem šolstvu na Slovenskem prinašajo gradivo tudi zbornika *Univerza v Ljubljani ob tridesetletnici osvoboditve 1945–1975* in *Zbornik ljubljanske univerze 1989* (Ljubljana 1989); za oba zbornika je pregled zgodovine napisal Vasilij Melik. Monografska dela o nastajanju in delovanju slovenske univerze je objavila Ana Benedetič (*Pot do ljubljanske univerze*, Ljubljana 1981; *Pot do univerze: 1848–1898–1909–1919*, Ljubljana 1999). O boju za slovensko univerzo je pisal tudi Jože Pirjevec (Problem slovenske univerze v Trstu v avstrijski dobi, *Zgodovinski časopis* 29/1975, str. 255–261). Zelo uporabna je *Bibliografija doktorskih disertacij univerze in drugih visokošolskih in znanstvenih ustanov v Ljubljani 1920–1968* (Ljubljana 1969) Jožeta Kokoleta. Za poznavanje zgodovine šolstva na Slovenskem in Goriškem pa je zagotovo pomembna Schmidtova monografija *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem* (1–3, Ljubljana 1988); več je parcialnih obravnav slovenskih in tujih avtorjev v slovenskem jeziku. Tako na primer Janeza Janžekoviča (Slovenski študenti na dunajski univerzi v 16. stoletju, *Kronika* 25/1977, str. 167–177), Vasilija Melika in Petra Vodopivca (Slo-

le malo kasneje, leta 1615. Njih šola se je začela leta 1619 s pripravljanim razredom in nato leta 1620 s prvim gimnazijskim razredom; jezuitska gimnazija v Gorici je leta 1624 postala šestrazredna. Postopek uvajanja višjih študijev na slovenskih in na tleh sosednjih ozemelj se je pričel razmeroma pozno, saj so prve evropske univer-

venski izobraženci in avstrijske visoke šole 1848–1918, *Zgodovinski časopis* 40/1986, str. 269–282) ali pa Haralda Heppnerja (Študenti iz slovenskih dežel na graški univerzi 1884–1914, *Zgodovinski časopis* 46/ 1992, str. 343–355, 469–478, 47/1993, 89–93). Krajevni goriški problematiki so namenjene objave Branka Marušiča (O poskusih za ustanovitev slovenske univerze v Trstu, *Primorska srečanja* 1996, šte. 179, str. 184–185; Isti, Prizadevanja za slovensko univerzo v Trstu, v: 2000, 1997, šte. 105, str. 37–42; Isti, Strokovno in znanstveno raziskovalno sodelovanje med Gorico in Novo Gorico, v: *Nova Gorica – Gorica. Izgini in možnosti sobivanja*, Nova Gorica 1997, str. 93–106), Stanislava Južniča (Kralj matematikov Cauchy in njegovi goriški dediči, v: *Bourboni na Goriškem*, Nova Gorica 2007, str. 23–57) in seveda številne druge objave.

Monografska obravnava italijanskega šolstva na Goriškem ne obstaja. Temu se je še najbolj približalo delo Maria Brancatija *L'Organizzazione scolastica nella Contea principesca di Gorizia e Gradisca dal 1615 al 1915* (Mariano del Friuli 2004). Tudi pri Italijanih je več parcialnih obravnav (Luigi in Sergio Tavano, Alessandra Martina, Ferruccio Tassin, Liliana Ferrari), opozoriti pa je potrebno vsekakor na Itala Santeusanija prikaz delovanja goriškega bogoslovnega semenišča II seminario centrale di Gorizia nel periodo del tardo giuseppinismo: 1818–1857 (*Studi Goriziani* zv. 99–100, 2004, str. 7–113) in na več razprav o začetkih šolstva v Furlaniji Cesara Scalona. Pregled zgodovine prizadevanj za italijansko univerzo v habsburški monarhiji pa je napisal Angelo Ara in ga objavil v knjigi *Ricerche sugli austro-italiani e l'ultima Austria* (Roma 1974), presegel je nekatera starejša dela (na primer Ferdinanda Pasinija, *L'Università italiana di Trieste*, 1, Firenze 1910) in nadaljeval historiografsko revizijo italijanskega univerzitetnega vprašanja v Avstriji; v reviji *Trieste* (11/1964, str. 11–15) jo je začel Carlo Schiffrer.

ze, predvsem v Italiji, nastajale že od srede 11. stoletja. Slovenskim krajem najbližja univerza je bila v Padovi in je nastala leta 1222. Dunajska univerza je bila ustanovljena leta 1365, v Gradcu pa več kot dvesto let kasneje (1585). Univerzi sta bili namenjeni za avstrijske dežele, kamor je sodilo devet desetih slovenskega ozemlja. Na dunajski univerzi se je v 16. stoletju med študijem in po njem odlikoval, poleg drugih študentov in učiteljev iz slovenskih dežel, tudi profesor teologije Rafael Kobencel iz Štanjela.

V Furlaniji je vzniknila misel o ustanovitvi univerze v krogu oglejskih patriarhov. V začetku 14. stoletja je patriarh Otobon v Huminu razglasil svoj namen, da ustanovi univerzo v Čedadu. Patriarh Betrand je dobil leta 1339 papeževu dovoljenje za njeno ustanovitev. Zgodovinarji dvomijo v pristnost privilegija cesarja ter nemškega in češkega kralja Karla IV. z dne 1. avgusta 1353. Z njim je Karel IV. pet let potem, ko je ustanovil praško univerzo (1348), svojemu sorodniku oglejskemu patriahu Nikolaju Luksemburškemu naročil ustanovitev šole v Vidmu za študij rimskega in kanonskega prava. Očitno pa je propad posvetne oblasti oglejskega patriarha leta 1420 prekinil prizadevanja za ustanovitev univerze v Furlaniji. V okviru Beneške republike so študentje z ozemelj oglejskega patriarhata, po letu 1420 že bivšega, obiskovali univerzo v Padovi. Z ozemelj, ki so po letu 1500 postala habsburška, pa so se podajali na Dunaj in kasneje v Gradec.

KDAJ SE NA GORIŠKEM PRVIČ OMENJA UČITELJ ALI ŠOLSKI POUK?

O začetkih šolstva na Goriškem ni veliko podatkov. Najverjetneje imajo prve/začetne šole svoj izvor v pokristjanjevalni dejavnosti oglejske cerkve. V začetku 14. stoletja so imeli nekateri župniki na Tolminskem svojega duhovniškega kandidata omenjenega kot *scholaris*. V Gorici se leta 1471 omenja *Schulmeister* Mathes, sicer se v Gorici v med 13. in 15. stoletjem omenja več magistrov, ki jih pa ni mogoče povsem

opredeliti za učitelje. O kaki stanovski šoli v Gorici ni vesti pa tudi ne o kaki drugi šolski organizaciji. Čeravno so v Gorici sredi 16. stoletja, kot je ugotavljal kronist Girolamo di Porzia, govorili tri jezike (*»tre lingue, tedesca, schiava e italiana«*), so pa učili tri jezike, in sicer nemščino, italijanščino in latinščino, izobraževanje pa je bilo na zelo nizki stopnji.

Razmere so se spremenile že v začetku 17. stoletja s prihodom jezuitov v Gorico, njihovo šolstvo je bilo značilno za slovenske razmere (jezuitski kolegiji so bili v Ljubljani, Celovcu, Gorici, Trstu in mnogo kasneje v Mariboru), in sicer za obdobje od konca 16. stoletja do leta 1773, ko je papež Klemen XIV. red ukinil, da ga je papež Pij VII. leta 1814 obnovil.

Ukinitvev jezuitskega reda zaradi razmer znotraj cerkve in zaradi pritiska nekaterih evropskih držav je pomenila tudi ukinitvev njihove šole. Ta dogodek je sovpadal z interesi države, ki se z dejavnostjo jezuitov niso več ujemali. Državna oblast je leta 1775 potrdila reformo gimnazij. V Gorici so za jezuiti prevzeli šolanje redovniki piaristi in tedaj je bil tu uveljavljen petletni, kasneje pa zopet šestletni študij. Dijaki pa so lahko obiskovali še dve leti filozofski študij in potem nadaljevali študij teologije ali pa so se odločili za univerzo. Po ukinitvi jezuitskega reda pa se je pripravljala ustanovitev univerze v Trstu, vendar se tedaj ta namera ni uresničila.

JEZUITSKO ŠOLSTVO V GORICI

Jezuitsko šolstvo je bilo srednje in višje, osnovno šolstvo so prepuščali drugim. V sklopu jezuitske šole sta bila nižji študij (*studia inferiora*), imenovan tudi gimnazija, in višji študij (*studia superiora*). Za goriško jezuitsko šolo velja, podobno kot za ostale jezuitske šole, da je bil program višjih študijev podoben študijskim programom na takratnih univerzah, a privilegija, da bi podeljevali akademske naslove, jezuitje takrat niso dobili (to sta imela kolegija v Gradcu in Innsbrucku, medtem ko v Ljubljani, Celovcu in Gorici ne).

Prav podeljevanje akademskih naslovov je bilo pravica – ne morda obseg in vsebina študija – ki je ločila univerzo od drugih visokih šol. Temelj jezuitske vzgoje je bilo v protireformacijskem času vračanje in utrjevanje ugleda cerkve, posebno pozornost so namenjali učenju klasičnih jezikov, teologiji, zlasti kazuistiki (moralna teologija) in kanonskemu pravu. Z jezuitsko šolo v Gorici je bilo povezano Werdenbergovo semenišče, ki je vzgajalo duhovniški naraščaj in s štipendijami omogočalo šolanje revnejšim gojencem.

Jezuiti, ki so imeli celo poldrugo stoletje monopol nad šolstvom v Gorici, so poleg pedagoških nalog zapustili pomembno sled tudi na raziskovalnem polju. Pater Martin Bavčer (1595–1668) iz Sela na Vipavskem, ki je učil na jezuitski šoli v Gorici, je bil s svojo rokopisno zgodovino Norika in Furlanije, prvi zgodovinar slovenskega rodu, vendar ne prvi slovenski zgodovinar. Nikdar se ni izjasnjeval o svoji narodnosti, zgodovino Goriške je obravnaval v deželnih okvirih in tako se je tudi sam opredeljeval. Mogoče je tudi podvomiti, če sodi njegovo rokopisno latinsko delo na polju krajevne goriške zgodovine v kategorijo pravega znanstvenega raziskovanja ne glede na to ali pa prav zato, ker je nastajalo pred 350 leti, ko je bila zgodovinska veda še vsa v povojih tako na Slovenskem kot tudi drugod v Evropi. Nedvomno pa je Bavčer s svojo zgodovino utrjeval goriško habsburško posest, saj je bila ta kamen spotike v odnosu avstrijske monarhije do Beneške republike vse od takrat dalje, od leta 1500, ko so Habsburžani podedovali posest goriških grofov. Bavčer je s sodelovanjem pri ediciji *Acta sanctorum*, ki je tedaj nastajala v Antwerpnu, ustvarjal mednarodne povezave. Bavčerjevo delo sta skoraj sočasno nadaljevala in dopolnjevala Italijana Giacomo d'Ischia in Gasparo Brumatti. Njihov sodobnik je bil zdravnik in proučevalec kuge Fausto Gibelli.

Bavčer pa ni bil prvi, ki se je na Goriškem posvečal raziskovalnem delu. Zdravnik Pier Andrea Mattioli (1501–1577), ki je v Gorici le zača-

sno (dvanajst let) bival eno stoletje pred Bavčerjem, je prav na Goriškem opravil terenske raziskave, izjemne za razvoj botanike in farmakologije. Bavčerjev sodobnik je bil Gregorio Erbachio (rojen okoli 1610), v njegovem italijanskem priimku so nekateri poznejši slovenski domoznanski videli slovenski izvirnik Gerbec. Zelo verjetno je bil rojen v Šempetru pri Gorici, šolal se je pri jezuitih v Gorici, bil je doktor filozofskih in teoloških ved in je leta 1661 v Benetkah izdal pedagoško knjigo *Promotorium humanae felicitatis*. Solkanec je bil Janez Žbogar (1654–1701), ki je objavil obširno filozofsko delo *Theologia radicalis*, prva izdaja je izšla v Pragi leta 1698. S tem seznam ljudi, ki so se tedaj ukvarjali z znanostjo, še ni izčrpan, saj smo omenili predvsem tiste, ki so bili ali pa naj bi bili slovenskega rodu.

RAZSVETLJENSTVO

Čas Marije Terezije, se pravi dobršen del sredine 18. stoletja, je značilen za reforme, ki so modernizirale habsburško cesarstvo. Ena izmed teh je bila tudi ureditev državnih in cerkvenih meja na območju, na katerem je Avstrija mejila z Beneško republiko. Tako sta leta 1751 z ukinitvijo oglejskega patriarhata nastali goriška (1752) in videmska nadškofija (1753). Ena izmed nalog prvega goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa je bila tudi ureditev razmer pri šolanju bodočih duhovnikov. 8. decembra 1757 je bil v Gorici odprt *Domus presbyteralis (Priesterhaus)*, izpopolnjevalnica za mlade duhovnike; kasneje se je preoblikovala v štiriletni *Seminarium Clericorum Goritiense*. Ustanova je bila ukinjena leta 1783 v sklopu reform Jožefa II. Bodoči duhovniki so študij potlej nadaljevali v Gradcu.

Nadaljevanje Attemsevega semenišča je bilo Centralno bogoslovno semenišče, pričelo je delovati leta 1818. Bilo je prva in edina visoka šola na ozemlju Avstrijskega primorja (tudi Primorske), v upravni enoti, ki se je začela oblikovati sredi 18. stoletja in je prenehala z razpadom avstroogrške monarhije, ki je obsegala deže-

le Goriško-Gradiško, Trst z bližnjo okolico in Istro. V Trstu, kjer take visoke šole ni bilo, je bila sicer leta 1877 ustanovljena višja trgovska šola Revoltella. Goriško semenišče je tudi po letu 1848, ko se je izvršila reforma visokošolskega študija, podobno kot druga semenišča v državi, ostala škofijski učni zavod. Štiriletno šolanje je bilo namenjeno vzgoji duhovniškega kadra za goriško nadškofijo ter za tržaško-koprsko, poreško-puljsko in krško škofijo. Ljubljanska škofija, ki je sicer sodila v goriško metropolitano, je imela svoje semenišče. Goriško centralno bogoslovno semenišče je obiskovalo letno povprečno od 90 do 100 gojencev. V prvih petdesetih letih delovanja (1818–1868) je vzgojilo 1148 duhovnikov. Uradni jezik je bila nemščina, učni pa latinščina. V pretežni meri so semenišče obiskovali študentje slovenskega rodu, kar kaže tudi podatek, da je bilo med leti 1818–1918 med desetimi kar devet rektorjev slovenskega rodu. Znaten je bil tudi delež Slovencev v profsorskem kadru, omenimo Štefana Kociančiča, Antona Mahničiča in kasneje Josipa Srebrničiča, ki je po prvi svetovni vojni predaval na ljubljanski teološki fakulteti.

V 18. stoltju je potrebno v Gorici poleg uršulinske šole za dekleta (izvira je iz druge polovice 17. stoletja) omeniti še babiško in kirurško šolo. Z delovanjem te šole je povezano ime zdravnika Antona Muznika (1726–1803). Kot prvi zdravnik dežele Goriško-Gradiške je opravljal predvsem higienske raziskave. Rezultate opravljenega dela in opazovanj je objavil leta 1781 v knjigi *Clima goritiense*. Danes se taka higienska opazovanja ne štejejo v znanstveno raziskovalno delo, a pred dve sto in več leti, v časih Muznika, je bilo drugače. Navsezadnje pa je *Clima goritiense* prva prirodoslovna knjiga o goriški deželi in zrcalo novih razmer v prosvetljeni državi. Ta je namreč začela poleg drugega skrbeti tudi za zdravstveno stanje svojih državljanov.

Osemnajsto stoletje je bilo na Goriškem pravzaprav zdravniško, saj se je tedaj uveljavilo v svetu nekaj goriških rojakov kot Solkanca Marko Anton

Plenčič (1705–1786) in Anton Mihelič. Prvi, dijak jezuitske šole v Gorici, je bil profesor dunajske univerze pisec medicinskih knjig. S svojo teorijo o »živem kužilu« (*contagium vivum*) je bil predhodnik Pasteurjeve mikrobiologije. Anton Mihelič (1748–1818) je bil nevrolog in se je kot profesor Univerze v Pragi povzpел celo do mesta rektorja, lepa je bera njegovih strokovnih in znanstvenih del. Manj je raziskano življenje še enega izmed solkanskih rojakov, zdravnika Franca Ksaverija Bense, ki je leta 1717 objavil knjigo o zatiranju kuge na Dunaju v letih 1712–1714. Andrej Brataševič, v Vipavskem Križu leta 1751 rojeni zdravnik, je leta 1779 na Dunaju objavil disertacijo o zdravljenju različnih bolezni. Deset let mlajši od Brataševiča je bil filozof in zdravnik Jožef Mislej, rojen leta 1761v Podragi pri Vipavi, takrat na Kranjskem. Bil je profesor graške univerze, pisec medicinskih ter filozofskih znanstvenih del in pobudnik nove znanstvene vede, nekakšne univerzalne matematične logike.

V strokovno in znanstveno delovanje prosvetljenega časa – ta dva pojma nista povsem ločena niti tedaj, niti ne v kasnejšem stoletju – je posegala tedaj bolj kot kdajkoli prej državna oblast, ki je podpirala zlasti napredovanje kmetijstva, kar pa je bilo mogoče doseči le z raziskovalnim delom. K temu so pripomogle zlasti kmetijske družbe, tako tudi goriška, ustanovljena leta 1765. Na polju humanističnih ved pa pripada posebno mesto posameznikom, kot sta bila domoznanca in zgodovinarja Rudolf Coronini (1731–1791) in Carlo Morelli (1730–1792). Morelli je napisal zgodovino goriške grofije od leta 1500 dalje; njegovo delo je blizu razsvetljenemu zgodovinopisju. Humanistično misleče, zlasti plemiče in bogate meščane, pa je nekaj časa združevala arkadijska akademija v Gorici.

STANJE ŠOLSTVA V PRVI POLOVICI 19. STOLETJA

Začetek 19. stoletja označuje francoska okupacija. Raven šolstva je tudi pod Francozi v Gorici ostala podobna prejšnjemu obdobju. Delovala sta po

francoskem vzoru urejena gimnazija in licej na teh šolah se je poučevalo v italijanščini. Na Centralni šoli v Ljubljani, imela je značaj univerze, se je poleg Kranjcev šolalo še največ Goričanov, toda zaradi kratkega delovanja ni šole (akademije) nihče dokončal, zato tudi ni prejel akademskega naslova, ki ga je šola imela pravico podeljevati. Po povratku Avstrije je bila spet uvedena šestrazredna gimnazija in ostal je licej, kot začetek visokošolskega študija. V tem času se je povečalo število študentov na univerzah, ne le na Dunaju in v Gradcu, pač pa tudi drugod, tudi v Padovi, ki je v okviru Lombardsko-beneškega kraljestva sodila v habsburško monarhijo. Dr. Karel Lavrič, ki je bil v drugi polovici osredja osebnost slovenskega političnega gibanja na Primorskem, je leta 1845 doktoriral v Padovi. V večjem številu so univerzo v Padovi obiskovali Italijani.

V prvi polovici 19. stoletja slonijo poskusi raziskovalnega dela na goriški kmetijski družbi. V kranjskem delu Vipavske doline deluje župnik v Šentvidu (danes Podnanos) Matija Vertovec, njegovi knjigi o kmetijski kemiji in o vinoreji sta namenjeni prosvetljevanju kmetovalcev. Nedvomno pa so goriške izkušnje, delo na semenišču in gimnaziji, vplivale na znanstveno pot radovoljškega rojaka dr. Antona Füstera, ki je učil na goriškem bogoslovju in na gimnaziji verstvo ter pedagogiko. Leta 1847 je postal profesor pedagogike na pripravljalni filozofski fakulteti na Dunaju in je, prav zaradi svoje udeležbe v dunajski revoluciji leta 1848, bolj kot po pedagoškem delu poznan po svoji revolucionarni aktivnosti, zaradi katere je postal politični emigrant. Še pred letom 1848 je pričel svojo znanstveno pot mladi goriški rojak Graziadio Isaia Ascoli, znameniti jezikoslovec in profesor milanske univerze.

LETO 1848

Leto 1848 ni predrugačilo le srednješolskega študija, prineslo je tudi reformo univerz. Dvoletni študij filozofije so vključili v gimnazije, ki so postale osemrazredne. Zato pa se je

na univerzah ustanovila štiriletna filozofska fakulteta.

Leto 1848 je tudi na povsem novih osnovah obudilo prizadevanja za slovensko univerzo v Ljubljani. Njena ustanovitev je postala del slovenskega političnega programa, saj je bila povezana tako z zahtevo za Zedinjeno Slovenijo kot tudi z zahtevo po enakopravni rabi slovenskega jezika v javnosti. Pri tem pa se je pokazalo, da splošno vodilo »*manj visokih šol – a te kvalitetnejše*«, ni bilo Slovencem v prid. Takrat so bila v Ljubljani za krajši čas uvedena predavanja iz kazenskega in civilnega prava v slovenskem jeziku; med predavatelji je bil tudi Anton Mažgon, ki je pred tem služboval v Gorici. Takrat se je govorilo tudi o ustanovitvi pravne fakultete v Trstu in praktikant na policijskem ravnateljstvu v Trstu Ivan Blažir je oktobra 1848 predlagal, da naj bi se na nameravani univerzi v Trstu poučevalo procesno pravo v slovenskem jeziku. Tržaška občinska komisija, ki je o predlogu razpravljala, je za profesorja tega predmeta predlagala prav Blažirja. Takrat je prvič stopilo na dan vprašanje slovenske univerze na Primorskem, ki je bilo vključeno tudi v burne razprave, kako in kje ustanoviti univerzo za slovenske in italijanske državljane avstrijske države. Pobude za ustanovitev univerze na Primorskem so seveda sestavni del slovenskega in italijanskega univerzitetnega vprašanja (*italienische Universitätsfrage*).

PRIZADEVANJA ZA SLOVENSKO UNIVERZO

Vprašanje ustanovitve slovenske univerze pa tudi univerzitetnega središča v Avstrijskem primorju je znova oživel v šestdesetih letih 19. stoletja, ko se je v avstrijski monarhiji začelo parlamentarno obdobje. Problem so na Primorskem reševali trije akterji. Slovenci se tu, podobno kot drugod na Slovenskem, zavzemajo za slovensko univerzo v Ljubljani. To pomembno družbenopolitično vprašanje pride tudi v programe taborov. Na znamenitem šempaskem taboru 18. oktobra 1868 so združeno Slovenijo

povezovali z ustanovitvijo vseučilišča oziroma višje pravniške šole s sedežem v Ljubljani. Ustanovitev pravne fakultete v Ljubljani je zahteval tudi prepovedani tabor pri Fernetičih pri Sežani junija 1869.

Akcijo za univerzo oziroma pravno fakulteto so vodili tudi Italijani in svojo zahtevo postavljali na dveh izhodiščni točkah. Ugotavljali so, da jih je nova meja z Italijo (1867) po vojni leta 1866, odrezala od Padove, kjer so se številni Italijani šolali. To starodavno univerzitetno središče je namreč tedaj prišlo v kraljevino Italijo. Poleg tega so se podobno kot Slovenci sklicevali na 19. člen ustave, ki je državljanom monarhije zagotavljal narodnostne pravice. Povečalo pa se je tudi število mladih, ki so se odločili za univerzitetni študij. Na graško univerzo se je med letoma 1884–1914 z Goriške vpisalo 398 študentov (iz Trsta 783, s Kranjske 798, s Štajerske 1343), od tega je bilo 7 žensk, ki pa so se v vrstah študentov pojavile šele od šolskega leta 1904–1905 dalje. Od vseh študentov, ki so prihajali z Goriške, se jih 274 (68,84%) odločilo za študij prava, 41 za študij medicine, le eden manj je študiral na filozofski fakulteti.

Tretja pobuda pa je prihajala od Nemcev. Upokojeni vodja osrednjega avstrijskega statističnega urada češki Nemeč Karl Czörnig se je sredi šestdesetih let zaradi bolezni naselil v Gorici. Oktobra 1866 se je v časopisnem članku zavzel, da bi bilo potrebno po izgubi italijanskih posesti ustvariti z zahodnim sosedom trdno kulturno mejo, ki bi bila močnejša od trdnjavskega sistema. Gorica naj bi zato dobila univerzo, novo središče nemške kulture. Czörnig je predlagal tudi ustanovitev kmetijskega inštituta ter meteorološke postaje, bil je namreč promotor krilatice o Gorici – avstrijski Nici. Czörnig se je z znanstveno metodo lotil raziskovanju domoznastva krajev, v katere se je preselil, in je po sedmih letih bivanja v Gorici izdal obširno zgodovino poknežene grofije Goriško-Gradiške (1873). To delo še danes služi svojemu namenu. Med nemškimi znanstveniki, ki so stalno

ali pa občasno živeli v Gorici, zasluži omembo na tem mestu filozof Richard Schubert Soldern. Začel je kot univerzitetni učitelj, nato pa je nekaj let učil na gimnaziji v Gorici.

ITALIJANSKO UNIVERZITETNO VPRAŠANJE

Avstrijska vlada je bila do načrtovanja univerze v Avstrijskem primorju zadržana. Vodja tržaškega namestništva, se pravi uprave Avstrijskega primorja, Ernest Kellersperg, ki je želel nevtralizirati italijanske vplive, nastale zaradi bližine nove meje, je leta 1867 sodil, da bi italijanska univerza v Trstu okrepila narodnostna nasprotja in povečala raznarodovanje slovenskih višjih slojev. Italijanska stran je ostala nepomirjena in tako je bilo po sodbi zgodovinarja Angela Are vprašanje italijanske univerze morda eno temeljnih v obdobju 1866 do 1914 v odnosu avstrijskih Italijanov do habsburške monarhije in seveda do matične države. Po sredi je bilo vprašanje sožitja med avstrijskimi narodi in celo vprašanje teritorialne celovitosti države.

Prizadevanja za italijansko univerzo v monarhiji so potekala dolgo in so imela nekaj obdobji. Še pred letom 1866 so tirolski Italijani postavili zahteve za paralelne katedre v italijanskem jeziku na univerzi v Innsbrucku. To mesto je bilo najprej določeno, da postane univerzitetno središče za avstrijske Italijane ter se je v šestdesetih letih nekaj predmetov na pravni fakulteti že predavalo v italijanskem jeziku. Kasneje pa se je v italijanskih predlogih omenjala tudi Gorica. Tako so italijanski deželni poslanci goriškega deželnega zbora, 6. aprila 1876, postavili peticijo za ustanovitev pravne fakultete v Gorici. Mesto naj bi bilo za take name- ne pripravno zaradi zemljepisne lege, podnebja, mirnega življenja, možnosti bivanja, mirnega značaja njenega prebivalstva in zvestobe mesta avstrijski vladarski hiši. Takih in podobnih pobud je bilo takrat in kasneje prav veliko. Med Slovenci so naletele na polemične odmeve in na odgovor, ki je bil: slovenska univerza mora biti v Ljubljani.

V začetku 20. stoletja pa je med Italijani prevladalo stališče *Trieste o nulla! / Trst ali pa nič!* in tako je propadel vladni predlog za univerzo v južnotirolskem Roveretu. Vprašanje italijanske univerze se je reševalo v razpravi dunajskega parlamenta, v delovanju strank in društev ter tudi v pouličnih soočanjih. Zlasti so bili odmevni oktobrski dogodki leta 1901 in novembra 1903 v Innsbrucku, ko so se spopadli italijanski in nemški študentje. Ti in drugi nemiri so privedli do ustanovitve italijanske pravne fakultete v Wiltenu pri Innsbrucku leta 1904, vendar ta ni nikoli delovala.

LJUBLJANA ALI TRST

Zahteve Italijanov so še okrepile prizadevanja Slovencev za lastno univerzo s sedežem v Ljubljani. Zelo očitno je bilo, da je postalo vprašanje univerze, kot že omenjeno, prvenstveno politično vprašanje, ki ni zadevalo le narodnostnih razmer znotraj Avstro-Ogrske, marveč je predstavljalo zunanje politično vprašanje zaradi avstroogrškega odnosa do Italije, kot članice trozveze, to je sporazuma iz leta 1882, sklenjenega med Avstro-Ogrsko, Nemčijo in Italijo.

Italijanska zahteva za univerzo v Trstu je vzbudila predloge, kako tudi na slovenski strani vključiti Trst v reševanja slovenskega univerzitetnega vprašanja, da postane to mesto sedež slovenske univerze ali pa bi tu delovala celo dvojezična univerza. V razpravljanje je posegel tudi goriški odvetnik dr. Henrik Tuma, ki se je v članku za revijo *Omladina* leta 1904 zavzel za slovensko univerzo v Trstu. To mesto je imelo po njegovem boljše pogoje kot Ljubljana. Pokazal pa je tudi na primeru mest Göttingen in Jena, da so imela večja mesta več pozitivnega za študirajočo mladino. Tumove besede pri mladini pa tudi v večjem delu slovenske javnosti niso bile sprejete z odobravanjem. Septembra 1905 so imeli slovenski študentje v Trstu zborovanje. Takrat se niso opredelili za Tumov predlog, odločno pa so bili proti italijanski univerzi v Trstu.

Ko se je vlada zaradi krvavih iz-

gredov med italijanski in nemškimi študenti oktobra 1908 na Dunaju odločila, da skuša rešiti univerzitetno vprašanje, je za ustanovitev univerze v Trstu pridobila več različnih mnenj. Odločno pa ji je nasprotoval tržaški namestnik Konrad Hohonlohe, ki je ustanovitev univerze odsvetoval iz podobnih razlogov kot njegov predhodnik Kellersperg štirideset let pred tem. Vlada se je odločila za kompromis in marca 1910 objavila predlog zakona o italijanski pravni fakulteti s sedežem na Dunaju. V viharju nasprotovanj in predlogov, med njimi so bili taki, ki so govorili o tržaški univerzi s slovenskim in italijanskim oddelkom, je na primer goriški deželni zbor leta 1910 izglasoval resolucijo, da naj se ustanovita dve univerzi, in sicer v Ljubljani za Slovence in v Trstu za Italijane.

Reševanje univerzitetnega vprašanja je bilo burno in poslanci južnoslovenskih dežel avstrijskega parlamenta so grozili z obstrukcijo, če se hkrati z rešitvijo italijanske ne reši tudi problem ustanovitve slovenske univerze. Leta 1912 se je z nekaj časopisnimi članki in brošuro *Vseučilišče v Trst! Spomenica slovenski javnosti* (Gorica 1912) goriškega odvetniškega pripravnika Vladimirja Knafliča znova obudila zamisel, da se v Trstu osnuje slovenska univerza. Razlogi za predlog so bili podobni Tumovim. Srž Knafličeve zahteve je bil: »Trst rabimo, zato mora postati naš. Vseučilišče mora v Trst.«

Znova se je obudila razprava v začetku leta 1913, ko je proračunski odbor poslanske zbornice na Dunaju izglasoval predlog, da začne s študijskimi letom 1915–1916 delovati italijanska pravna fakulteta s sedežem na Dunaju. Marca leta 1914 so bili z univerzitetnim problemom povezani krvavi izgredi med dijaki italijanske in južnoslovenskih narodnosti na tržaški visoki šoli Revoltella; to je bilo pravzaprav zadnje dejanje v napreznjih za tržaško italijansko univerzo v avstrijskem obdobju. Prišla pa je vojna in z njo se je uresničila dilema, ki jo je leta 1901 zapisal med drugim goriški list *Soča*: »Ali bode vlada voljna ustanoviti italijansko ali jugoslovansko vseučilišče, – ali pa

nobeno.« Ustanovljeno ni bilo nobeno vseučilišče, našla pa se je rešitev, ki jo je prinesel čas po končani vojni in bila je drugačna.

GORIŠKI DOPRINOS SLOVENSKE ZNANOSTI IN STROKI

v drugi polovici 19. stoletja vse do prve svetovne vojne?

Od leta 1848 do prve svetovne vojne je razvoj doživela tudi Gorica. Ni bil ravno nagel, a vendar so se od leta do leta kazale spremembe. Mesto je postopoma gradilo sistem srednjega šolstva. Z letom 1849 je dobila Gorica reformirano gimnazijo, nato še realko in malo kasneje, po osnovnošolski reformi leta 1869, tudi učiteljske. Posebno mesto je pripadalo tudi frančiškanski gimnaziji na Kostanjevici. Utrditev šolske mreže pomeni, da prihaja v Gorico tudi pedagoški kader, poleg Nemcev, Italijanov tudi Slovenci, ki se ne udeležujejo le na šolskem področju, marveč tudi drugače.

Spremenjene razmere pa so se kazale tudi v znanstvenoraziskovalnem delu, ki je nastajalo na Goriškem, zlasti pa v glavnem mestu dežele. Kot ustanova je deloval v Gorici sviloprejski zavod. Nastal je v začetku leta 1869 in je bil tudi prva raziskovalna kmetijska ustanova na Slovenskem. Sviloreja in pridelava svile je bila ena najmočnejših gospodarskih panog na Goriškem, od tod tudi interes, da se ustvarijo strokovne podlage za delovanje. Kot posamezniki pa so delovali predvsem goriški srednješolski učitelji. Zavod za sviloprejko je po letu 1880 svojo dejavnost razširil tudi na področje vinarstva, nato pa je deloval za vse panoge kmetijstva. Njegov dolgoletni vodja je bil Slovenec s Proseka Ivan Bolle, znan kot pisec številnih strokovnih objav o sviloprejki. Zavod je bil središče avstrijskega svilarstva, obiskovali so ga mnogi ugledni evropski strokovnjaki, med njimi tudi Louis Pasteur, ki je na Goriškem v letih 1869–1870 več mesecev raziskoval bolezen sviloprejke. Še pred njim je občasno bival v Gorici, povezan z bourbonskim dvorom, znamenit matematik baron Augustin

Louis Cauchy. Na Goriško so prihajali znanstveniki različnih usmeritev kot ruski jezikoslovec poljskega rodu J. I. N. Baudouin de Courtenay ali pa nemški patolog Rudolf Virchow, ki si je leta 1888 ogledal svetolucijske arheološka izkopavanja. Botanik Eduard Pospichal je raziskoval floro. Prof. Baudouin de Courtenay je v Gorici obiskoval jezikoslovca patra Škrabca, iz Gorice pa se je odpeljal tudi v Milan k jezikoslovcu Ascoliju. Bolj strokovne kot znanstvene so bile objave profesorjev na slovenskem oddelku deželne kmetijski šole v Gorici. Fran Povše je v letih 1875–1877 objavil učbenik v treh delih *Umni kmetovalec*, Franc Kuralt pa knjigo *Umni sadjerejec* (1878). Do prve svetovne vojne sta bili kmetijstvo in deloma gozdarstvo edini panogi, katerih razvojna pot je bila utemeljena v organizirani raziskovalni obliki.

Profesorji in učitelji na raznih stopnjah šol v Gorici so svoje raziskave objavljali v izvestjih gimnazije in realke ter v slovenskem revialnem tisku ali pa samostojno. Profesorji so bili zelo različno strokovno umerjeni, različno je bilo tudi njihovo raziskovalno hotenje.

Pri slovenskih profesorjih v Gorici izstopata predvsem dva. Zgodovinar in profesor na goriškem učiteljsku Franc Kos je s svojo izdajo virov *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, ki je v celoti nastala v Gorici, postavil temelje slovenski medioevistiki in jezikoslovju. Na Kostanjevici je deloval frančiškanski pater Stanislav Škrabec, znameniti jezikoslovec, ki ga časti tudi novogoriška univerza. Ob njiju je mogoče postaviti še semeniškega profesorja Štefana Kociančiča, ki je slovel kot leksikograf, krajevni zgodovinar in knjižničar. Toda v Gorici je živelo predvsem občasno še nekaj uglednih in izsolanih filologov, kot so bili Maks Pleteršnik, Janko Pretnar, Ivan Koštal in Anton Sovre. Med zgodovinarji so poleg že omenjenega Kosa v Gorici učili še Simon Rutar, dalje Fran Šuklje, Karel Capuder in literarni zgodovinar Fran Levec. Z znanstvenim delom pa so se ukvarjali fizika Jakob Čebular in Anton Šantel, geolog Ferdo Seidl,

botanika Julij Glowacki in Franc Krašan, literarna zgodovinarja Janko Pajk in Fran Levec, psiholog Karel Ozvald in astronom Matej Vodušek. Profesor na realki Jakob Zupančič je med bivanjem v Gorici leta 1911 izdal prvo slovensko knjigo o letalstvu. Fran Erjavec, pomembna osebnost slovenske literarne zgodovine, je bil profesor na goriški realki, ob pisateljevanju se je ukvarjal s prirodoslovjem; zbiral je tudi gradivo za slovar slovenskega jezika.

Vrsta pomembnih znanstvenikov je izšla tudi iz goriškega slovenskega dijaštva. Nekateri so bili že omenjeni. Ob njih pa lahko opozorimo na filologa in univerzitetnega profesorja Karla Štreklja, literarne zgodovinarje Avgusta Žigona, Avgusta Pirjevca in Janka Bratino, gospodarstvenika Milka Brezigarja, zgodovinarja Milka Kosa, filozofa Klement Juga in Franja Čibeja, leksikografa Josipa Nemca, slovničarja Antona Kacina, gradbenika Mihaela Štruklja, fizika Julija Nardina in urologa Riharda Juga. Ta seznam bi še dopolnili z mlajšimi, rojenimi na začetku dvajsetega stoletja. Pred prvo svetovno vojno so v Gorici živeli tudi nekateri Negoričani, ki pa so tudi delovali znanstveno in strokovno. Med njimi so bili zdravnik Anton Breclj, psihiater Fran Göstl in pravnik Vladimir Knaflič. Nekateri ugledni slovenski znanstveniki in univerzitetni profesorji so se na Goriškem rodili, npr. umetnostni zgodovinar Vojeslav Mole (Kanal ob Soči) in literarna zgodovinarja Anton Ocvirk (Žaga pri Bovcu) in Viktor Smolej (Prvačina).

V razvoju slovenskega znanstvenega dela na Goriškem pa je ugledno mesto pripadalo tudi založništvu, ki ga na Goriškem označuje tudi izhajanje *Rimskega katolika*, kasneje dveh osrednjih slovenskih revij, *Vede* in *Naših zapiskov*, ki sta objavljali tudi znanstvena dela. V Gorici pa so izhajala taka strokovna dela, kot so Knafličevo skoraj 400 strani obsegajoče delo *Socializem* (1911), Ozvaldova knjiga o *Srednješolski vzgoji* (1912), Seidlova monografija o *Kamniških ali Savinjskih Alpah* (1907–1908) in Zarnikova bi-

ološka knjiga *O bistvu življenja* (1913). Kot dodatek k tem navedbam velja opozoriti na objave doktorskih disertacij Goričanov ali pa disertacij, ki so obravnavale Goriško (npr. disertacija o patru Rogeriju Ivana Preglja v reviji *Voditelj v bogoslovnih vedah* ali pa nemško napisana disertacija njegovega sošolca zgodovinarja Ivana Slokarja o srednjeveški zgodovini Tirolske).

PO PRVI SVETOVNI VOJNI

Po koncu prve svetovne vojne je Goriško kot ostale dele Primorske zasedla italijanska vojska. Univerzitetno vprašanje je stopilo v novo obdobje, prav tako tudi problem osnovnega, srednjega ter strokovnega šolstva. Italijanski strani se ni bilo potrebno več bojevati za ustanovitev italijanske univerze. Osnova za bodočo univerzo je bila višja trgovska šola Revoltella, ki je leta 1924 postala ekonomska fakulteta. Leta 1938 se ji je pridružila pravna fakulteta in z novimi fakultetami je univerza v Trstu postopoma rasla v podobo, ki jo ima danes. Pri tem je potrebno omeniti tudi njen lektorat za slovenski jezik, nastal po drugi svetovni vojni.

Ko je bilo konec julija 1919 z zakonom ustanovljeno vseučilišče Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani, je bilo pred Slovenci v krajih, ki jih je zasedla italijanska vojska, še petnajst mesecev čakanja, da se bodo o njihovi državni usodi odločila mednarodna pogajanja. Nekdanji dijaki goriške gimnazije pa tudi študentje, ki so že obiskovali univerze izven slovenskih dežel, so se vpisovali na ljubljansko univerzo. Njeni profesorji so postali tudi nekdanji učitelji na goriških srednjih šolah. Med prvimi kot profesor pedagogike Karel Ozvald, kasneje Anton Sovre. Profesorji ljubljanske univerze so postali tudi dijaki goriške gimnazije, kot so bili Milko Kos, kasneje tudi rektor ljubljanske univerze, fizik Julij Nardin, tudi Bogumil Vošnjak, ki pa je bil že od leta 1912 docent Univerze v Zagrebu.

Prvi doktor ljubljanske univerze je skoraj natanko na njeno prvo obletnico postala z disertacijo *O učinkovanju formaldebida na celulozo* Anka Mayer iz

Lož pri Vipavi. Leto dni za njo je kot po vrsti tretji doktor nove slovenske univerze z disertacijo o bistvu narodne pesmi postal Goričan Alojzij Res. Prav Resa srečamo skupaj z Ladislavom Anžlovarjem kot avtorja brošure (*Visokošolski študij v Italiji*, Trst 1921), ki je slovenskim visokošolcem leta 1921 razlagala italijanski univerzitetni študij, saj se morajo kot novi italijanski državljani "odločiti čimprej in predvsem tudi za študij v Italiji". Avtorja sta se v uvodu kritično lotila germanizatorskega vpliva nemških univerz, a z nekim dvomljivim upanjem, da bodo italijanske univerze drugačne. Tu stopamo v nekoliko neraziskano področje, saj nam na tem mestu ni mogoče sporočiti, potrebnih osnovnih podatkov o šolanju Slovencev na italijanskih univerzah med obema vojnoma. Nedvomno je bila v ospredju padovanska univerza, na beneški Ca'Foscari pa je učil že omenjeni Res. Delovale so katedre za slovanske jezike in književnosti; prvi redni profesor slovanskih jezikov in književnosti v Italiji je leta 1926 postal Dalmatinec z otoka Korčule Giovanni Maver.

Seveda so slovenski Goričani in drugi Primorci obiskovali tudi univerze v takratni jugoslovanski državi in drugod po Evropi. Prav tako so rojaki s Primorske postali univerzitetni učitelji na jugoslovanskih visokih šolah (na primer France Mesesnel v Skopju) ali pa drugod (na primer Vojeslav Mole v Krakovu).

V raziskovalno delo Slovencev v Gorici je posegla prva svetovna vojna, ki je zlasti spremenila slovensko intelektualno podobo Gorice. Med vojnoma so znanstveno delovali v Gorici le redki Slovenci. V italijanskih znanstvenih revijah je izšlo več zgodovinskih razprav upokojenega notarja Miroslava Premrouja. V Gorici je tedaj izšlo nekaj v italijanščini oz. francoščini napisanih doktorskih disertacij slovenskih avtorjev, tako Cirila Nemca o likvidaciji avstroogrske banke (1924) ali pa disertacij na rimskih papeških univerzah kot Alfonza Čuka o ruski cerkvi in kultu sv. Srca (1941) in Rudolfa Klinca o uvajanju

cerkvenih reform Jožefa II. v goriški nadškofiji (1944). Najobsežnejše znanstveno delo dvajsetih let je bil izid Resovega Dantejevega zbornika v italijanskem jeziku v Gorici leta 1923, potem ko je v Ljubljani leta 1921 izšla slovenska verzija. Gotovo pa sta izjemno delo opravila Anton Kacin, kot pisec slovenskih slovničnih učbenikov v italijanščini, in Josip Nemeč, ki je bil avtor ali soavtor velik slovarskih del, zlasti italijansko-nemškega slovarja in slovenskih slovnice za Italijane.

PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Prva povojna desetletja se na Goriškem niso javljale izrazite pobude za ustanavljanje nove univerze. V tem razdobju se, podobno kot po prvi svetovni vojni, še vedno ločuje delo strokovnih delavcev v matični domovini in v zamejstvu.

V Gorici, na italijanski strani državne meje, se je najprej umestila tržaška univerza, ko je leta 1986 postavila svoj goriški *Polo universitario* z mednarodnimi in diplomatskimi študijskimi smermi. V drugi polovici šestdesetih let, novembra 1967, so v Vidmu ustanovili poseben univerzitetni konzorij (*Consorzio universitario del Friuli*), ki je bil zrcalo neuresničenih želja, da bi se tudi glavno mesto Furlanije vključilo v univerzitetno mrežo. Leta 1964 so v Vidmu pričakovali, da bo medicinska fakulteta univerze v Trstu dobila svoj sedež v Vidmu. Pač pa je s šolskim letom 1968–1969 pričela v Vidmu katedra za tuje jezike in slovstva kot sestavni del univerze v Trstu; katedra je študente usmerjala tudi v študij slovenskega jezika in književnosti. Očitno pa do pomirjenja med Vidmom in Trstom ni prišlo, tu lahko pomislimo na devetdeseta leta na naši strani meje. Center Furlanije je še dalje deloval za to, da dobi lastno univerzo, kar se je zgodilo z zakonom leta 1977. Videmska univerza je svoj goriški sedež dobila leta 1993. Oba univerzitetna sedeža sta nekakšno nadomestilo za študij na goriškem bogoslovnem semenišču, ki ni bil več mogoč zaradi pomanjkanja gojencev.

Gorica pa ima nekaj raziskovalnih

jeder, ki delujejo v okviru obeh univerz. Zelo odmevno je delo Mednarodnega sociološkega inštituta (Istituto di sociologia internazionale), Inštituta za srednjeevropska srečanja (Istituto incontri culturali mitteleuropei), Inštituta za versko in socialno zgodovino (Istituto di storia sociale e religiosa) ter inštitutov s področja kmetijstva, ekonomije itd. V Gorici izhaja kot glasilo državne knjižnice znanstvena revija *Studi Goriziani*, izhajajo pa tudi znanstvene monografije. Veliko goriških rojakov italijanskega rodu je delovalo ali pa še deluje na raziskovalnem področju in na raznih italijanskih univerzah, tako fizik in Nobelov nagrajenec Carlo Rubbia, muzikolog Quirino Principe, umetnostni zgodovinar Sergio Tavano in drugi.

Tudi slovenski Goričani se uveljavljajo kot znanstveniki. Vključeni so v raziskovalno dejavnost ustanov večinskega naroda in slovenske skupnosti v Italiji, med njimi so tudi univerzitetni profesorji. V Gorici izhajajo tudi znanstvena dela v slovenskem jeziku, pri tem je imela še do nedavno pomemben delež goriška podružnica Slovenskega raziskovalnega inštituta iz Trsta.

KAJ LAHKO POVEMO RAZVOJU UNIVERZITETNEGA ŠTUDIJA V NOVI GORICI?

Ob srednjem šolstvu, ki je bilo zastavljeno z ustanovitvijo goriške gimnazije (1947), je pričel na ravni višjega šolstva leta 1972 delovati dislociran oddelek Pedagoške akademije iz Ljubljane, najprej v Novi Gorici, nato v Šempetru pri Gorici. Pred leti so nekatere gospodarske organizacije ustvarjale razvojne in raziskovalne od-

delke ali celo inštitute. Bili so tudi poskusi uvajanja nekaterih višješolskih in visokošolskih študijev (strojništvo, ekonomija, pedagoška akademija). Pri tem je sodelovala Delavska univerza. Leta 1976 je pričel na Elektrogospodarskem šolskem centru delovati oddelek za izredni študij Fakultete za strojništvo Univerze v Ljubljani. Visokošolski študij pa je pravo podobo dobil šele leta 1995, natančno 24. septembra, z ustanovitvijo prve mednarodne podiplomske šole v Sloveniji, s Fakulteto za znanosti o okolju takrat Politehnike, sedanje Univerze v Novi Gorici, ustanovljene 21. aprila leta 2006. Višje- in visokošolski študiji so se razvili tudi v drugih večjih središčih zgodovinske Goriške in tu še vedno delujejo (na primer Tolmin in Idrija). V matični Goriški se v povojnih letih raziskovalno delo ni odvijalo organizirano. Nekatere večje gospodarske ustanove so imele nekakšne razvojne inštitute in zaposlovale so tudi kadre z znanstvenimi nazivi. Iz teh poskusov niso nastale trajnejše raziskovalne skupnosti.

Sredi leta 1987 je Zgodovinski inštitut ZRC SAZU v Novi Gorici ustanovil svojo raziskovalno enoto, današnjo Raziskovalno postajo. Sledila je ustanovitev Regijske raziskovalne enote v Tolminu Inštituta za biologijo ZRC SAZU. Na področju humanističnih ved so nekaj nalog opravile arhivska in muzejska služba pa tudi knjižničarska stroka. Edina znanstvena periodična publikacija, ki danes v Novi Gorici izhaja, je *Goriški letnik* Goriškega muzeja, v Idriji izhajajo *Idrijski razgledi*. Sicer pa je izšla že vrsta znanstvenih del, v prvi vrsti s področja družboslovja, tako v Ajdovščini, Idriji, Novi Gorici, Tolminu in drugod.

ZAKLJUČEK

Razvoj visokega šolstva pa tudi raziskovalne dejavnosti poteka na Goriškem do srede 19. stoletja po enem tiru. Kasneje dobiva narodnostna obeležja, ustvarja dvotirnost, ki se danes kaže še bolj izrazito, ko je zgodovinska Goriška razdeljena med dvema državama. In če v zaključku upoštevamo le slovenski tir, je mogoče ugotoviti, da se razvoj na Goriškem ni mnogo razlikoval od razmer v ostalih predelih slovenskega ozemlja.

Na ozemlju, kjer so stoletja živeli drug ob drugem – z natančno določeno razmejitveno črto – Slovenci in Italijani, se postavlja samodejno vprašanje o odnosih med narodoma tudi na raziskovalnem polju. V letih pred prvo svetovno vojno o kakem načrtnem sodelovanju ni bilo mogoče govoriti, tudi zato, ker se je delo osredotočalo na posameznike in ne na inštitucije. Domoznanstvo v času narodnostnih soočanj ni bila priložnost za sodelovanje, pač pa je delo, ki so ga pri tem opravljali Italijani, naletelo na kritične odmeve pri Slovencih. Zlasti po drugi svetovni vojni je sodelovanje na vseh poljih dobilo nove poudarke tako na krajevni kot na meddržavnih ravneh. Sodelovanje na različnih srečanjih (sociološka, zgodovinska, narodopisna itd.) je zgledno, prav tako v znanstvenem tisku. Sodelovalne želje kažejo tudi na univerzitetnem področju. Načrtovanje evropske univerze, ki poteka, je pravzaprav delo predstavnikov Gorice in Nove Gorice. Zahtevalo bo še veliko naporov. V tem času pa je potrebno utrjevati predvsem tisto, kar deluje in kar uspešno deluje.

NEVA MAKUC*

O NEKATERIH VIDIKIH ODNOSA FURLANSKIH NOVOVEŠKIH HISTORIOGRAFOV DO ETNIČNIH, JEZIKOVNIH, VERSKIH IN SOCIALNIH SKUPIN

IZVLEČEK

Prispevek se posveča historiografskim spisom, ki so jih med 15. in 17. stoletjem pisali furlanski avtorji, pripadniki romanske govorne skupine, oziroma nekaterim vidikom odnosa omenjenih historiografov do različnih etničnih, jezikovnih, verskih in socialnih skupin.

Ključne besede

zgodovinopisje, Furlanija, Slovani, etnične skupine

SINTESE

Il contributo si concentra sulle opere storio-grafiche che furono scritte tra il '400 e il '600 da autori friulani appartenenti al gruppo linguistico romanzo, ossia su alcuni aspetti del loro rapporto verso alcuni gruppi etnici, linguistici, religiosi e sociali.

Parole chiave

storiografia, Friuli, Slavi, gruppi etnici

Sumarični prispevek¹ se osredotoča na dožemanje različnih etničnih, jezikovnih, verskih in socialnih skupin s strani furlanskih historiografov prvih treh stoletij beneške oblasti na furlanskem območju, katera je bila vzpostavljena leta 1420 s prisvojitvijo kneževine oglejskega patriarha. Na tem mestu bom na poenostavljen način omenila samo nekatere vidike tovrstnih odnosov. Omenjene historiografe, če izvzamemo na primer patra Martina Bavčerja, ki je bil bližji – tako kot je opozorila Darja Mihelič – progermanski zgodovinski konceptiji,² je karak-

terizirala pripadnost italijanski kulturni sferi.

Družbena razslojenost, ki je bila v vsakdanjem življenju globoko občutena in odločilna, je bila v obravnavanih delih izražena večinoma na posreden in površinski način. Nižji sloji so bili deležni pozornosti le izjemoma, na primer v zvezi z uporabo leta 1511, ki je globoko pretresel furlansko družbo in o katerem so poročali mnogi sodobni historiografi. Krivdo za ljudski bes so pogosto pripisovali zgolj ščuvanju videmskega plemiča Antonija Savorgnana in ljudski želji po plenjenju. Vzvišeno preziranje nižjih slojev ni dovolilo poglobljanja v prave vzroke nezadovoljstva. Nekateri zgodovinopisci so nižjim slojem pripisovali celo prirojene, večinoma negativne lastnosti. Na drugi strani pa so historiografi slavili različne plemiške rodbine, pri čemer je, tako kot tudi pri njihovem dožemanju etničnih skupin in uporabi geografskih imen, pogosto prišlo do izraza nagnjenje k iskanju in poudarjanju čim starejših izvorov. Tako na primer v delih Gian Giacoma D'Ischije beremo o pripetljajih, ki naj bi jih goriški grofje doživljali vse v Atilovem času.³ V zvezi z družbenimi sloji v enem izmed del Marc'Antonija Nicolettija izstopa povezovanje sodobne družbene razslojenosti z nekdanjimi etničnimi razlikami, saj naj bi se nekdanja delitev na t.i. *Rimljane, Langobarde* in *Bavarve* prelevila v družbeno razslojenost.⁴

Etničnim skupinam so obravnavani historiografi namenjali zelo malo prostora, pri čemer so še največ pozornosti bila deležna t.i. barbarska ljudstva in pa osmanska nevarnost. Etnične

razlike so bile v določenih primerih⁵ jasno občutene, najverjetneje zaradi prepletenosti z geografskimi in političnimi konotacijami. Glede odnosa do etničnih skupin bi morda veljalo poglobiti domnevo, da so obravnavani historiografi na osnovi antične in zgodnjeredneveške tradicije, na eni strani dojemali lastno skupnost kot skupek etnično in jezikovno izvorno različnih posameznikov, ki so jih določeni politični in družbeni dejavniki povezali v sklenjeno skupino, na drugi strani pa druge etnične skupine kot homogene in objektivno določljive skupine. Spisi na večinoma indirektni način namreč izražajo izrazito biološko dožemanje narave tujih etničnih skupin, tako sodobnih kot antičnih in zgodnjeredneveških. V skladu s takšno koncepcijo in glede na to, da so historiografi sebe dojemali kot naslednike antične civilizacije so neredko t.i. barbarskim ljudstvom pripisovali določene negativne lastnosti, kot na primer nezmernost pri hrani in pijači, nagnjenost k plenjenju in podobno. Na osnovi poročil predhodnih piscev so etničen razvoj obravnavali kot stanje, ki naj bi se linearno in enolično vlekel skozi stoletja. Tovrsten izredno poenostavljen pogled na etnični razvoj, se je odražal na več načinov, na primer s poimenovanjem sodobnih etničnih skupin z etnonimi določenih preteklih skupin ali s poimenovanjem preteklih etničnih skupin s sodobnimi etnonimi. Poleg tega so na neposreden, a še pogosteje na posreden način kot prednike določene etnične skupine označevali pripadnike nekega starejšega ljudstva. Giovanni Candido je na primer v svojih *Commentariorum Aquile-*

* univ. dipl. italijanistka in zgodovinarica, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, e-pošta: neva.makuc@zrc-sazu.si

¹ Omenjeni prispevek je bil predstavljen na mednarodnem znanstvenem sestanku *Interpreti kultur*, ki ga je med 27. in 29. septembrom 2007 organiziralo Znanstveno-raziskovalno središče v Kopru. Na tem mestu je objavljena le kratka predstavitev, celoten članek bo predvidoma objavljen v *Acta Histriae*.

² Mihelič, Etnična podoba Karantanije in

njenih, str. 876-878; Mihelič, *Karantanija v očeh*, str. 299-300.

³ D'Ischia, *La scena*, 81-82; D'Ischia, *Historia*, str. 2-3.

⁴ Nicoletti, Leggi, str. 30.

⁵ Npr. podčrtovanje germanskega porekla nekaterih oglejskih patriarhov in slovanškega izvora patriarha Friderika II. (npr. Capodaglio, *Vdine*, str. 19; Capodaglio, *Dei fragmenti*, str. 55,58, 64, 65).

iensium libri octo izrecno enačil Poljake z Gepidi.⁶ Večina piscev je zaradi podobnega nomadske konjeniškega življenja in panonskega naselitvenega območja enačila tudi Hune, Avare in Ogre. Obstoj nemalo sodobnih etničnih skupin je bil anahronistično prenesen vse v antični ali zgodnjerednjeveški čas, na primer, med sodobnimi Francozi in Franki karolinškega časa je bila pogosto potegnjena linearna linija.

Podatki o časovno bližnjih ali celo sodobnih etničnih skupinah so izredno skopi. Nekoliko več pozornosti je namenjeno tistim skupinam, katerih različnost je bila zaradi ne le etničnih, temveč predvsem verskih ali političnih razlik občutena kot posebno drugačna in tuja. Pri odnosu do Judov, Grkov in Osmanov sta bila tesno prepletena tako zaznavanje njihove izrazite drugačnosti kot tudi pomen krščanske identitete piscev. Redko izraženi negativni etnični stereotipi pridejo do izraza prav pri omenjenih treh skupinah. Že omenjeni D'Ischia je na primer Jude opisal kot podlo drhal, Grkom pa je pripisal prirojeno hudobijo, zvitost in celo barbarsko naravo.⁷ Globlje občuten in posledično tudi mnogo bolj transparenten pa je bil odnos do Osmanov, saj ob zelo skromnem zanimanju za druge sodobne etnične skupine izstopa izjemno velika pozornost do Osmanov, ki so s svojimi vpadi silovito posegli na furlansko območje, s svojimi osvajanji vnesli nemir v ves krščanski svet in odigrali odločilno vlogo pri ustvarjanju zavesti o obstoju enotne, na krščanski veri temelječe skupnosti. Mnogi historiografi so izčrpno pisali o njihovih vpadih. Osmane so dojemali kot barbare ali – če citiram besede Jacopa Valvasoneja – kot »feroci, crudeli et potenti inimici di tutta l'Christianesimo».⁸ Nekatera dela se zaključijo z upanjem, da bodo krščanski vladarji rešili krščanski svet pred osmansko nevarnostjo. Zaskrbljenost pa preraste v globok strah zlasti pri tistih avtorjih, kot na primer pri

Candido in D'Ischi, ki so kot sodobniki doživljali pomembne osmanske uspehe, kot osvojitve Sirije in Egipta v drugem desetletju 16. stoletja, beneško izgubo Krete leta 1669 itd.

Nekoliko več prostora kot sodobnim etničnim skupinam je namenjena antičnim in zgodnjerednjeveškim ljudstvom, predvsem Avarom, Langobardom in Slovanom. Glavna vzroka tega sta bila silovitost njihovih vdorov in selitev, s katerimi so globoko zarežali v zgodovinski razvoj furlanskega območja, kot tudi bogato gradivo, ki ga o omenjenih skupinah prinaša *Historia Langobardorum* Pavla Diakona iz 8. stoletja.

Maloštevilni podatki o Slovanih se nanašajo večinoma na zgodnjerednjeveške Slované z današnjega slovenskega ozemlja in na njihove boje z Langobardi. Bežno se omenjajo tudi Slovani z vzhodne Jadranske obale, ki so poimenovani bodisi kot Slovani bodisi kot Iliri, saj so v humanističnem času slednje začeli pojmovati kot neposredne prednike južnih Slovanov. Še redkeje kot srednjeveško se omenja sodobno slovansko prebivalstvo z današnjega slovenskega ozemlja, in sicer večinoma zgolj bežno kot prebivalstvo določenih vasi ali v zvezi s furlanskimi fajdami, turškimi vpadi in ustoličevanjem koroških vojvod. Iz konteksta nekaterih spisov se lahko razbere obravnavanje omenjenih Slovanov kot neposrednih potomcev antičnih Japodov. Tovrstne omembe predstavljajo v glavnem zgolj gole kuriozitet, izražene bežno in osredotočene bolj na lingvistično kot pa na etnično drugačnost Slovanov.

VIRI IN LITERATURA⁹

CANDIDO, Giovanni: *Commentario-*

⁹ Objavljeni prispevek predstavlja le kratko predstavitev dela širše raziskave, ki jo avtorica pripravlja v okviru predvidene doktorskega dela. Na tem mestu zaradi prostorske stiske ne more biti objavljen celoten seznam obravnavanih historiografskih virov, ki bo objavljen v načrtovanem doktorskem delu in predvidoma tudi v *Acta Histriae*. Na tem me-

rum Aquileiensium libri octo. Venetiis: Alessandro Bindoni, 1521.

CAPODAGLI, Giuseppe: *Vdine illustrata da molti suoi cittadini*. Udine: Nicolò Schiratti, 1645. Bologna: Arnaldo Forni editore, 1977.

CAPODAGLIO, Giuseppe: *Dei fragmenti d'Aquileja*. Trieste: Tipografia del Lloyd Austriaco, 1852.

D'ISCHIA, [Gian Giacomo]: *Historia della principale Contea di Gorizia Nella Prouincia Foro-Iuliense, O' siasi Racconto Crono-Stemmatografico di que' Prencipi Conti*. Udine: Nicolò Schiratti, 1684. Gorizia: Stab. tip. Giov. Paternolli, 1899.

D'ISCHIA, Giovanni [!] Giacomo: *La scena de' tragici amori longobardici. Anuamenti famigliari, e di Corte da che quella bellicosa Nazione trapiantò il Seggio Reale in Italia, Ricauati dalle tenebre d'altissima dimenticanza, E ridotti in Istoria formale*. Udine: Nicolò Schiratti, 1678.

MIHELIC, Darja: Etnična podoba Karantanije in njenih prebivalcev v spisih zgodovinarjev od 15. do 18. stoletja. Bratož, Rajko (ur.). *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo: začetki slovenske etnogeneze = Slovenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche: Anfänge der slowenischen Ethnogenese*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2000, 2. del, str. 839-961.

MIHELIC, Darja: Karantanija v očeh zgodovinarjev od konca 15. do 18. stoletja. *Zgodovinski časopis*, 31, 1977, št. 3, str. 287-328.

NICOLETTI, Marcantonio: *Leggi e costumi dei Furlani sotto diciotto Patriarchi d'Aquileia*. Pradamano (Udine): Pietro Zampa editore, 1927.

VALVASONE di Maniago il Vecchio, Jacopo: *Dele incursioni de Turchi fatte nella Patria del Friuli con La descrizione de i passi*. [online]. [Uporabljeno dne 8. 4. 2005]. Dostopno na URL: www.univ.trieste.it/~nirital/lughi/infoum/testi/test_n-e/turchi.html.

stu bodo navedeni le omenjeni viri in literatura.

⁶ Candido, *Commentariorum*, lib. III.

⁷ D'Ischia, *La scena*, str. 53, 57, 88, 197.

⁸ Valvasone, *Dele incursioni*, 11.

PETRA KOLENC*

SEMIŠKA KNJIŽNICA V GORICI V ČASU ŠTEFANA KOCIANČIČA IN NJEGOV DOPRINOS K BIBLIOTEKARSKI STROKI

IZVLEČEK

Prispevek oriše razvoj Semiške knjižnice v Gorici s poudarkom na obdobju, ko je knjižnico kot prostovoljni bibliotekar vodil vipavski poliglot Štefan Kociančič. Slednji se je zelo zgodaj zavedal vloge knjižnice, ki mora s strokovno urejenostjo nuditi uporabniku čimboljši pregled in dostop do gradiva. V ta namen je leta 1875 napisal strokovna bibliotekarska navodila *De bibliothecis*. Knjižnično zbirko Semiške knjižnice je obogatil tudi s slovenskimi knjigami.

Ključne besede

Centralno bogoslovno semišče, Gorica, 19. stoletje, Semiška knjižnica, Štefan Kociančič, bibliotekarstvo

SINTEZI

L'articolo delinea lo sviluppo della Biblioteca del Seminario a Gorizia con un' enfasi particolare sul periodo in cui Štefan Kociančič, poliglota di Vipacco, incominciò volontariamente a lavorare come bibliotecario. Lui aveva già presto coscienza del ruolo della biblioteca e della necessità di conservare, catalogizzare i libri per facilitare la lettura agli studiosi che usano la biblioteca. A questo scopo, nel 1875, scrisse le istruzioni per la sistemazione delle biblioteche *De bibliothecis*. Oltre a ciò nella biblioteca del Seminario aumentò il numero di libri sloveni.

Parole chiave

Seminario centrale di Gorizia, Gorizia, 19. secolo, Biblioteca del Seminario, Štefan Kociančič, scienza bibliotecaria

V 19. stoletju je pri vzpostavljanju slovenske identitete v Gorici imelo pomembno vlogo tudi centralno bogoslovno semišče. V njem so se izobraževali in bivali bodoči bogoslovci iz vseh škofij tedanje goriške metropolije.¹ Čeprav semišče ni podeljevalo akademskih naslovov, je bilo edina univerzitetna ustanova na Primorskem, ki je omogočila

mladim duhovnikom, da niso odhajali v oddaljeni Gradec ali na Dunaj. Poudarimo lahko, da so bili v prvem obdobju skoraj vsi semiški profesorji Slovenci. Bogoslovno semišče je dobilo pomen, ko je bil po letu 1840 uveden tečaj slovenskega jezika za bogoslovce, kar je bil zagotovo rezultat prizadevanj duhovščine, ki je pravočasno zaznala pomen prisotnosti slovenskega jezika v goriški javnosti. Duša semiške dejavnosti je v tistem času že postal vipavski rojak, profesor in duhovnik Štefan Kociančič (1818–1883), »mož neutrudnega študija, obsežnega znanja, poliglot, zgodovinar, biblični strokovnjak, pesnik, prevajalec, ljubitelj knjig, predvsem pa pobožen in kreposten mož [...] bolj odmaknjen javnosti kakor svetovljan« (Kralj 1984: 30).

O zgodovini semišča so med leti 1868 in 1869 izhajale zgodovinske črtice v *Folium dioecsanum Tergest²*, v katerih je Štefan Kociančič opisal tudi delovanje semiške knjižnice do leta 1868. Škofijsko semišče je že od ustanovitve leta 1757, ko je delovalo kot Duhovniški dom, imelo svojo knjižnico, katere prvotni fond je pripisati zaslugam grofa Karla Mihaela Attemsa, prvega goriškega knezoškofa in metropolita. Skupaj s semiščem je bila knjižnica leta 1783 ukinjena, ko je Jožef II. v skladu s svojimi reformami v Gradcu ustanovil skupno semišče za Primorsko, Štajersko, Kranjsko in Koroško. Tedaj je del knjig iz knjižnice Duhovniškega doma končal v novem semišču v Gradcu, del so jih prodali, preostale pa so namenili za odpadni papir (Fabbro 1984: 45). Z dekretom avstrijskega cesarja iz leta 1814 je bilo

semišče po obnovi ponovno odprto leta 1818. V novoodprtem semišču je bilo uradnih predmetov na začetku le šest. Programe in knjige zanje je v skladu z napotki o izobraževanju duhovščine, ki jih je podal Jožef II., predpisala tedanja oblast. Vloga, ki jo je avstrijska oblast hotela dati novemu semišču, je bila posebej pomembna, saj je moralo semišče zbrati pod svoje okrilje zapuščino različnih zavodov, ki so bili v preteklosti nosilci verske izobrazbe na Goriškem. Pri tem so imeli najpomembnejšo vlogo jezuiti, ki so od leta 1615 do šolskih reform Marije Terezije bdeli nad srednješolsko in visokošolsko izobrazbo.

Na začetku je bila uveljavitev dejavnosti semišča kljub naporom oblasti za uspešno izpeljavo študijev počasna in težka. Poučevanje teologije se je začelo, ne da bi učitelji in gojenci semišča imeli na razpolago organsko knjižnico, ki bi skrbelo za ustrezno literaturo. Tega problema se je zavedalo tudi vodstvo semišča, vendar je pri tej rešitvi največjo oviro pomenilo pomanjkanje sredstev za izgradnjo ustreznega knjižničnega fonda. Letna dotacija v višini 200 goldinarjev, ki jo je kasneje odobril škofijski urad, je omogočila reden dotok le najpomembnejših teoloških del (Podreka 1985: 19). Postopoma je knjižnica svoj fond oblikovala na podlagi številnih darov, ki so prihajali v semišče.³ Ti knjižni darovi sestavljajo najstarej-

* uni. dipl. bibliotekarka, Zgodovinski inštitut ZRC SAZU, e-pošta: petra.kolenc@zrc-sazu.si

¹ Tržaško-koprške, poreško-puljske in krske škofije.

² *Historia Seminarii centralis Goritiensis*, V: *Folium Dioecsanum Tergeste* 1868, 141–145, 163–168, 173–181, 189–195; 1869, 1–9, 17–22, 49–51, 56–59, 76–77, 85–89, 103–109, 139–142, 153–159.

³ Dar nadškofa Attemsa, škofa Inzaghija, knjige in rokopisi iz starih dominikanskih samostanov v Kopru in Poreču, zapuščina jezuita Giacoma Reyssa, matematika Gian Giuseppe Barzellinija, župnika Jožefa Grmeka in knjige iz goriške licejske knjižnice. Semiški profesor Antonio Paetani je semišču podaril zbirke kaldejskih in sirskih besedil in talmudsko-rabinsko-kaldejski slovar (Fabbro 1985: 45).

še jedro knjižnice, imenovano *Specialni fond*.

Knjižnica ni imela stalnega bibliotekarja, delo v njej je prostovoljno opravljal eden od semeniških profesorjev, ki je poleg tega še predaval. Rektor je namreč menil, da stalni bibliotekar ni potreben, saj se knjižnica skoraj ne uporablja, razen v času, ko se prevzema in deli učbenike ob začetku oziroma koncu študijskega leta. Do leta 1824 je semeniški profesor Antonij Paetani skrbel za knjižnico in uredil knjige v štiri tematske sklope. Začel je tudi z izdelavo seznama knjig, ki pa ga ni dokončal. Med leti 1824 in 1828 je profesor pastoralne teologije in prostovoljni bibliotekar Peter Filley izdelal abecedni katalog za celotni fond knjižnice, ki je tedaj vsebovala 3310 knjižnih del v 6360 zvezkih. Čeprav so bile knjige zaradi prostorske stiske hranjene tudi v zabojih, je semeniška knjižnica nenehno rasla in do leta 1842 pridobila že več kot 10.000 zvezkov (Podreka 2000: 20–22). Pomembno pridobitev za knjižnico so priskrbeli tudi semeniščniki, ki so prav na pobudo Štefana Kociančiča zbirali denar in ga poslali skladu Matice Ilirske v Zagreb, s čemer je Semeniška knjižnica pridobila pravico do prejemanja vseh knjig, ki jih je izdal ta sklad. Podobno pravico je knjižnica dobila tudi za knjige Družbe sv. Mohorja iz Celovca in ljubljanske Matice slovenske (Fabbro 1984: 47).

Leta 1851 je za semeniško knjižnico nastopilo novo obdobje. Kljub številnim obveznostim predstojnika katedre za sveto pismo in orientalske jezike, je vodenje semeniške knjižnice prevzel Štefan Kociančič, ki se ji je posvetil z veliko mero strokovnosti. Kociančič se je zavedal pomena in vloge, ki jo mora imeti knjižnica, katere glavni smisel je, da skrbi za primerno in smiselno urejeno hrambo knjig ter jih v čim večjem številu ponudi svojim uporabnikom. Da bi to bilo doseženo, je bilo potrebno razvijati tedaj tako imenovano »knjižnično tehniko«, ki bi po Kociančičevem mnenju zalužila naziv »bibliotekarska znanost« (Fabbro 1984: 46).

C. g. 37a.	Classis VIII.	—	Seitz & Mailing. u. top.
7585-96	A.	fol.	—
Poster	—	—	Horiliae
Gollmayer Christos Ludwig Gorl.	Litterae pastorales monte burdeag. annis 1858. (lat.) dein ab. ann. 1872-75. (slov.) u. ab. 1876- Super Logibus imperis de m. maji ann. 1868. Super Concilio occumenico de anno 1869 d. 18. maji Conibus promulgatis Jubil. anno 1875 die 11. Julii.		Adnotatio: (ital. & slov.) Dissert. p. 2. 1877
Vide:	—		

Slika 1: Kataložni listek, ki ga je Štefan Kociančič izdelal za opis zvezkov pastoralnih pisem goriškega nadškofa Andreja Gollmayerja. Poleg podatka o avtorstvu in naslovu pisem je jasno razvidno območje signature (C. g. 37 7585–96), klasifikacije oz. razvrstitve v razred (VIII, A) in podatke o tiskarju in kraju izida knjige (Seitz & Mailing: Goritiae), hkrati pa zasledimo še opombo o jeziku (ital. & slov.).

Vztrajno si je prizadeval za preureditev knjižnega fonda, ki je tedaj obsegal že 11.124 del v 17.020 zvezkih. Prav Kociančič je fond prvič strokovno razdelil na deset skupin oz. razredov⁴ in uredil prvi listkovni katalog. Njemu gre pripisati vse zasluge, da se je knjižnična dejavnost razvijala tudi v strokovnem smislu. Leta 1875 je Kociančič v latinščini zapisal navodila za bibliotekarje *De bibliothecis parochialibus rite ordinandis, dirigendis et conservandis brevis instructio* (1875)⁵, ki jih je najprej objavil med leti 1871 in 1875 kot krajše prispevke v *Folium dioecesanum Tergestis*⁶ in *Folium periodicum archidioeceseos Goritiensis*⁷, leta 1875 pa je izdal

⁴ Fond knjig je razdelil v razrede, ki se nanašajo na (1) svetopisemski študij, (2) dela očetov in patristiko, (3) cerkveno zgodovino, (4) kanonsko in civilno pravo, (5) dogmatično teologijo, (6) moralno in duhovno teologijo, (7) pastoralno teologijo, homiletiko in liturgiko, (8) svetovno zgodovino in geografijo, (9) filozofijo in pomožne vede ter razred (10) klasičnih latinskih, italijanskih in nemških avtorjev ter drugo. Knjige so bile razdeljene in postavljene na policah po skupinah od A do L (Podreka 2000: 23).

⁵ Kratka navodila o urejanju knjižnic, načinu razvrščanja, vodenju in hranjenju gradiva.

⁶ *De bibliothecis parochialibus*, V: *Folium Dioecesanum Tergeste* 1871, 6–9, 21–23, 42–44, 60–62, 112–114.

⁷ *De bibliothecis*, V: *Folium Periodicum*

celotno besedilo na dvainštiridesetih straneh (Kociančič 1875). Z omenjenim priročnikom je začrtal pravila za inventarizacijo, katalogizacijo in sestavo splošnih in posebnih seznamov vodenja knjižničnih fondov tako bogatih knjižnic kot tudi skromnih osebnih knjižnih zbirk.

S tem dejanjem je že sredi 19. stoletja v bibliotekarsko stroko vnesel katalogizacijska pravila, ki pa so se na Slovenskem sistematično razvila kasneje in prek drugih virov vplivala na razvoj bibliotekarske stroke. Spomnimo, da so bile šele dvanajst let po Kociančičevih pravilih, leta 1899, napisane *Pruske instrukcije*⁸, ki so veljale za enega temeljnih predpisov za katalogizacijo in se sprva uveljavile v pruskih knjižnicah ter se kasneje razširile tudi v slovenske dežele Avstro-ogrske monarhije.

Da bi tudi drugi razumeli in uresničevali njegov model idealno urejene knjižnice, se je v svojih napotkih spuščal tudi v najmanjše podrobnosti in v navodilih predlagal različne možnosti postavitve knjig glede na vsebino gradiva v knjižnici. Urejal in klasificiral je na tisoče knjig, ki jih je postavljal na lesene knjižne police, bil pa je pozno-

Archidioeceseos Goritiensis 1875, 36–40, 55–59, 77–79, 84–87.

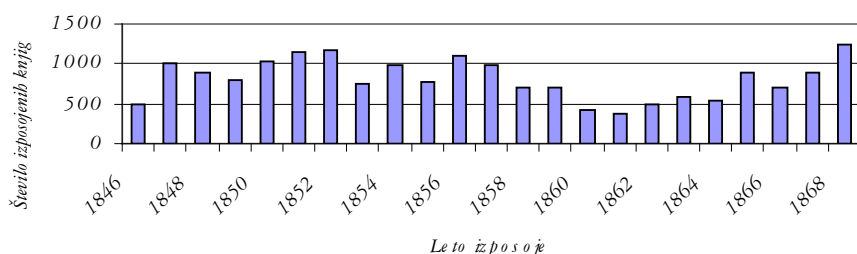
⁸ *Instruktionen fuer die alphabetischen Kataloge der Preussischen Bibliotheken*.

ren tudi na estetski izgled postavljenih knjig. Štefan Kociančič se je pri pisanju bibliotekarskega priročnika naslanjal na nekatera že uveljavljena klasifikacijska merila⁹ in strokovna bibliotekarska besedila¹⁰. Obenem se je pri pisanju navodil opiral predvsem na lastne izkušnje ter tako ustvaril pravila in ureditveni sistem vezan na glavne vsebinske usmeritve knjižničnega fonda semeniške knjižnice, ki pa je s svojim številnim specialnim fondom presegala okvire teoloških vsebin in postajala poleg študijske tudi znanstvena knjižnica.

Kociančič je vodil tudi seznam izposojenega gradiva (Slika 2). »Iz tega pregleda se dovolj jasno vidi hvalevredna skrb gojencev, ki niso iskali samo tega, kar so jih učili v šoli, temveč so segali po večji učenosti iz raznih del. V tem pregledu so zajeta samo dela, ki so jih odnesli s seboj v semenišče, če pa bi hoteli naštetih dela, ki so jih prebrali v sami knjižnici, bi se število zlahka podvojilo. Zato ne reci, vdani bralec, da se je po letu 1860 bralna vrema ohladila, ker se je zmanjšalo število izposojenih knjig. Potrebno se je namreč spomniti, da je knjižnica dobila čitalnico, kjer so se prebrale mnoge knjige, ki jih nismo tukaj zabeležili. Zato se ne boš čudil, da se je število izposojenih knjig zmanj-

šalo glede na prejšnja leta« (Podreka 2000: 24). To poročilo nam daje slutiti, da je Kociančič skrbel za bralno kulturo v tedanjem semenišču in kot vestni bibliotekar spodbujal bralce k prebiranju knjig tudi v slovenskem jeziku. O tem priča podatek, da se je do danes v fondu semeniške knjižnice, tudi po zaslugi vipavskega rojaka, ohranilo 236 knjig v slovenskem jeziku iz 19. stoletja¹¹. V *Zgodnji danici* 17. februarja 1853 Kociančič napiše: »Sadaj ima semeniška knjižnica že več slovenskih knjig, kakor jih je že pred tremi leti imela (akoravno ji še sadaj mnogo mnogo manjka!) in skoraj celo leto ni ene teh knjig, bi djal, v knjižnici, ker so vedno v rokah sadaj teh, sadaj unih bogoslovcev«, kar priča o velikem zanimanju mladih semeniščnikov za branje knjig v slovenskem jeziku.

Štefan Kociančič je knjižnici posvetil vsako uro svojega prostega časa, kar skromnemu učenjaku še ni bilo dovolj. Knjižničnemu fondu je dodal tudi svojo osebno knjižnico, ki je štele čez tisoč knjig. S svojo bibliofilsko in bibliotekarsko vnemo lahko Kociančiču pripišemo tudi mesto mecena Semeniške knjižnice, saj ji je v dvaintridesetih letih, kolikor časa je skrbel zanj, namenil celo dohodke, ki jih je

Slika 2: Število izposojenih knjig v Semeniški knjižnici med letoma 1846 in 1868 (Podreka 2000).

⁹ Predvsem je tu mišljena t. i. Kasiodorjeva hierarhija znanosti na čelu z Biblijo, bibličnimi znanostmi in teologijo ter različno razporejenimi disciplinami triviuma (gramatika, dialektika oziroma filozofija in retorika) in quadriviuma (glasba, aritmetika, geometrija in astronomija) (Svoljšak 2005: 205).

¹⁰ Poznal je številne nemške bibliotekarske priročnike: *Bildung des Bibliothekars* (1820) ter *Bibliothekstechnik* (1855), oba izšla v Leipzigu, ter priročnik *Theorie und Praxis der Bibliothekstechnik*, ki je leta 1863 izšel v Dresdnu (Kociančič 1875: 8–9).

dobil z izdajo svojih objav.

Semeniški knjižnici je ostal zvest vse do zadnjih dni svojega življenja. 9. aprila 1883 je Štefana Kociančiča sredi knjižničnih opravil zadela možganska kap. Tako je svojo življensko pot zaključil prav sredi »spomina človeštva«, kateremu je posvetil največji del svojega življenja.

¹¹ Za podrobnejši pregled slovenskih knjig v Semeniški knjižnici iz 19. stoletja glej diplomsko delo *Semeniška knjižnica* avtorja Mitje Podreke (2000).

VIRI

- KOCIANČIČ, Štefan. 1853. Cerkveno slovstvo na Goriškem. V: *Zgodnja danica*, 17. II., 28.
- KOCIANČIČ, Štefan. 1875. De bibliothecis. V: *Folium Periodicum Archidieceos Goritiensis*, Goritiae: Typ. Mailing, 36–40, 55–59, 77–79, 84–87.
- KOCIANČIČ, Štefan. 1871. De bibliothecis parochialibus. V: *Folium Dioecesanum Tergeste*, Tergeste: Typ. Weis, 6–9, 21–23, 42–44, 60–62, 112–114.
- KOCIANČIČ, Štefan. 1875. *De bibliothecis praeprimis parochialibus rite ordinandis, dirigendis et conservandis: brevis instructio*. Goritiae: Mailing.

LITERATURA

- FABBRO, Ettore. 1984. L'opera del bibliotecario. V: *Stefano Kociančič (1818–1883) un ecclesiastico al servizio della cultura fra Sloveni e Friulani*, Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, 45–48.
- KRALJ, Franc. 1984. La personalità ecclesiastica. V: *Stefano Kociančič (1818–1883) un ecclesiastico al servizio della cultura fra Sloveni e Friulani*, Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, 21–30.
- LOGAR, Janez. 1970. *Uvod v bibliografijo*. Ljubljana: NUK.
- PETEK, Marija. 1998. Nekaj pomembnejših pravilnikov za katalogizacijo. V: *Zbornik razprav: 10 let Oddelka za bibliotekarstvo*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 231–242.
- PODREKA, Mitja. 2000. *Semeniška knjižnica v Gorici: diplomatska naloga*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.
- RIJAVEC, Mirko. 1982. Kociančič Štefan. V: *Primorski slovenski biografski leksikon*, 8. sn., Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 82–84.
- SVOLJŠAK, Sonja. 2005. Pregled nekaterih historičnih sistemov organizacije znanja in klasifikacije: s posebnim poudarkom na vsebinskih ureditvah samostanskih knjižnic. V: *Knjižnica*, 49/1-2, 203–215.

JASNA FAKIN BAJEC*

IZ ŽIVLJENJA PROSVETNIH DRUŠTEV V KOMNU IN BLIŽNJIH KRAŠKIH VASEH V PRVI POLOVICI 20. STOLETJA

Izvleček

Avtorica v članku predstavlja delovanje prosvetnih društev v Komnu in bližnjih kraških vaseh v času med prvo in drugo svetovno vojno, ko je bil Kras del Kraljevine Italije. Prosvetna društva so v tem obdobju predstavljala osrednje slovensko kulturno središče, predvsem so igrala pomembno vlogo pri razvijanju in kreptitvi slovenske nacionalne zavesti. V članku so predstavljeni programi nekaterih društvenih prireditvev, postopki, ki so jih voditelji društev morali izpeljati za izvajanje programov in načini, kako je italijanska oblast ovirala in končno ukinila delovanje slovenskih društev.

Ključne besede

prosvetna društva, narodna zavest, kulturno življenje, zgodovina, Kras

Summary

The author presents the activity of cultural societies in Komen and others nearby Karst villages in the time between the First and the Second World War, when the Karst was a part of the Italian Kingdom. In this period the cultural societies presented the main Slovenian cultural centre, above all they played the important role in development and strengthening of Slovenian national awareness. The article presents programmes of the same association's entertainments, procedures, which the leader of associations must carry out for performing activities, and ways, how the Italian authority prevented and finally forbade activities of Slovenian cultural societies.

Key words

cultural societies, national awareness, cultural life, history, Karst

Društvena dejavnost na Krasu ima dolgo tradicijo. Z manjšimi vzponi in padci so se po do sedaj znanih podatkih Kraševci združevali v različna društva (zveze, organizacije): bralna, glasbena, telovadna, kulturna, šolska, trgovsko-obrtna, akademska, gasilska v današnjem času pa tudi turistična. Podobno kot po ostalih krajih Slovenije se je večji vzpon društvenih dejavnosti začel po Bachovem absolutizmu (v petdesetih letih 19. stoletja),

ko se je društvena zakonodaja močno sprostila in je imelo organiziranje ljudi v društva poseben pomen pri razvoju slovenskega nacionalnega gibanja. V tem obdobju so se po mnogih krajih organizirale čitalnice – društva s kulturnimi in družabnimi nameni (Marušič 1999: 179). V središču Komenskega Krasa, v Komnu, je bila prva čitalnica organizirana leta 1867 in velja v tem delu Krasa za prvo kulturno-izobraževalno društvo. Naloge in dejavnosti društev, kjer se člani na prostovoljni ravni zavzemajo za doseganje skupnih ciljev po določenih pravilih (napisanih v statutih), bolj ali manj odražajo politično, gospodarsko in kulturno dogajanje časa, v katerem delujejo. In tako, kot imamo danes na Komenskem Krasu čedalje več turističnih društev, saj je trenutno turistična dejavnost na Krasu ena izmed poglobitnih gospodarskih dejavnosti, je bilo pred letom 1928, ko so bila ukinjena slovenska društva, skoraj v vsaki vasi na Krasu prosvetno društvo (pevsko in bralno društvo ter katoliško slovensko izobraževalno društvo). Takrat so ta društva predstavljala osrednje slovensko kulturno in družabno središče in pomembno vplivala na razvoj in utrjevanje narodne zavesti z željo, da bi se še vedno, kljub tuji nadoblasti, ohranjal značaj slovenske dežele.

V nadaljevanju članka se osredotočam na predstavitev življenja določenih društev¹ v prvi polovici 20. stoletja oziroma v obdobju med prvo in

drugo svetovno vojno, ko je bil Kras del Kraljevine Italije. Predstavljene so dejavnosti, ki so bile namenjene širši javnosti in hkrati veliko prispevale k vaškemu kulturno-zabavnemu življenju. Izbrani podatki so pridobljeni iz nekaterih takratnih časopisov: dnevnika *Edinost*, časnika *Goriška straža* in mesečnika *Naš čolnec*.²

V času med svetovnima vojnoma so predstavljena društva delovala pod okriljem dveh takratnih glavnih primorskih političnih organizacij: kršćansko-socialnega političnega društva *Edinost* iz Gorice, ki je izdajalo časnik *Goriška straža*, in liberalnega političnega društva *Edinost* iz Trsta, ki je izdajalo dnevnik *Edinost*.³ Aktivni sta bili tudi liberalno telovadno dru-

bili objavljeni v literaturi in virih, ki jih objavljam na koncu članka.

² Pri tem velja opozoriti, da so drobce dejavnosti pevsko-bralnih društev pred prvo svetovno vojno na Komenskem Krasu raziskali učenci zgodovinskega krožka Osnovne šole Antona Šibelja Stjenka iz Komna, v raziskovalni nalogi z naslovom *Nekaj zgodovinskih drobcev o pevsko-bralnih društvih na Komenskem Krasu do prve svetovne vojne* (2007). Pod mentorstvom Vojka Franetiča so predstavili gradivo, ki so ga dobili v Pokrajinskem arhivu v Kopru in časopisih *Edinost* in *Soča*.

³ Leta 1923 se je enotno slovensko politično društvo *Edinost* razdelilo na goriško strujo kršćanskih socialcev in tržaško liberalno strujo. Pokrajinski ločitvi (na eni strani Goriška z delom Notranjske in Koroške, na drugi strani Trst z okolico in Istra) je sledila delitev na dve stranki, ki sta imeli vsaka svoja glasila, založbe in tiskarne. Več kulturnih in prosvetnih društev je delovalo zunaj obeh strank (Vodopivec 2006: 244, 245). Dejavniki sta bili tudi Italijanska socialistična stranka in Komunistična partija Italije, ki je izdajala časopis *Delo*. Socialistična zveza Julijske Benečije in

* univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja ter prof. zgodovine, Sekcija za interdisciplinarno raziskovanje v humanistiki ZRC SAZU, e-pošta: jasna.fakin@zrc-sazu.si

¹ V članku ne predstavljam delovanja vseh društev, ki so delovala na Komenskem Krasu v obdobju med svetovnima vojnoma, temveč le dejavnosti društev, katerih programi in opisi delovanja so

štvo Sokol, ki je delovalo pod okriljem Sokolske organizacije iz Gorice, in Prosvetna zveza iz Gorice, ki je delovala pod okriljem katoliškega tabora in izdajala časopis *Nas' čolnič*.

Med številnimi dejavnostmi, ki so jih izvajala društva, so zanimive predvsem dramske igre, ki so jih uprizarjali člani društev, torej amaterji in nikoli poklicni igralci. Odvijale so se na prostem v naravi ali v društvenih dvoranah. Etnolog Vilko Novak tovrstne prireditve uvršča k ljudskemu gledališču in nadaljujejo tradicijo pasijonskih – verskih iger.⁴ Ljudska igra je bila vsebinsko in umetnostno preprosta in izraz ljudskega čustvovanja (Novak 1960: 224). Vsebinska je bila zajeta iz ljudskega življenja. Večinoma so igrali šaljive, vendar poučne igre, ki so z značajni igralcev in z zapletom ter razpletom zgodbe poskušale gledalce zabavati, a hkrati tudi poučevati. Podobne igre so prirejali tudi drugod po Evropi (v Nemčiji in na Češkem⁵), kar dokazuje, da slovenski prostor kulturno ni zaostajal za evropskim dogajanjem.

Od leta 1885 je v Komnu delovalo **Pevsko in bralno društvo Lira**.⁶ Po zbranem gradivu v raziskovalni na-

Splošna strokovna zveza v Italiji sta izdajali krajši časopis *Proletarec*.

⁴ Pasijske igre, ki uprizarjajo trpljenje Jezusa Kristusa, v slovenski dramatik veljajo za zametke slovenskega gledališča.

⁵ V Nemčiji je bilo po teh igrah najbolj znano mesto Luifenburg pri Wunfeldu. Scena je bila izbrana za dvojne sprememb in sicer tako, da se je vršilo eno dejanje na eni strani gledalcev, drugo pa na drugi strani. Gledalci so v odmoru med eno in drugo sceno kar obrnili stole. Zato je bila vstopnina za vse enaka. Enake prireditve so se odvijale tudi na Češkem. Nastopala so sokolska društva, večkrat so tudi gostovali poklicni igralci. Prireditve so bile ob nedeljah in se jih je udeležila vsa okolica. Sodeloval je domači orkester in peli so tudi operete. (Glej: Prireditve na prostem, v: *Edinost*, 19. avgust 1926, št. 197).

⁶ Sedež društva je bil v komenski čitalnici, ki se je nahajala na ulici Cesare Battisti pri družini Pipan (po domače *Obrihtarjev*). Društvo je bilo naročeno na več takratnih časopisov.

logi Osnovne šole Komen so v obdobju pred prvo svetovno vojno prirejali veliko javnih nastopov in prireditev z dramskimi igrami. Društvo je delovalo tudi po prvi svetovni vojni, o čemer priča *Ročni kašipot po slovenskem Goriško-Gradiščanskem in njemu pridruženih okrajih za leto 1923*, vendar zgoraj omenjeni časopisi o njegovem delovanju niso poročali.

Prvi javni nastop po prvi svetovni vojni je priredilo **Telovadno društvo Sokol** 21. junija 1914. Pripravili so spored s prikazom telovadnih vaj, nakar je sledil ples. Zabava se je odvijala na igrišču za telovadbo, t. i. *telovadišču*, ki se je nahajalo ob gozdičku v Cirju.⁷ Pred prvim telovadnim javnim nastopom so prirejali tudi veselice, navadno v društveni dvorani župana Žigona⁸ (*Soča*,

Razglednica komenskega sokolskega društva, 1910 (Arhiv Jožeta Volčiča, Komen)

⁷ *Telovadišče* se je nahajalo ob nekdanji drevesnici iz časov Avstro-Ogrske (po leg današnje hiše družine Kovačič pri osnovni šoli).

⁸ Prireditve društev so se ob slabem vremenu in zimskih časih odvijale v županovi dvorani, ki je bila v lasti takratnega župana Josipa Žigona. Tu so društva imela svoj sedež, kjer so med drugim prirejala predavanja, občne zборе in drugo.

⁹ *Soča* je bilo glasilo političnega društva Slovencev v Gorici. Izhajalo je od leta 1871 do 1915.

8. julij 1911, št. 97). Denar, zaslužen od veselice, so namenili za nakup telovadnega orodja in za ljudsko knjižnico. V njej so imeli na razpolago nad 300 različnih leposlovnih in poučnih knjig, ki so jih vsako nedeljo izposojali od 11. do 12. ure v hiši št. 29 v pritličju (*Edinost*, 25. oktober 1925, št. 252). Voditelj društva je bil Marijo Volčič. Imeli so tudi moški pevski zbor, katerega je do leta 1912 vodil Franc Pelikon. Društvo je bilo skupaj s knjižnico od prefekturne oblasti v Gorici razpuščeno konec avgusta 1927 (*Edinost*, 7. september 1927, št. 213).

Na javnem področju med obema svetovnima vojnama je bila v Komnu zelo dejavna **vaška mladina**, ki je delovala pod okvirjem liberalno političnega društva *Edinost* iz Trsta. Sporede in kritike njihovih prireditev so objavljali v časopisu *Edinost*. Dejavniki so bili tako otroci, stari 12, 13 let, kot starejši mladinci. Medtem ko so otroci svoje prireditve organizirali v šolskem letu, so se prireditve starejših mladincev odvijale za pusta, na velikonočni ponedeljek, v poletnem času, na miklavževo in na silvestrovo. Po podatkih iz časopisnih virov, je bila mladina najbolj dejavna v letih 1925 in 1926. Leta 1925 so organizirali zelo odmevno veseloigro v treh dejanjih *Stari grebi*, pisateljev Josipa Štolbe in Frana Govekarja. Prvič so jo uprizorili na velikonočni ponedeljek v dvorani župana Žigona. Igra je bila gledalcem, sodeč po kritiki, zelo všeč, saj je bila dobesedno vzeta iz življenja, katerega nam »zakriva meglena koprena, ki jo prodre le človek z bistrim in jasnim pogledom in čistim ciljem« (*Edinost*, 23. april 1925, št. 95). Glavna oseba igre je bila nezakonsko dekle Ema, ki je prišla za gospodinjo k bogatemu gospodu. Z njo sta pisatelja želela podati poduk, da so zakonski in nezakonski otroci med seboj enakovredni. Nasprotno pa sta na primeru treh osivelih samcev pokazala, kako je težak njih samski stan. Avtor kritike bralce svari, da tako kot v igri se tudi v življenju »mora grešnik spokoriti vseh svojih grehov, (katere posledice so lahko daljnosežne), si mora izprašati svojo vest glede svojega življenja. Šele t. j. samospoznavanju

Igralci igre *Stari grehi* (Arhiv Jožeta Volčiča, Komen).

sledi lahko očiščenje, po katerem tako neizrecno hrepeni duša plemenitega človeka». Na koncu še dodaja, da je »marsikdo lahko črpal nekaj snovi iz te veseloigre za svoje življenje, kako naj določa njega smer, da bo zrl v svoji starosti z zadoščenjem in ponosom na svoje mladostne dni«. V članku je pisec tudi podal kritiko, da je bilo »opaziti na par mestih, da so imeli igralci premalo vaje in da je bilo »mestoma, posebno v začetku motenje prisotnih otrok tako veliko, da je to vznemirjalo, ne samo gledalce, temveč tudi igralce«, zato svari starše, »otroci naj se pripuste ob takih prilikah le v omejenem številu in na gotova mesta« (Edinost, 23. april 1925, št. 95). Veseloigra *Stari grehi* je povsod požela veliko uspeha, tako na amaterskih kakor tudi na poklicnih odrih. Ob tej priliki se je predstavil tudi pevski zbor, ki je med drugimi točkami zapel venček slovenskih narodnih pesmi, medtem ko je povabljeni komenski tamburaški zbor oziroma orkester zatajil. Ker je bila prireditev zelo odmevna, je sledila ponovitev v poletnem času.

Naslednje poletje (1926) je na praznik Marijinega vnebovzvetja (15. avgusta) sledila veseloigra *Matiček se ženi*, igra z obilo zabave, razvedrila, smeha in užitka. Javna prireditev se je odvijala na dvorišču družine Kovačič, Komen št. 41. Dopisnik v časopisu poroča takole: »Danes se odprejo zaklopnice smeha, radosti in zadovoljnosti po tolikih žalostnih in težkih dnevih, kajti napoči končno res toliko pričakovani veseli dan »Veselega dneva«. Težko si je misliti slov. prireditev brez

petja, zato pa naj zapojejo komenski pevski zbor, ki nastopi tudi pri pevskih točkah med samo igro. Spored je sledeči: 1. italijanska deklamacija, 2. Gregorčič: »Oljka« - deklamacija, 3. Karlo Adamič: »Gospodov dan« - petje, 4. Linhart: »Veseli dan ali Matiček se ženi« - komedija v petih dejanjih, 5. Lebarhar: »Le pevaj« - petje. Med odmori igra tamburaški zbor pod vodstvom g. Čebuljca iz Komna« (Edinost, 15. avgust 1926, št. 194).¹⁰ Dopisnik končuje, da lahko mladini čestitajo, da je izbrala to igro, ki bo pomembno vplivala na nadaljnjo delo in uspeh mladine. Po veselici pa kritik piše: »Veselica je izpadla nad vse

Tamburaški zbor iz Komna, 1922. (Arhiv Jožeta Volčiča, Komen)

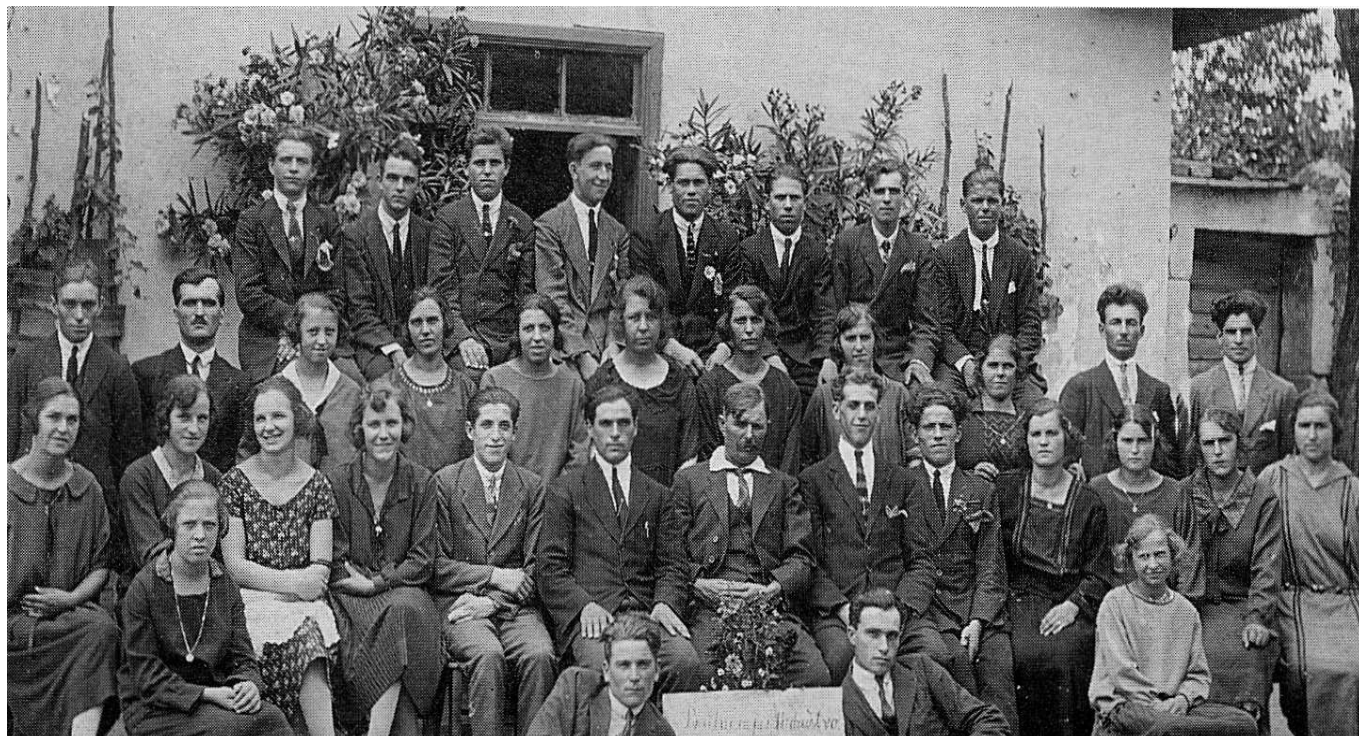
¹⁰ Komedija *Veseli dan ali Matiček se ženi* je bila prvič uprizorjena leta 1849. Njena uspešnost je odmevala tako v mestih kot na deželi, ker je bila prilagojena slovenskim tlem (glej v: Edinost, 15. avgust 1926, št. 194).

pričakovanje dobro. Kljub pomanjkljivi reklami je bila udeležba popolnoma zadovoljiva, kajti niti od daleč se ni pričakovalo toliko odziva od ljudi iz sosednjih vasi. Prireditelji so lahko zadovoljni na svoje vsestranske uspehe. Žal ni bilo večjega čistega preostanka v blagajni zaradi rednih, posebno pa izrednih stroškov« (Edinost, 24. avgust 1926, št. 201).

Na prireditvah, ki jih je pripravljala vaška mladina, je igral komenski tamburaški zbor iz **Tamburaškega društva**. Glasbeno skupino so sestavljali domači fantje in dekleta pod vodstvom Jožeta Čebuljca. S svojim igranjem so popestrili odmore veselice tudi po okoliških krajih.

V sosednji vasi, v Svetem, pa je za kulturni družabni del skrbelo **bralno in pevsko društvo Draga**. Društvo je delovalo pod okriljem Zveze prosvetnih društev v Gorici, ki je bila kulturno Goriški odsek liberalno političnega društva iz Trsta (Edinost, 7. januar 1926, št. 6). Javne zabave so prirejali zlasti v času pusta, na velikonočni ponedeljek in poleti. Po vojni so s svojim delovanjem začeli 1920, nakar so zaradi nam nepoznanih vzrokov z delovanjem prenehali. Dejavnosti so ponovno obudili leta 1925. Naloga predsednika društva je bila najprej

zaupana Antonu Maliču (Edinost, 24. april 1925, št. 96), po letu 1925 pa Alojziju Kermolju. V poletnih mesecih so veselice prirejali na vrtu tamkajšnje Žvanove gostilne lastnika Ivana Della

Svečansko pevsko in bralno društvo Draga (objavljeno v: Lozej... et al., *Sveto - puntarska vas*)

Schiave. Med odmori iger je navadno igrala domača godba. Po obnovitvi delovanja so prvo kulturno prireditev pripravili meseca julija. Nastopili so društveni člani s tremi enodejankami, in sicer: *Zaklad*, *Luknja v namiznem prtu* in *Čudna kupčija* (*Edinost*, 29. junij 1926, št. 153). Po mnenju kritike so bili igralci kljub prvemu igranju izvrstni (*Edinost*, 1. julij 1925, št. 153).

Meseca septembra so imeli svojo drugo letno prireditev s sledečim programom: »1. italijanska deklamacija – (R. M. L. Agricoltore), 2. slovenska deklamacija – (O nevihti – S. Gregorčič), 3. Županova Micka – veseloigra v dveh dejanjih, 4. Ga. Kardula – veseloigra v dveh dejanjih, 5. a) Milajda, b) Naša zvezda, pel je komenski mešan zbor« (*Edinost*, 10. september 1925, št. 213). Med odmori je igrala domača godba. Po uradnem delu je sledila zabava s plesom. Po prireditvi kritik piše: »Veseloigra v dveh dejanjih Ga. Kardula žalibog ni prišla do pravega izraza. [...] Skozj ves čas je vladala nesigurnost. Glavni vzrok je pač ta, da niso bile vloge dobro naštudirane in maščevalo se je tudi to, da niso imeli igralci zadostno skupnih vaj«, o igri *Županova Micka* pa pohvali, da je Micka »izvršila svojo nalogo razen par pomankljivosti lahko rečem, izborna. Celotno pa je prireditev uspela

(*Edinost*, 17. september 1925, št. 219). Društvo je bilo aktivno tudi v naslednjem letu.

V vasi Ivanji Grad so leta 1915 ustanovili **Pevsko in bralno društvo Svoboda**. Aktivno so s svojim delovanjem začeli leta 1921. Za prvo povojno prireditev so pripravili lasten oder s kulisami. Na prireditev so povabili Ivana Krimana iz Sv. Ivana pri Trstu, ki je pel kuplete (*Edinost*, 6. april 1922, št. 82). Aktivni so bili do leta 1923, nakar so morali zaradi neugodnih razmer v kraju ustaviti svoje delovanje. Ta primanjkljaj so v tamkajšnjem vaškem življenju bridko občutili vsi vaščani, zato so leta 1925 z vso vnemo želeli obnoviti društvo. Organizirali so predavanje, kjer je zastopnik tržaške liberalne prosvete razložil naloge in važnosti prosvetnega društva v vasi (*Edinost*, 7. januar 1925, št. 9). Društvo je zopet začelo delovati leta 1926. V svoji dvorani so imeli od Goriškega prosvetne zveze sposojenih nekaj knjig za branje. Naročali so tudi časopise. Posebno aktivna je bila društvena mladina, ki je pripravljala javne prireditve. Na veselici, ki so jo priredili na belo nedeljo leta 1926, so si obiskovalci lahko ogledali: »1. Aškerc: deklamacija: *Mejnik*, 2.

Raupacher: Mlinar in njegova hči drama v petih dejanjih, 3. *Maček spaček - burka v enem dejanju*. Med odmorom je igrala godba« (*Goriška straža*, 9. april 1926, št. 27). Veselica je po mnenju enega izmed številnih udeležencev zelo dobro uspela. Delo je bilo za podeželske odre kar težavno, ker je zahtevalo tudi kulise, udoben oder in izučene igralce. Igrali so na prostem, kar je bilo težko, saj se je glas hitro razgubil. Dopisnik je zaključil, da bi uspeh prireditve Ivanjegrajcev vzpodbudil k resnemu delu na prosvetnem polju (*Edinost*, 20. april 1926, št. 94). Oblast je društvo zaradi delovanja proti nacionalnim interesom leta 1927 razpustila.

V Gorjanskem je delovalo **Prosvetno krščansko-socialno društvo**. S svojim delovanjem so začeli 26. aprila 1925 (*Naš čolnč*, 1925, št. 5). Njegov predsednik in ustanovitelj je bil Alojz Petelin. V okviru društva je deloval zelo znan pevski zbor.

Ker so bile javne veselice v obdobju med svetovnima vojnoma množično obiskane, so organi oblasti v prireditvah, ki so jih pripravljala društva, videli jedra političnega odpora, bolj ali manj prikrita središča slovenske propagande, centre nezadovoljstva in nezaupanja do vsega, kar je italijansko.

Zaradi tega so italijanske oblasti še pred nastopom fašističnega režima na vse načine ovirale delovanje društev. Tako beremo v časopisih opozorila, namenjena tamkajšnjim varnostnim oblastem (kvesturi¹¹), ki jo opominjajo, naj preneha s krivičnimi in nepoštenimi prepovedmi. Med drugim v enem izmed člankov v *Goriški straži* beremo: »V zadnjem času se vedno bolj množijo slučajji, da ovira goriška kvestura naša društva pri prirejanju društvenih vesellic in drugih prireditve. Samo plesov ne branijo. Opozorjamo g. kvestorja in oblasti, ki so nad njim, da ne bajejo s krivičnimi nastopi proti našim kulturnim društvom. Predvsem želimo, da g. kvestor spoštuje zakon, kakor ga spoštujejo naša društva. Naša društva pripravljajo popolnoma zakonito svoje prireditve – kvestor pa pride in prepove prireditve v zadnjem trenutku, ko je imelo društvo s prireditvijo velike stroške. Odkrito povemo, da s tem nismo zadovoljni. Upamo, da bo zadovoljalo ter da g. kvestor postane proti našim prireditvam pravičen« (*Goriška straža*, 1. marec 1922, št. 9). Uradnik (kvestor) je prireditev navadno prepovedal s tem, da je zavrnil prošnjo za prireditveno dovoljenje ali pa je že dano dovoljenje – kar je bilo še huje za prizadeto društvo – preklical v zadnjem hipu. Seveda so se taki ukrepi sklicevali na motenje javnega miru in reda, čeprav je glavni vzrok za prepoved tičal v bojazni pred premočnim narodnim bojem.

Društva so za svoje delovanje morala nešteto krat priložiti prefektu¹² in kvesturi prepis svojih pravil v izvorniku in italijanskem prevodu ter spiske vseh svojih članov. V svojih pravilih so morala zagotoviti, da bodo opravljala svoje prosvetno in vzgojno delo v smislu spoznavanja italijanskih ustanov, italijanske umetnosti, italijan-

ske zgodovine, italijanskega jezika in italijanske književnosti. Zaradi tega so kasnejši programi vesellic vsebovali tudi deklamacije italijanskih pesmi in italijanskih avtorjev.

Ker je bilo društveno življenje aktivno zlasti v letih 1925 in 1926, ko je fašistična oblast že začela z močnejšimi asimilacijskimi ukrepi, je ministrski svet 28. novembra 1925 sprejel zakon o društvih, naslednje leto pa kraljevi odlok z določbami, ki naj bi disciplinirale javne prireditve.

Usoda zadnjih slovenskih društev in hkrati tudi usoda političnega, kulturnega in gospodarskega udejstvovanja Slovencev pod Italijo je bila končno določena na konferenci obmejnih pokrajinskih fašističnih tajnikov, ki so se zbrali v Trstu 12. junija 1927. Tu so oblikovali nov fašistični načrt, ki je predvideval odpravo še zadnjih poslušajočih slovenskih kulturnih in športnih društev ter ukinitve vseh slovenskih listov in slovenskega tiska nasploh, prisiljen vpis vse mladine v balile in avantgardiste, odpravo slovenskih pridig, popolno izključitev slovenskega jezika iz cerkve in zasego vseh slovenskih gospodarskih ustanov. Vsa društva so se morala ukiniti do 1. oktobra 1928. Prefekti niso utemeljevali odredb o razpustu društev, temveč navadno navajali »da je bilo delovanje društva v nasprotju z nacionalno varnostjo države in da se mora zaradi tega razpustiti po čl. 215 policijskega zakona« (Čermelj 1965: 118).

Da bi fašistična oblast nadomestila razpuščena slovenska in športna društva ter imela v prostem času delavce in kmete, posebno še mladino, pod nadzorom, so ustanavljali sekcije delopustne organizacije Dopolavoro (Čermelj, 1965: 119). Ta je v Komnu imela svoj sedež v nekdanji županovi dvorani. Namen organizacije je bil nuditi delavcem, kmetom in uslužben- cem izven delovnega časa telesno in duševno razvedrilo, vendar je bil pravi cilj gojiti fašističen duh in pospeševati asimilacijo slovenskega prebivalstva. Dopolavoro ni nikdar pognal korenin,

kot so jih imela med slovenskim ljudstvom prosvetna društva. Njegovo delovanje je bilo omejeno predvsem na prireditve plesov, ki so privabljali zlasti takratno mladino.

LITERATURA

- BRGLEZ, Alja (ur.), VOGRINEC, Barbara (ur.). 2004. *Društvena in klubska kultura v Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.
- ČERMELJ, Lavo. 1965. *Slovinci in Hrvatje pod Italijo med obema vojnoma*. Ljubljana: Slovenska matica
- FAKIN, Jasna. 2002. *Komen – »Kraški Pariz«; razvoj turizma v Komnu in okoliških kraških vaseh v času med prvo in drugo svetovno vojno* (diplomska naloga). Ljubljana: Filozofska fakulteta. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo ter Oddelek za zgodovino.
- FRANETIČ, Vojko (mentor). 2007. *Nekaj zgodovinskih drobcev o pevsko-bralnih društvih na komenskem Krasu do prve svetovne vojne*. Učenke in učenci zgodovinskega krožka OŠ Komen. Komen: OŠ Komen.
- LOZEJ, Nada... et al. 1997. *Sveto – Puntarska vas na Krasu*. Komen: Občina Komen
- MARUŠIČ, Branko. 1999. Pregled društvene dejavnosti v Avstrijskem Primorju (1848-1918). V: *Annales. Ser. hist. sociol.*, 9 1(16): 163-192.
- NOVAK, Vilko. 1960. *Slovenska ljudska kultura*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Ročni kašipot po slovenskem Goriško – Gradiščanskem in njemu pridruženih okrajih za l. 1923*, letnik 1, 1922.
- VODOPIVEC, Peter. 2006. *Od Pobljnovne slovnice do samostojne države; Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan.

ČASOPISNI VIRI

- Goriška straža* (1911, 1922, 1925)
- Edinost* (1922–1927)
- Naš čolnič* (1925)
- Arhiv Jožeta Volčiča*, Komen, h.št. 50.

¹¹ Kvestura je bila v Kraljevini Italiji pokrajinska vojaška policija, ki je skrbelo za javni red ali mir. Kvestor je bil pokrajinski policist. Na ravni občine pa je deloval kvestorin.

¹² Prefektura je bila v Kraljevini Italiji pokrajinska oblast, kateri so bile podrejene občine. Prefekt je bil uradnik pokrajinske oblasti.

ŠPELA LEDINEK LOZEJ*

OB PETDESETLETNICI ORLOVE TERENSKE EKIPE ETNOGRAFSKEGA MUZEJA NA VIPAVSKEM: PREGLED GRADIVA O STAVBARSTVU IN BIVALNI KULTURI

IZVLEČEK

Prispevek predstavi petnajsto Orlovo terensko ekipo Etnografskega muzeja na Vipavskem leta 1958. Pozornost je namenjena gradivu o stavbarstvu in bivalni kulturi ter ovrednotenju pomena terenskih ekip za razvoj raziskav stavbarstva in stanovanjske kulture ter etnološke vede na Slovenskem.

Ključne besede

Orlove terenske ekipe, Vipavska dolina, stavbarstvo, bivalna kultura

ABSTRACT

The article presents the fifteenth Orel's fieldwork team of Slovene Ethnographic Museum in 1958. It focuses on material of architecture and dwelling culture and its value for development of research of architecture and dwelling culture and of ethnology in Slovenia.

Key words

Orel's fieldwork team, the Vipava Valley, architecture, dwelling culture

V prihajajočem letu bo minilo petdeset let, od kar je na Vipavskem zbirala etnološko gradivo terenska ekipa Etnografskega muzeja¹ pod vodstvom tedanjega ravnatelja Borisa Orla. Delo terenskih ekip je izrednega pomena za etnološko muzeologijo, kot tudi za vedo kot celoto; z njimi se je začelo novo poglavje v razvoju etnološke vede na Slovenskem, »*prvič so bili namreč zaobjeti vsi pojavi materialne, socialne in duhovne kulture določenega geografskega območja po tedaj uveljavljeni sistematiki*« (Simikič 1983: 466). Gradivo so načrtno zbirali, zapisovali, fotografirali in risali (prav tam). Izbrana so bila predvsem tista območja Slovenije, ki so bila do tedaj v Etnografskem muzeju slabo zastopana, kar sta bili Dolenjska in spričo zgodovinskih

skih okoliščin predvsem Primorska. Na Primorskem so gradivo zbirali v okolici Marezige, Dekanov, Kobarida in Breginja, v Trenti, Brdih, na Cerkljanskem, v Brkinih, na Vipavskem ter v okolici Črnega Vrha in na Vojskem.² Dasiravno prvotni cilj, da bi bila postopoma sistematično raziskana ljudska kultura celotnega slovenskega ozemlja, ni bil dosežen, je zbrano gradivo zelo pomembno, saj tvori enega izmed osnovnih fondov Slovenskega etnografskega muzeja, »*fond, iz katerega muzej pri svojem delu vseskozi črpa gradivo*« (Simikič 1983: 466). Gradivo terenskih ekip je bilo na razpolago za potrebe etnoloških zbirk regionalnih muzejev, na območju tedanjega Okrajnega

² Časovno so se terenske ekipe zvrstile takole: Šentjurij – Škocjan – Turjak (1. 8.–15. 9. 1948), Šmarje-Sap – Polica (1. 8.–5. 9. 1949), Dekani (15. 9.–25. 10. 1949), Marezige (1. 7.–30. 7. 1950), Šentvid pri Stični (15. 8.–15. 9. 1950), Kobarid (3. 7.–3. 8. 1951), Mokronog (1. 10.–30. 10. 1951), Trenta – Bovec (1. 7.–31. 7. 1952), Šentjernej (15. 8.–13. 9. 1952), Brda (30. 7.–31. 8. 1953), Cerkljansko (30. 7.–1. 9. 1954), Brkini (1. 8.–31. 8. 1955), Kostanjevica (1. 8.–28. 8. 1956), Žužemberk (1. 8.–28. 8. 1958), Vipava (1. 8.–28. 8. 1958), Črni Vrh – Vojsko (1. 8.–28. 8. 1959), Rašica – Velike Lašče (1. 8.–29. 8. 1960), Šentrupert (1. 8.–30. 8. 1961). Po Orlovi nenadni smrti leta 1962 se je način sistematičnega, strnjenegega terenskega dela skupine strokovnjakov nadaljeval do začetka osemdesetih let: Loška dolina (1. 8.–15. 8. 1962), Vitanje (1. 7.–14. 7. 1963), Škocjan (1964), Drašiči (1965), Mačkovlje (1967), Repen (1968), Idrija (1969), Gorenjska (1970), Prekmurje – Pomurje – Obsotelje (1971), Jeruzalemske Gorice (1972), Prlekija (1973–1979), Idrija (1976), Posotelje (1977), Postojnsko – Pivško (1979–1982) (SEM, Dokumentacija). Podrobnejšo predstavitev sodelavcev Orlovih terenskih ekip gl. Simikič (1983: 467–469).

ljudskega odbora Gorica za potrebe Tolminskega muzeja, Goriškega muzeja in Mestnega muzeja Idrija.³ Pri rabi zbranega gradiva v strokovne in znanstvenoraziskovalne namene velja upoštevati dejstvo, da je bila pozornost sodelavcev Orlovih terenskih ekip v skladu s tedanjo večinsko zbirateljsko usmeritvijo stroke v pretežni meri namenjena iskanju prežitkov, ostalin (pol)preteklega načina življenja, ne pa dokumentiranju dejanskega stanja,⁴ kar pa seveda ne vpliva na pomen zbranega gradiva.

Na Vipavskem so sodelavci petnajste terenske ekipe zbirali gradivo od 1. do 28. avgusta 1958. Po takratni delitvi so področje materialne kulture pokri-

³ Muzej za Tolminsko, Okrajni muzej in arhiv v Novi Gorici ter Mestni muzej Idrija naj bi Etnografski muzej zaprosili za pomoč pri zbiranju predmetov in raziskovanju terena. Osmo terenska ekipa v Trenti je tako leta 1952 zbrala za Muzej za Tolminsko kar 162 predmetov; na odločitev, da je šla deseta ekipa leta 1953 v Brda, je vplivala prošnja Okrajnega muzeja in arhiva v Novi Gorici; šestnajsta ekipa v Črnem Vrhu in okolici ter na Vojskem leta 1959 pa je bila organizirana kot pomoč vzpostavitve etnološkega oddelka Mestnega muzeja Idrija (Simikič 1983: 470). Kopije risb, fotografij in nekaterih terenskih zapisov kobariško-breginjnske, trentarske, briške, cerkljanske, vipavske in idrijske ekipe je etnologinja Inga Miklavčič-Brezigar, kustosinja v Goriškem muzeju, pridobila za potrebe dokumentacije Goriškega muzeja (Miklavčič-Brezigar, 12. 11. 2007).

⁴ Tega se je zavedala tudi dolgoletna sodelavka Orlovih terenskih ekip Fanči Šarf: »*Vedela sem, da je podoba, ki jo opisujejo terenske ekipe zavajajoča, kajti skušali smo beležiti izumirajoči svet, veliko manj pa smo se posvečali dejanskemu stanju. Dokumentarno gradivo, predvsem fotografije in risbe, ne dajejo dejanske slike, ampak tisto, kar je ostalo pred propadom*« (Šarf, 7. 11. 2006).

* univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja ter prof. umetnostne zgodovine, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, e-pošta: spela.ledinek@zrc-sazu.si

¹ Od 1964 Slovenski etnografski muzej (SEM).

vali Boris Orel, Fanči Šarf, Pavla Štrukelj in Marija Jagodic, socialne kulture Samo Pahor in duhovne kulture Milko Matičetov ter Marija Jagodic.⁵ Kot risarji so sodelovali Ivan Romih, Tine Bizjak in Sibila Nekrep. V štirih tednih zbiranja in dokumentiranja so napisali 17 zvezkov terenskih zapiskov, posneli 476 fotografij, narisali 351 prostoročnih risb, tehnično dokumentirali 15 stavb ter zbrali 35 muzejskih predmetov (Simikič 1983: 468–469).

V nadaljevanju prispevka bo pozornost namenjena predvsem predstavitvi in ovrednotenju zbranega gradiva o stavbarstvu in stanovanjski oziroma bivalni kulturi, ki ga je avtorica pričujočega prispevka pregledala v okviru raziskave stanovanjske kulture v Vipavski dolini.⁶ Stavbarstvo in bivalno kulturo je na terenu dokumentirala kustosinja Etnografskega muzeja in dolgoletna sodelavka terenskih ekip Fanči Šarf, nekatere zanimive podatke pa najdemo tudi v terenskih zapiskih in fotografskem opusu drugih sodelavcev.⁷ Svoja opažanja ter informacije, pridobljene v pogovorih z ljudmi, je Šarfova v povzetkih vestno in čitljivo, po potrebi celo opremljene s prepro-

stimu toda nazornimi skicami, beležila v terenska zvezka (SEM, TZ, Teren 15, 5 in 6). Po dogovoru je značilne stavbe skicirala, izmerila in kasneje v merilu narisala tehnična risarka Sibila Nekrep; tehnično je dokumentirala 15 stavb, od tega 34 tlorisov, 32 fasad, 3 situacije in 6 detajlov, v Budanjah, na Erzeltu, Gočah, Gradišču, v Lozicah, Orehovici, Sanaboru, na Slapu, v Vrhpolju in na Zemonu. Prostoročne risbe stavb, notranje opreme in posameznih predmetov pa sta prispevala risarja Tine Bizjak in Ivan Romih (SEM, Šarf, Poročilo: 9; SEM, Zbirka, Teren 15). Stavbe in interjerje je Šarfova tudi fotografsko dokumentirala; v Slovenskem etnografskem muzeju hranijo 154 njenih fotografskih posnetkov (SEM, Fototeka, Teren 15). Predmeti, ki jih je zbrala na terenu, so zabeleženi v muzejski knjigi prihodov.

Fanči Šarf je pri zbiranju gradiva o stavbarstvu in bivalni kulturi obiskala sledeča vipavska naselja: Budanje, Dolgo Poljano, Goče, Gradišče, Lozice, Lože, Manče, Orehovico, Tabor, Podbreg, Podgrič, Podnanos (Šentvid), Podrago, Sanabor, Slap, Vipavo, Vrhpolje in Zemono. Pozornost je namenjala predvsem dokumentiranju oblik, sestavnih delov in členitev domačij, posameznih arhitekturnih elementov, notranje členitve stavb ter notranje opreme, kot tudi s stavbarstvom in stanovanjsko kulturo povezanih obrti – zidarstva, kamnarstva, kamnoseštva, apnarstva, opekarstva in mizarstva. Navajam raziskovalkin zapis ob pogovoru s takrat enainpetdesetletnim zidarjem Alojzom Furlanom iz Slapa, s čimer želim ponazoriti ilustrativnost, nazornost in (iz)povednost dokumentarnega gradiva izpred pol stoletja, tehnični neopremljenosti zbirateljev navkljub:

»Najboljši kamen za zidavo je 'jeplen', ta je bolj sub. Dobijo ga največ v Vipavi v kamnolomu ('pruštu') pri gradu. Kamen morajo 'šrotat' (mora narediti luknjo, nato 'zagogzdo' in odcepati). Kamen 'zrijejo' ven, 'gremo kamenje rit'. [...] Doma kamen obdelajo s 'kladvom' in s 'špico', 'macolo' in 'škerpelom'. Doma morajo pripraviti še 'japno'. Kuhali so ga 'na Gori' (na Nanosu).

Doma apno gasijo. Treba je še 'peske'. Tega kopljejo na Gradišču ali pa ga lovijo na cestah. Ob strani ceste naredi 'jaško' (jamo) in ko pride nalin, nanese pesek v jamo. 'Jaško' naredijo navadno ob cesti, kjer je ta nagnjena. 'Šoder' (debel pesek) so nekoč dobivali v vodi Beli, sedaj pa ga kopljejo v Žapužab (Ajdovščina). 'Šoder', ki ga delajo z 'mašinami' (pri Razdrtem) ni tako dober, ker ima vlago. Pesek presejejo 'na tanko'. Mivke ne rabijo, ker je ni. [...] Delo: najprej je treba skopati 'fondo' (za temelje). Potem pridejo zidarji in začnejo delat. 'Fondo' skoplje gospodar sam. Nekoč so 'požegnali' prvi kamen, ki so ga 'deli' v 'fondo' in ponekod položili nanj nekaj kovancev ('soudou'). To se sedaj že zelo redko zgodi. Pripovedovalec je to zadnjikrat videl l. 1925 na Gradišču. Tu in tam pa se to še sedaj zgodi. Zida se s kamni in 'mauto' (apno, voda in pesek). 'Mauto' nosijo v pločevinastih 'stenakih' (vedrih). [...] Vogalni kamen je 'vogal', kamen ob njem pa je 'retnik'. Polagajo kamen do kamna (vmes malta) do odprtine za okno ali vrata. Kamen na robu odprtine je 'špaleta'. Več 'špalet' (ena vrh druge) tvori 'māceto' (to je navpična ravna vrsta kamnov, ob katere se nasloni okenski ali vratni okvir). Pri starih hišah so okenski okvir tvorili stolpičasto obdelani kamni. Pri takih oknih so stranski navpični okenski kamen imenovali 'vajngar', zgornji vodoravni pa je bil 'goranc'. Skoraj vse starejše hiše pa pri okenski odprtini zgoraj niso imele kamna pač pa lesen tramič, imenovan 'prekvačar', tudi 'preloga'. Sedaj delajo to preklado iz cementa. [...] Tu delajo tudi strebo zidarji. Les pripravijo tesarji. Revnejši gospodarji, ki niso imeli dovolj lesa, so delali ostreže 'na inderole', premožnejši pa 'na šperovce'. [...] Na 'šperovce' nabijejo 'žagance' (deske). Na deske polagajo opeko ('korce'), še prej pa pod korce denejo 'mauto', da 'korce' drži. Če je stavba na burji, so 'korce' obložili s kamni. [...] Včasih niso delali po načrtih, samo po gospodarjevem naročilu. [...] Delavci so dobili pijačo, ko so dali v 'fondo' prvi kamen in ko so na ostreže položili vrhnji vodoravni tram 'sleme'. Ko je streha pokrita, pijejo 'likof'. Tedaj ('ko je fraj') denejo na dimnik ('rajfnik') ali na vrh strehe ('na špico') 'smrekco', opleteno s 'pantlci'. Zgrajeno stavbo 'dajo žegnat'. V 'štalo' ne sme priti živina dokler ni 'žegnana'. 'Gospodu' (župniku) pripravijo pojedino« (SEM, TZ, Teren 15, 5: 54–62).

⁵ Po ustanovitvi Inštituta za narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti leta 1951 se je tako imenovana duhovna kultura raziskovala v okviru terenskega dela Inštituta, čeravno je inštitutski sodelavec Milko Matičetov še naprej sodeloval pri Orlovih terenskih ekipah; terenske ekipe Etnografskega muzeja so se od takrat dalje toliko bolj posvečale materialni kulturi, od tod tudi številčno neravnovesje v zastopanosti posamezne sekcije (prim. Simikič 1983: 470).

⁶ V okviru raziskovalnega usposabljanja na Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU pod mentorstvom doc. dr. Maje Godina-Golija pripravlja avtorica na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete pri izr. prof. dr. Vitu Hazlerju doktorsko disertacijo z naslovom *Stanovanjska kultura v Vipavski dolini: etnološki vidik razvoja in pomena kuhinje v 20. stoletju*.

⁷ Npr. na fotografskih posnetkih krajine, naselij, posameznih stavb in interjerjev v fotografskem opusu Marije Jagodic in Borisa Orla (SEM, Fototeka, Teren 15).

Pri stanovanjski kulturi je pozornost Šarfove še posebej pritegnila kuhinja (*hiša*), predvsem nekatera takrat še obstoječa in delujoča odprta ognjišča (*gonišča*): »*Iskala sem odprta ognjišča, predvsem odprta ognjišča na tleh, katerih na Vipavskem nismo našli*« (Šarf, 6. 11. 2006). V podkrepitev navajam zapis po pogovoru z Jožetom Rasporjem in ogledu njegove domačije v Vrhpolju:

»Prostori: 'hiša' – vanjo se pride naravnost z dvorišča. Na tleh so 'škerli'. V 'hiši' je ognjišče, visoko 63 cm. Po širini zavzema $\frac{3}{4}$ prostora; $\frac{1}{4}$ pa zavzema svinjski kotel, ki je v kotu. Ognjišče, ki stoji danes, je bilo postavljeno leta 1929, prej je bilo ognjišče nekoliko večje in je imelo ob robu 'siv kamen'. Sedaj je ognjišče iz 'belega kamna', to se pravi 'rom' je iz 'belega kamna'. Na vogalu je 'stobor', ki drži 'gonišče'. Na sredi 'gonišča' so bile 'sive škrlti' (= iz sivega kamna). Nad ognjiščem je 'napa'. Na 'napi' so lonci. Na 'gonišču' so klopki (visoke 35 cm). Stare klopki so bile še nižje. Rekli so 'klopca' (v. 20 cm, dolž. 54, šir. 28 cm). Prostor nad ognjiščem je 'rajfnik' ('klobase denemo sušiti u rajfnik'). Na mestu, kjer je sedaj svinjski 'kotu', je bil do pred 50 leti nizke žganjarski 'kotu' (višina ognjišča). V židu med 'špajzom' in 'hišo' je 'pepeunik' (jama). Nad njim je v židu 'omara'. Na istem mestu je 'omara' tudi v 'špajzu'. V židu nad svinjskim kotlom je odprtina peč za peko kruba. Krub pa so nekoč pekli tudi na ognjišču 'pod figaro' (pločevinasto skledo). 'Pod figaro' so pekli krub posebno poleti. Na 'gonišču' je železen 'zlanik' in 'trinjes'. Včasih niso toliko rabili 'trinjesa', ker so imeli lončene 'kozice' na 3 nogah, opletene z 'dratom' (nosili Ribničani). Za pobirat pepel je 'žezju' (železna lopatica). Nekateri so imeli tudi meh za pihati v ogenj. 'Vəreng' vise iz 'rajfnka'. Obešene so na les. tramu. Na 'vərengab' visi 'kotu'. Na steni (nasproti) je sklednik. Ob skledniku je bil 'plehnat' žličnik (z luknjami). [...] Na ognjišču je še 'kamən', v katerem so tolkli 'kofe', 'popr', hren. Velike 'kamne' so imeli za shranjevanje masti in mesa. Stali so v 'špajzi' ali v 'bramu' (kleti). Stope so imeli lesene, podobne 'kamnu'. V njih so ročno stopali ječmen. Vodo so imeli v lesenih 'škafib' in 'kore' tudi lesen. [...] Tudi tu, v današnji 'hiši' do pred 50 leti ni bilo dimnika. Dim je šel skozi 'lino' v steni (žunanji). Ta lina je imela zunaj neko 'strehco' (škril)« (SEM, TZ, Teren 15, 5: 10–17).

Vzporedno s stavbarstvom in stanovanjsko kulturo je Fanči Šarf beležila tudi higienske razmere, način prehranjevanja in shranjevanja živil, socialne razmere, šege, pregovore in rekla ter ostale sestavine (pol)preteklega načina življenja. Terenska spoznanja je raziskovalka strnila v *Poročilu o delu v ekipi Etnografskega muzeja na Vipavskem od 1. do 28. 8. 1958*, spisanem teden dni po prihodu domov (5. 9. 1958). V poročilu, ki ima zavoljo izčrpnosti značaj elaborata, predstavi v prvem delu osnovne značilnosti vipavskega arhitekturnega fonda, razloge za te in vplive; posveti se tipologiji, strukturi, legi in gostoti vipavskih naselij. V nadaljevanju opiše vipavske domačije (*shote*) in njih sestavo, pri čemer je pozorna na socialne in razvojne razločke. Pri opisu glavne bivalne stavbe je poleg kritine, posameznih arhitekturnih členov (okna z *vajngarji*, zunanji hodnik *gajnk* ...) izmed prostorov še posebej izpostavljena kuhinja (*hiša*) z ognjiščem. Posveti se tudi gospodarskim poslopjem in gradnji, v zadnjem delu pa notranji opreми (SEM, Šarf, Poročilo).

Eden izmed sadov – ne zgolj zbiranja gradiva na Vipavskem, temveč dolgoletnega sodelovanja Šarfove v Orlovih terenskih ekipah in njenega zanimanja za stanovanjsko kulturo – je gotovo sintetični prispevek *Vrste ognjišč na Slovenskem in njih današnje stanje*, objavljen leta 1964 v *Slovenskem etnografu*. Avtorica je v njem združila terenska spoznanja: izpostavila je ključno vlogo kuršča pri oblikovanju prostora in razvoju stanovanjske stavbe ter sistematizirala ognjišča glede na njihovo obliko in razširjenost (Šarf 1964: 359–363), dokumentarno gradivo vipavske terenske ekipe ji je služilo pri obravnavi razvoja ognjišča tako imenovanega mediteranskega tipa. V prispevku je objavila tudi risbi Ivana Romiha in Tineta Bizjaka ter lastno fotografijo z vipavskega terena (Šarf 1964: 363–370). Terenske izkušnje je s pridom uporabila tudi pri pregledno-metodično naravnanih prispevkih o raziskovanju stanovanjske kulture (Šarf 1973, 1980)⁸ ter pri po-

glavju o stanovanjski opreми za vprašalnice *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja* (Šarf 1976). Zbrano gradivo o vipavskem stavbarstvu in stanovanjski kulturi so kustosi Slovenskega etnografskega muzeja (kot tudi nekaterih drugih muzejskih institucij)⁹ koristili pri pripravi številnih razstav (na primer pri postavitvi stalne razstave *Med naravo in kulturo* in pri razstavi *Udomačena svetloba* (1996)) kot tudi v znanstvenoraziskovalne namene. Če omenim le nekatere: Irena Keršič je gradivo vipavske kot tudi ostalih terenskih ekip rabila pri *Orisu stanovanjske kulture slovenskega kmečkega prebivalstva v 19. stoletju*, objavljenem leta 1990 v *Slovenskem etnografu* (Keršič 1988–1990) in v prispevku o spremembah v stanovanjski strukturi primorskih hiš (Keršič 1998); konservatorica Andrejka Ščukovt je predstavitev razvoja ognjišč v *Kroniki* ilustrirala z risbami Tineta Bizjaka (Ščukovt 2007: 430); avtorici pričujočega prispevka pa služi kot prvovrstno primerjalno gradivo pri raziskavi sprememb stanovanjske kulture v Vipavski dolini.¹⁰

kulture, objavljenem v *Traditiones*, je kritično pretresla dotedanje zbirateljsko in muzealsko naravnane obravnave stanovanjske kulture: »*Zanimanje za kmečko pohištvo je bilo do zadnjih desetletij celo med strokovnjaki le enostransko. Raziskovalce je najčehše pritegoval predmet po svoji oblikovni ali še natančneje povedano po dekorativni plati, redkeje po tehnični, tj. konstrukcijski plati, prav tako redko po funkcionalni plati in skoraj nikoli po svoji vsestranski uporabnosti, namenu in razširjenosti*« (Šarf 1973: 203). V nadaljevanju je opozorila na potrebo po raziskovanju uporabe in razporeditve posameznih kosov notranje opreme, načinov prenočevanja, razporeditve opravil in dejavnosti po prostorih, vzdrževanja pohištva in prostorov, higienske ravni, sobivanja ljudi in živali itn. (Šarf 1973: 203–210).

⁹ Etnologinja Goriškega muzeja Inga Miklavčič-Brezigar je kopije risb in fotografij goriških terenskih ekip pridobila za muzejsko dokumentacijo, gl. op. št. 3.

¹⁰ Gl. op. št. 6. Vrednost gradiva še plemenitijo sodelavci Slovenskega etnografskega muzeja. Na tem mestu bi se zahvalila dokumentaristoma Barbari Sosič in Mihi Špičku za vpogled in preslikavo gradiva ter muzejski sodelavki v pokoj

⁸ V prispevku *O raziskovanju stanovanjske*

VIRI

ŠARF Fanči, Pogovor z dne 7. 11. 2006 in 9. 11. 2007.

MIKLAVČIČ-BREZIGAR Inga, Pogovor z dne 12. 11. 2007.

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ, Fototeka terenskih ekip SEM, Teren 15 – Vipava.

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ, Šarf Fanči: Poročilo o delu v ekipi Etnografskega muzeja na Vipavskem od 1. do 28. 8. 1958 (5. 9. 1958).

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ, Terenski zapiski, Teren 15 – Vipava, Ljudsko stavbarstvo in notranja oprema, Vipava 1958, Fanči Šarf, tekoča številka 5 in 6.

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI

in dolgoletni članici Orlovih terenskih ekip Fanči Šarf za pogovor o zbiranju gradiva na Vipavskem. Hvala tudi Ingi Miklavčič-Brezigar za informacije ter vpogled v dokumentacijo in depoje Goriškega muzeja.

MUZEJ, Zbirka risb in načrtov, Teren 15 – Vipava.

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ, Dokumentacija: Posebnosti fonda. [online] [uporabljeno dne 22. 11. 2007] Dostopno na URL: http://www.etno-muzej.si/dok_pos.php

LITERATURA

KERŠIČ, Irena. 1988–1990. Oris stanovanjske kulture slovenskega kmečkega prebivalstva v 19. stoletju. *Slovenski etnograf* 1988–1990/33–34, 329–388.

KERŠIČ, Irena. 1988–1990. Spremembe v stanovanjski strukturi kraških in primorskih hiš s poudarkom na ognjišču. V: Peter Fister (ur.), *Dediščina stavbarstva: Primorska in Kras*. Ljubljana: Gradbeni inštitut ZRMK, Gradbeni center Slovenije.

SIMIKIČ, Alenka. 1983. Pomen Orlovih ekip za muzejski dokumentacijski fond. V: Janez Bogataj (ur.) in Marko Terseglav (ur.), *Zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in fol-*

kloristov, Rogaška Slatina, 5. –9. 10. 1983. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 466–475.

ŠARF, Fanči. 1964. Vrste ognjišč na Slovenskem in njih današnje stanje. V: *Slovenski etnograf* 16-17: 359–378.

ŠARF, Fanči. 1973. O raziskovanju stanovanjske kulture. V: *Traditiones* 1973/2, 203–210.

ŠARF, Fanči. 1976. Notranja hišna (stanovanjska) oprema. V: Slavko Kremešek (ur.) idr., *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja: Vprašalnice* 5. Ljubljana: Raziskovalna skupnost Slovenije, 48–65.

ŠARF, Fanči. 1980. O raziskovanju stanovanjske kulture. V: Slavko Kremenšek (ur.) in Janez Bogataj (ur.), *Poglavja iz metodike etnološkega raziskovanja*. (Knjižnica Glasnika slovenskega etnološkega društva 4.) Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze Edvarda Kardelja, 5–15.

ŠČUKOVT, Andrejka. 2007. Kuhinja v Vipavski dolini v luči razvoja ognjišča in spreminjanja hišnih tipov. V: *Kronika* 2007/55(2), 423–431.

VESNA LIČER

DEDIŠČINA KULTURNE KRAJINE NA PRIMERU OPUŠČANJA KMETIJSKIH POVRŠIN NA GORIŠKEM

»[...] Polja zelena, nepokošena, polja mladosti. Kraji otrokom – smeha in joka, kraji radosti. [...]«
(A. Ipavec – V. Kreslin 2005: *Glej, vlak se vije*)

IZVLEČEK

Članek poskuša odgovoriti na vprašanje, ali zaraščanje kulturne krajine pomeni tudi propadanje kulturne dediščine. Izhodišče pisanju predstavljajo avtoričina opažanja in ugotovitve, do katerih je prišla med terenskim delom na goriškem podeželju, okvir problematiki pa dajejo tudi izsledki drugih raziskav.

Ključne besede

dediščina, kulturna krajina, kmetijstvo, podeželje, Goriška

ABSTRACT

The article tries to answer the question of whether the overgrowing of cultural landscape also contributes to the decay of cultural heritage. The article bases on the observations and findings of author's fieldwork in the Goriška region. The results of other research into this issue are also incorporated.

Key words

heritage, cultural landscape, agriculture, countryside, Goriška region

UVOD

Že dalj časa sem kot obiskovalka in raziskovalka priča opuščanju kmetijskih površin in njihovemu zaraščanju na podeželju Goriške.¹ Na to me opo-

* mag. etnologije in kulturne antropologije, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, e-pošta: vesna.licer@zrc-sazu.si

¹ Pod pojmom Goriška v tem članku nazivujem geografsko območje Posočja

zarjajo tudi starejši ljudje, ki so otroštvo preživeli na podeželju in se spominjajo nekoč obdelane kulturne krajine. Mnogi od njih so se kasneje preselili v mesta, le redki pa so ostali in bili neposredne priče spreminjanju kulturne krajine ter obenem spreminjanju nekdanjega načina življenja. Na pisanje o tej tematiki me je navedlo razmišljanje, ali pomeni spreminjanje oziroma zaraščanje kulturne krajine tudi propadanje kulturne dediščine. S pomočjo literature in terenskih zapisov bom razgrnila to problematiko in poskušala odgovoriti na zastavljeno vprašanje.

V monografski študiji krajine kot nacionalnega simbola je krajinska arhitektka Ana Kučan krajino opredelila: »oblikujejo [jo] primarne določnice, ki izhajajo iz naravnih danosti prostora in sekundarne določnice, ki izhajajo iz družbene prakse. Tudi če so primarne določnice relativno stalne (relief, podnebje in drugo), se krajinska identiteta spreminja vzporedno z družbenimi spremembami, saj je vrednotno-značajna kategorija v družbeni zavesti, krajine pa so prostorska opredmetenja družbenih struktur. [...] Da nek kraj ni katerikoli, temveč **naš**, sloni na dveh dejavnikih – na prizorišču (*fižis*) in na družbenih odnosih (*genius*)«. Po njenem mnenju je krajina v kolektivnem spominu današnjega urbaniziranega prebivalstva, nekoč pa povečini kmečkega, ostala kot del daljne rodbinske preteklosti (Kučan 1998: 22, 38, 56).

Krajinski arhitekt Ivan Marušič je za potrebe svojega predavanja v Goriškem muzeju opredelil pomen krajine:

(skupaj z Vipavsko dolino, Brdi, Trnovsko in Banjško planoto, Kolovratom, Idrijsko-Cerkljanskim hribovjem in alpskim svetom Julijcev) ter Krasa, ki je sodil v nekdanjo Goriško deželo. Sicer za Goriško smatram območje nekdanje Goriške dežele, ki se ujema predvsem z zgodovinskimi mejami Goriške iz obdobja med 16. in začetkom 20. stoletja. Danes je to območje na slovenskem in italijanskem ozemlju, vendar so po drugi svetovni vojni k Jugoslaviji priključili njegov večji del, kar 72 % nekdanje goriško-gradiške province (Zwitter 1948: 22). V članku se posvečam predvsem obravnavi tistega dela Goriške, ki je po drugi svetovni vojni pripadel državi Jugoslaviji in kasneje Sloveniji.

je »izraz časa, družbenih razmer, tako materialnih kot duhovnih temeljev družbe, ki naseljuje prostor. Zato tudi v domači krajini prepoznavamo nas same, naše obnašanje do prostora, vednost o posebnostih in naš varstveni odnos do njih, nenačrtno tudi sposobnost družbe, da si načrtuje prostor in, da spoštuje to, kar si je v načrtih zadal« (Marušič 2003: 3).

NEKATERE RAZISKAVE KRAJINSKE PROBLEMATIKE

Za jasnejši okvir preučevane problematike v nadaljevanju navajam ugotovitve nekaterih raziskav. Stane Granda meni, da za naravo, ki nas obdaja, tudi v preteklosti nismo primerne poskrbeli. Nadalje pravi, da so na območju slovenskih dežel stoletja krčili velike površine gozdov za pripravo oglja za rudnike, potrebe steklarstva, preskrbo Furlanije in italijanskih dežel ter mest z lesom in drvni. Na velikih posekih se je pojavila močna erozija tal in narava se je le počasi regenerirala. Ugotavlja, da je prav iz tega razloga pokrajina na grafikah Valvasorjeve *Slave vojvodine Kranjske* tako neporaščena. Pravice glede koriščenja gozda so bile določene od najvišjih družbenih slojev navzdol. Granda meni, da je sodoben pojav širjenja gozdov na Slovenskem z vidika regeneracije narave pozitiven (Granda 2005: predavanje).

Različni avtorji različno pojmujejo gozd. Ta po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* pomeni »z drevjem strnjeno porasel svet« (ISJ 2005: online). Gozd je kultivirana, z drevjem zarasla površina in ne, kot pojmujejo nekateri, tudi površina, porasla z nižjim rastjem in grmičevjem, nastala na primer z zaraščanjem kmetijskih površin. Za slednje namreč obstaja izraz ščavje, kar po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* pomeni »mizko, neurejeno, gosto razraščeno malo vredno rastlinje« (ISJ 2005: online). Mnenju gornjega avtorja se torej pridružujem, če je imel v mislih regeneracijo narave samo z vidika kultiviranega gozda, ne pa tudi z vidika drugega malo vrednega rastlinja.

V dokumentu na spletni strani Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano beremo, da je bil najniž-

ji delež gozdov na ozemlju današnje Slovenije v drugi polovici 19. stoletja, ko je obsegal 36 % njenega ozemlja. Ta »je od tedaj naprej sprva počasi, po letu 1960 pa hitro naraščal. Danes je Slovenija najbolj gozdnata srednjeevropska država, saj gozdovi pokrivajo 56 % njenega ozemlja (1.142.000 ha)«, proces zaraščanja pa se nadaljuje, predvsem v hribovju in na kraških planotah (MKGP 2005: 13; Petek 2001). Iz zapišane ni razvidno, ali se to nanaša izključno na gozdne ali tudi na druge z različnim rastjem zarasle površine, ki same po sebi še ne predstavljajo gozda. V nadaljnji razlagi piše: »Delno je vzrok za to hribovskemu kmetijstvu nenaklonjena politika, delno pa tudi opuščanje zemljišč kot posledica tržnih razmer, ki ne omogočajo gospodarne pridelave na območjih s težjimi razmerami.« Ker posledica opuščanja kmetijskih zemljišč načeloma niso gozdovi, temveč z različnim rastjem zarasle površine, sklepam, da so v gornji oceni zajete vse morebitne zarasle površine. V istem dokumentu se nahaja tudi trditev, da se Slovenija v evropskem merilu uvršča med države z najmanjšim deležem kmetijskih in obdelovalnih površin (MKGP 2005: 13, 3). Razlog za to je tudi v konfiguraciji terena. Območja ravnin in dna kotlin namreč zavzemajo le desetino slovenskega ozemlja, pri tem pa na ravninah njive zavzemajo 40 % površin, v hribovskih in na kraških območjih pa manj kot desetino (Perko 1991). Nekdanji pašniki in travniki se zaraščajo, živinoreja oziroma govedoreja pa ostaja najpomembnejša panoga slovenskega kmetijstva, kar je protislovno.

Na primeru Triglavskega narodnega parka geograf Matej Vranješ ugotavlja, da je po drugi svetovni vojni na tem območju opaziti »izrazito depopulacijo z vsemi spremljajočimi pojavi: 'razkrajanje' tradicionalnih lokalnih skupnosti, opuščanje in prodajanje nepremičnin ter spreminjanje kulturne krajine, ki ga domačini brez izjeme dojemajo kot 'propadanje dolin'« (Vranješ 2003: 14). Zgodovinar Aleksander Panjek pa vidi »razkroj kulturne krajine Krasa [med drugim] v razpadanju objektov, ki so bili rezultat prilaganja kraških tal kmetijski rabi, posebej

suhih židov in kulturnih teras, ter v napredovanju divjega rastlinja na bivših kmetijskih zemljiščih in strukturah [...]« (Panjek 2006: 101–103).

Izrazit upad slovenskega kmetijstva je posledica hitre povojne preobrazbe dežele iz pretežno kmetijske v industrijsko. »Delež kmetijstva kot najznačilnejši kazalec industrializacije je padel od 13,2 % leta 1952 na 4 % leta 1987 [...]« (Kos 2001: 122). Glede temu naklonjene sočasne gospodarske politike agronom Jože Maček ugotavlja, da je ta »dajala izrazito prednost industrializaciji in elektrifikaciji pred kmetijstvom« in to interpretira: »kakor sta bila ta dva ukrepa nujno potrebna, da bi Jugoslavija [...] presegla stopnjo zaostale agrarne države [...], pa je bilo to mogoče seveda le z izčrpanjem kmetijstva in delno gospodarstva s tako imenovano primarno akumulacijo, ki se je iz kmetijstva prelivala za izgraditev industrije.« Opozarja tudi na zakon o zemljiškem maksimumu 10 ha, ki je imel »velik negativen simbolni pomen v smislu, da hoče država za vsako ceno izničiti kmečko posest in odpraviti kmetek«, in to v času, ko si je politika ostalih evropskih držav prizadevala za širitev kmečke posesti (Maček 2001: 134, 136).

Da se industrija hoče dobesedno vriniti na področje in območje obstoječega kmetijstva, potrjujejo pojavi spreminjanja kmetijskih zemljišč v industrijske namene. Takšni primeri so znani na območju Goriške, na primeru Sorškega polja v Stražišču pri Kranju pa na to opozarja etnolog Naško Križnar. Ugotavlja, da tamkajšnja neprimerna pozidava »pospešuje spreminjanje ali celo propad številnih kulturnih prvin in spremembo bivalnih pogojev v krajus« (Križnar 2003: 66). Kulturna krajina z obdelanim poljem na rodovitni zemlji prve kategorije se spreminja v glavno kranjsko industrijsko cono, torej pozidan industrijski kompleks, ki bo območju trajno vzel kmetijski značaj. Po Križnarjevem mnenju si tu stojita nasproti tisočletna kulturna dediščina in kratkoročna akumulacija kapitala. To kaže na politiko izrivanja kmetijstva za namene lastnikov kapitala in ne njenege delovanja v dobrobit civilne družbe, katere interese naj bi zastopala.

OPAŽANJA NA TERENU²

Po drugi svetovni vojni so evropsko kmetijstvo zajele številne spremembe, katerim so botrovali družbeni dejavniki in sočasna politika. Za ta čas je na območju Evrope značilno odpiranje množičnih zaposlitev in migracije prebivalstva s podeželja v mesta, industrijske centre. Zaradi spremenjenih bivalnih razmer, družbene in duhovne klime so se oblikovale družine z majhnim številom otrok. Ti pojavi so zaviralno vplivali na tradicionalno evropsko kmetijstvo. Na Goriškem so od šestdesetih let dalje na eni strani opuščali kmetije, na drugi pa jih intenzivno posodabljali. Slednje velja predvsem za ravninska in gričevnata območja, kjer so se kmetije specializirale predvsem za sadjarstvo in vinogradništvo, ki sta prinašala najvišji dohodek na kmetijsko površino. Drugače je bilo v hribovitem svetu, kjer so v tem času množično opuščali kmetije. K temu so pripomogli neugodna notranja politika in družbeni dejavniki, značilni za Evropo povojnega časa. Na območju Slovenije danes, za razliko od tedaj, opažamo tendence v smeri ohranjanja tradicionalne arhitekture in kulturne krajine, vendar se opuščanje kmetijskih površin in odseljivanje z goriškega podeželja nadaljuje.³

Goriška ni zelo obdarjena z ravninskim svetom in rodovitno zemljo, saj se večja ravninska območja nahajajo samo v Vipavski dolini, medtem ko v dolini Soče pravzaprav ni pravih dolin. Slednja se nekoliko odpre v okolici Kanala, razširi se na območju med Tolminom in Kobaridom; njena razmeroma obsežna razširitev pa je samo v Bovški kotlini. Konfiguracija terena je v preteklosti pomembno določala

vrste kmetijskih panog območja. Gričevnata in od šestdesetih let dalje tudi ravninska območja Vipavske doline, Krasa in Brd so primerna za sadjarstvo in vinogradništvo, še danes najpomembnejši kmetijski panogi. Sicer pa je bil večji del Goriške, predvsem predalpski svet Trnovske in Banjske planote, Kolovrata, Idrijsko-Cerkljanskega hribovja in alpski svet Julijcev, v preteklosti najprimernejši za živinorejo in se je začel tudi najprej zaraščati.

Med terenskim delom sem zabeležila nekaj pripovedi o opuščanju kmetijskih površin na goriškem podeželju. V Vipavski dolini, v Črničah, sem se pogovarjala z domačinom, ki je v zadnjih letih prepustil večji del svojih kmetijskih zemljišč v obdelovanje sorodniku, ki vodi turistično kmetijo, z namenom, »da ne ostane prazno [opuščen], kar je grdo videti. Dokler bodo delali oni, bo še nekaj, potem ne vem, kdo bo delal. Zdaj nihče več ne obdeluje zemlje. Pravijo, da se ne splača.« Sogovornik je dober opazovalec razmer v drugih delih Evrope: »Madona, kako je Francija obdelana, Nemčija, vse je obdelano, do ceste je preorano. Pri nas pa nič, oštja. [...] Ali pa recimo v Italiji, če greste samo na ono stran v Brda, je razlika.« Poleg tega je vsakodnevno hodil na dolge sprehode v okolico vasi, opazoval spremembe in jih razlagal kot posledico družbenih dejavnikov. V njem so se vzbujala močna občutja: »Prava sramota je it ven pogledat – jaz vem, kaj je bilo prej in kaj je sedaj – vse je zaraščeno: njive ... ponsod raste robida.« V najinem pogovoru je največjo kritiko namenil obstoječi politični garnituri, ki kmetov ne podpira dovolj, oziroma podpira le posameznike: »Bi še kakšen kmet delal, če bi mu kaj dali, jaz vam povem, da bi [...]. Vidijo [kmetje], da dajo vedno enim in istim in tisti si delajo denar [zaslužijo ogromno denarja], tisti si res delajo denar« (informatorec 2003). Po njegovi pripovedi sklepam, da so takšne govornice tudi sicer razširjene med tamkajšnjimi ljudmi.⁴

² Posebno v ta namen nisem opravila terenske raziskave, temveč sem tovrstno gradivo zbirala vzporedno z raziskavo svilogojstva, nekdanje pomembnejših kmetijskih panog na Goriškem.

³ Karta demografsko ogroženih območij v Sloveniji 1990–1996 izkazuje demografsko ogroženost Posočja in Krasa (Vrišer 1999). V državnem merilu predstavlja ta sklop enega večjih demografsko ogroženih območij države.

⁴ Da so mnenja o nepravilnem dodeljevanju nepovratnih sredstev za kmetije splošno razširjena med ljudmi in so se v zadnjem času razširila tudi v medijih, je razvidno tudi iz pisanja Neve Pajntar

Za jasnejši okvir pripovedi naj na kratko povzamem življenjsko zgodbo pripovedovalca. Svoje otroštvo in mladost je preživel v kmečko-obrtniškem okolju vasi v spodnji Vipavski dolini. Kot najstarejši otrok v družini je živel s staro materjo in hlapcem na kmetiji, kjer so redili živino (15 do 20 glav goveje živine). Pomemben dohodek na kmetiji je predstavljala prodaja svilenih zapredkov, katere so zaradi razpoložljivega prostora gojili v količini, primerljivi s količinami, gojenimi na furlanskih kmetijah. Preostali, večji del družine je živel v centru vasi, kjer so imeli gostilno in mesnico. Mesarska obrt je bila družinska tradicija – pripovedovalčevi strici, tete in tudi mama, ki se je k hiši primožila, so bili mesarji. Le oče je bil izsolan⁵ in napreden kmet, ki je skrbel za srednje veliko kmetijo z njivami, travniki, pašniki in nekaj gozda (vsega pribl. 15 ha). Med drugo svetovno vojno je pripovedovalca skupaj z drugimi italijanskimi vojaki v Egiptu zajela angleška vojska. Za potrebe njihovega vojaškega letalstva je ostal v Afriki dolgih sedem let. Po vojni se je vrnil v domači kraj, si kot mlad mož osnoval družino

v časopisu *Zelena deželca: Glasilo Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije*. Avtorica očita medijem zmotno prikazovanje, da so bile »prejete podpore izjemno visoke in naj bi jih prejeli posamezniki po ključu pripadnosti oziroma pomembnosti in ne po objektivnih kriterijih.« V nadaljevanju dokazuje, da podpore dosegajo od 20 % do največ 50 % od skupnih opravičljivih stroškov, ki so večinoma nižji od dejanskih stroškov za naložbo na kmetiji. Nadalje pravi, da so vloge praviloma točkovane na podlagi ocenjevalnih listov, poleg tega so nepovratna sredstva namenjena samo delni refundaciji že vloženi sredstev. Prijavitelj mora najprej izpolniti »zelo obsežno in zahtevno vlogo«, ki ni nujno odobrena, kot prejemnik pa se obveže, da naložbo izvede v celoti. Našteta še nekatere druge pogoje, ki prejemnika obvezujejo k namenski naložbi prejetih sredstev (Pajntar 2005: 1). Prepričana pa sem, da pripovedovalec ni govoril pod vplivom omenjenega poročanja medijev, saj sem intervju z njim posnela kar leto in pol pred tem.

⁵ Obiskoval je kmetijsko šolo v Gorici in na Dunaju.

in se zaposlil kot avtoprevoznik na lokalnem gradbenem podjetju. Za lastne potrebe je z družino obdeloval manjši vinograd, njivo ter gojil nekaj prašičev in perutnine.

Ajševica, kjer sem tudi zabeležila pojav zaraščanja kmetijskih površin, se prav tako nahaja v Vipavski dolini. V vasi je predel imenovan Gmajna, kar nas opozarja na to, da je bila nekdanj v lasti vaške skupnosti. Znano je, da so zemljiški gospodarji v preteklosti prepustili lokalnemu prebivalstvu določena zemljišča, navadno slabše kvalitete. Ob koncu 19. stoletja so na območju Avstro-Ogrske in širšem območju Evrope potekala množična prizadevanja za razdeljevanje skupne zemlje med posamezne kmete. Na Gmajni so imeli pašnike in predvidoma ob prelomu 19. v 20. stoletje tam zasadili češnje, ki so kmečkemu prebivalstvu prinašale pomemben dohodek vse v čas po drugi svetovni vojni. Te so prinašale pomemben dohodek tudi bližnjim vasem s sončno lego – Lokam, Kromberku, Šmihelu in Stari Gori. Zasadili so jih v gričevnatem svetu, kjer so imeli tudi pašnike. Po pripovedovanju domačina Aleksandra Špacapana so danes ti pašniki zaraščeni in skupaj z njimi tudi sadovnjaki. Prav tako so zaraščeni nekdanji travniki in posebno v hribovitem svetu tudi njive (Špacapan 2004).

Za širše območje v okolici Kožbane v Brdih se je ohranilo poimenovane Komun, katerega pomen je soroden gmajni. To zemljo je prebivalstvo stoletja uporabljalo predvsem za pašo drobnice in živine, ob robu pašnikov pa zasadilo murvin drevored (Piculin 2004). Ker se je pašništvo na območju Goriške po drugi svetovni vojni, posebej intenzivno pa od šestdesetih let dalje, opuščalo, so se obsežna območja zarastla z nekakovostnim drevjem in grmičevjem. V tem delu Brd lahko danes opazamo obsežno območje zaraščeno s tem rastlinjem. Enako podobno nam nudi tudi pogled na bližnjo Beneško Slovenijo.

Tudi v Laščka (1070 m), najvišjega vrha Banjske planote, v preteklosti pretežno živinorejskega območja, nam seže pogled po zarastli pokrajini.

Na podlagi te slike bi lahko skleпали, da gre za neposeljeno ozemlje. Bivališča in zaselki so namreč skriti pogledu, nekatere od njih pa je rastlinje že povsem prekrilo in pospešilo njihov propad. Med tukajšnjimi prebivalci je razširjeno reklo, da jim »gozd rine v bišoo«. Za območje Banjske in Trnovske planote je značilna mlajša kolonizacija, torej čas 13. in 14. stoletja. Morda se je iz tega razloga kasneje naseljeno območje tudi najprej izpraznilo. Milko Kos navaja prav za čas 13. in 14. stoletja, da »so se ustanavljale nove naselbine tudi v krajih, ki za to nikakor niso bili primerni«. Tako v času svoje raziskave ni več zasledil določenih vasi, ki so obstajale v srednjeveških virih, kar nakazuje veliko verjetnost njihovega izginotja (Kos 1933: 178). V 15. in 16. stoletju so namreč zaradi neugodnih gospodarskih, družbenih in populacijskih dejavnikov po vsej Evropi nastajala neposeljena in neobdelana območja, tako imenovane pustote (Simoniti 2003: 35). Iz navedenega lahko povzamemo, da sodoben pojav izginjanja zaselkov in vasi v zgodovini goriške kulturne krajine ni osamljen (prim. Simoniti 2003: 43–44).⁶

Na Krasu so mojo pozornost pritegnile zaraščene meje med zemljiškimi parcelami. Nekdanj so parcelne meje označevali kamniti zidci – *škarpe* in nekaj dreves, danes pa se drevje razrašča daleč na obe strani meje.

Za območje Bovške, ki tradicionalno prav tako sodi h Goriški, mi je o zaraščanju pokrajine pripovedoval Franc Kenda iz Čezsoče. Območja nekdanjih pašnikov so danes zarasla z gostim, skoraj neprehodnim drevjem in drugim rastjem, ki izkazuje starost trideset in več let. V Čezsoči, nekdanj izrazito kmečki (skoraj izključno živinorejski) vasi, se danes samo še pri treh hišah ukvarjajo z živinorejo, nihče od prebivalcev pa ne živi izključno od nje. Temu primerna je obdelava kmetijskih zemljišč. Vse večjemu deležu starega prebivalstva za preživetje zadošča pokojnina in živinoreja ne

⁶ Simoniti piše celo, da po posameznih regijah Slovenije ni danes »slika nič drugačnejša kot je bila pred petsto leti«.

predstavlja nujnega dodatnega vira. V vasi je tudi zelo visok delež vikendašev, ki navadno nimajo ne sredstev ne pogojev in ne interesa za lastne vložke v kmetijstvo. Podobna situacija vlada na širšem območju Bovške. Svojo zaskrbljenost in skorajda utopično upanje, da se gornje Posočje ne bi zaraslo, je skupina krajanov Čezsoče izrazila celo v skeču na enem od vsakoletnih srečanj krajanov v pomladi (Kenda 2004).

Primerov zaraščene pokrajine, ki se je nekdanj uporabljala za kmetijske namene, je na Goriškem še veliko, zlasti v hribovitih predelih, vendar pri tem tudi ravninska območja niso izjema. V skladu z opuščanjem kmetijskih panog so se najprej začela zaraščati pašna območja, nato travniki in končno njive.

Nasprotno pa na območju Furlanije nisem zasledila pričevanj o opuščanju kmetijskih površin. Tako v Furlaniji kot na slovenskem Goriškem je v istem času prihajalo do opuščanja kmetij in izseljevanja v mesta, vendar je bil za območje Furlanije značilen sočasen pojav združevanja kmetij v večje enote. Manjše število kmetov je pokupilo zemljo večjega števila kmetij. Domačinka iz San Lorenza Isontina/Šlovrenca, Maria Vidoz, rojena Godeas, mi je povedala, da so v šestdesetih letih nekateri kmetje v vasi pokupili večje število tamkajšnjih kmetij. Ti so danes veliki podjetniki, ki se ukvarjajo skoraj izključno z vinogradništvom in vinarstvom (Vidoz 2004). Zaradi izvajanja zakona o zemljiškem maksimumu 10 ha pa je v času evropske širitve kmečke posesti slovensko oziroma goriško kmetijstvo zamudilo pomemben trenutek, katerega posledice so danes med drugim vidne v (ne)kulturni krajini. Iz tega je razvidno, kako daljnosežne posledice imajo lahko tovrstne politične odločitve.

ZAKLJUČEK

Povojno izseljevanje prebivalstva s podeželja v mesta je zaviralno vplivalo na tradicionalno kmetijstvo, ne pa tudi na razvoj specializiranega in mehaniziranega kmetijstva. Širitev kmečke posesti, ki se je zgodila v Furlaniji v

šestdesetih letih in je potekala v skladu z družbenimi spremembami, je na Goriškem onemogočala državna politika. Danes je hriboviti del Goriške depopuliziran, povečini kmetijsko ter gospodarsko nerazvit, nekdanj obdelana zemljišča pa zaraščena. V Vipavski dolini in na Krasu so se kmetije po drugi svetovni vojni usmerile predvsem v sadjarstvo in vinogradništvo, vendar so tudi na obronkih Vipavske doline ter na Divaško-Komenskem Krasu nastala številna, kmetijsko opuščena območja.

Velike spremembe v družbi in pokrajini po drugi svetovni vojni so posebno občutile in občutijo predvojne generacije, ki so v krogu svoje primarne družine živele od kmetijstva kot glavne ali postranske gospodarske panoge. Naj na tem mestu navedem misel iz neobjavljene knjige spominov Marice Kolenc, kjer avtorica nazorno predstavi odnos tedanjega podeželskega prebivalstva do zemlje: »*Vsak košček zemlje je bil zanje zaklad, ki so ga čuvali in ponosno izročali potomcem kot ohranjeno naravno bogastvo*« (Kolenc 2002: 63). Opuščanje kmetijskih panog in s tem tudi zaraščanje kmetijskih površin so te generacije doživele in doživljajo kot propadanje pokrajine. Večina pripovedovalcev je prepričanih, da je za to odgovorna tako pretekla kot sedanja državna politika. Vendar občutja teh generacij ne gre povezovati izključno z velikimi spremembami v družbi in naravi. Ker je doba otroštva tista, ki je za posameznika merilo sveta, kasnejše spremembe dojema predvsem kot modifikacije glede na tisto dobo – dobo stvarjenja (njegovega) sveta.

Dejstvo pa je, da je z nekakovostnim rastjem zaraščena pokrajina Goriške rezultat neprimerne gospodarjenja. Nekdanja, stoletja kultivirana pokrajina se je v nekaj desetletjih spremenila v nekultivirano. O zaraščenih območjih nekateri avtorji sicer pišejo kot o gozdovih, vendar v njih raste predvsem les slabe kakovosti, ki ne prinaša gospodarskih dobrin. V takšnem primeru torej ne gre za kultivirano krajino, temveč za krajino, ki je prepuščena sama sebi. Dediščina

pašnikov, travnikov in njiv je v veliki meri izginila in navkljub nekaterim ukrepom kmetijske politike (na primer subvencije za košene in pašene površine) se ta proces še ni ustavil. Nenazadnje takšna krajina izgublja tudi ekonomsko vrednost. Ta območja pa zapušča tudi človek, prebivalec in obdelovalec. Iz zapišanega torej lahko zaključim, da obširno zaraščanje nekdanje kulturne krajine pomeni propadanje kulturne dediščine. Tako kot je ta dediščina stoletja nastajala in imela dolgoročne učinke, lahko pričakujemo, da bodo tudi posledice njene izginitoja dolgoročne.

Vendar naj zaključek ne bo preveč dramatičen. Če potegnemo vzporednice med pokrajino dežele Kranjske, razvidno iz grafik v Valvasorjevem monumentalnem delu, in pokrajino dežele Goriške, lahko sklenemo, da se je od 17. do začetka 21. stoletja njena podoba skrajne opustelosti nagnila k podobi skrajne zaraščenosti. Morda je z vidika okoljevarstva slednji ekstrem ugodnejši, kar pa še ne opravičuje družbeno-politične pasivnosti oziroma pomanjkanja konkretne akcije na tem področju.

LITERATURA IN VIRI

- GRANDA, Stane. 12. maj 2005. Odnos do narave na Slovenskem v preteklosti. V: Četrtekov kolokvij na Politehniku Nova Gorica.
- ISJ pri ZRC SAZU. 2005. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. [online]. [uporabljeno 2005]. Dostopno na URL: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.
- IPAVEC, Aleksander in Vlado Kreslin. 2005. Glej, vlak se vije. V: Vlado Kreslin, *Cesta* [Zvočni posnetek: zgoščenka]. Ljubljana: Založba Kreslin.
- KOLENC, Marica. 2002. Potovanje v preteklost po Vojskem – Mrzi Rupi in Gorenji Trebuši. Neobjavljeno delo.
- KRIŽNAR, Naško. 2003. Nomadi in poljedelci. V: Aleš Gačnik (ur.), *Etnologija in regionalni razvoj*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 66–75.
- KUČAN, Ana. 1998. *Krajina kot naci-*

- onalni simbol*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- KOS, Marko. 2001. Gospodarski dvig in kultura Slovenije v XX. stoletju. V: *Slovinci v XX. stoletju: simpozij*. Ljubljana: Slovenska matica, 116–127.
- KOS, Milko. 1933. *Zgodovina Slovencev: od naselitve do reformacije*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- MAČEK, Jože. 2001. Slovensko kmetijstvo v XX. stoletju. V: *Slovinci v XX. stoletju: simpozij*. Ljubljana: Slovenska matica, 128–141.
- MARUŠIČ, Ivan. 2003. Krajina kot človekovo okolje: Problematika Goriške. V: *Vabilo na predavanje v Goriškem muzeju*, 3.
- MKGP (Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano). 2005. *Kmetijstvo, gozdarstvo, lov in ribolov*. [online]. [uporabljeno 2005].
Dostopno na URL: <http://www.si.gov.si/mkgp/slo/index.php>.
- PAJNTAR, Neva. Junij 2005. O nepovratnih sredstvih za naložbe na kmetijah z drugega zornega kota. V: *Zelena dežela: glasilo Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije*, 1.
- PANJEK, Aleksander. 2006. *Človek, zemlja, kamen in burja: zgodovina kulturne krajine Krasi (oris od 16. do 20. stoletja)*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- PERKO, Drago. 1991. Digitalni model reliefa Slovenije. V: *Geografski obzornik* 38/1, 19–23.
- PETEK, Franci. 2001. *Vrednotenje rabe zemljišč v slovenskih pokrajinah z vidika kmetijskih sonaravnega razvoja*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.
- PETRIČ, Ksenija. 2001. Varstvo in obnova kulturne dediščine v naravnem parku Lonsko polje. V: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 41/ 3/4, 75–78.
- SIMONITI, Vasko. 2003. Pustote v 14. in 15. stoletju. V: *Fanfara naslija*. Ljubljana: Slovenska matica, 33–44.
- VRANJEŠ, Matej. 2003. Triglavski narodni park in ohranjanje kulturne krajine z »domačinskega zornega kota« – na primeru doline Trente. V: Peter Simonič (ur.) in Viktor Škedelj (ur.), *Etnografija varovanih območij: ogozjeni habitati – ogozjene kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Univerza v Ljubljani, Društvo za raziskovanje, trženje in promocijo zavarovanih območij, 14.
- VRIŠER, Igor. 1999. Regionalni razvoj slovenskih pokrajin in občin. V: *IB revija: revija za strokovna in metodološka vprašanja*, 47–67.

INFORMATORJI

Franc Kenda, rojen 1931 v Čezsoči; terenski zapiski z dne 10. marca 2004.

Danilo Piculin, rojen 1924 v Golem Brdu; terenski zapiski z dne 17. avgusta 2004.

Aleksander Špacapan, rojen 1934 na Ajševici; terenski zapiski z dne 14. junija 2004.

Maria Vidoz, rojena Godeas 1943 v San Lorenzu/Šlovrencu, Italija; terenski zapiski z dne 22. avgusta 2004.

Miro Volčič, 1917–2005 v Črničah; terenski zapiski z dne 24. novembra 2003.

KATJA JERMAN*

PERCEPCIJA SKUPNEGA TRGA MED NOVO GORICO IN GORICO

IZVLEČEK

Prispevek predstavlja študijo primera skupnega trga med mestoma Nova Gorica in Gorica, ki je bil od časa vstopa Slovenije v Evropsko unijo deležen posebne pozornosti. Trg je nastal na prvotno strogo varovanem in nadzorovanem območju mejne črte med mestoma, vendar so ga leta 2004 z vstopom Slovenije v Evropsko unijo urbanistično preuredili. S tem je prostor na makro in mikro ravni pridobil popolnoma nov pomen. Na podlagi ustaljenih metod raziskovanja zgodovinarjev in etnologov/kulturnih antropologov avtorica sledi razvoju dogodkov na obmejnem območju in v zaključku valorizira percepcije novo oblikovanega trga na lokalni ravni.

Ključne besede

Nova Gorica, Gorica, skupni trg, urbana etnologija, vstop Slovenije v EU

ABSTRACT

The following article focuses on a case study of the common square between Nova Gorica and Gorica in the time of Slovenian accession to the EU. The square was built in a strictly protected and monitored area on the border zone between the two towns. Due to the Slovenian accession to the EU in 2004 the square was renovated and gained a completely new notion on the micro and macro scale. Using the well established ethnological/cultural anthropological and historical methodology the author considers as crucial the detailed knowledge of the progress

of the events and at the end she valorises different perceptions of the newly renewed square on the locale scale.

Key words

Nova Gorica, Gorica, common square, urban ethnology, the Slovene accession to the EU

Teoretska podpora ukvarjanja z javnimi prostori, kar omenjeni trg vsekakor je, leži v razmišljanjih o *socialnem prostoru* Henrija Lefèbvreja (2003(1974)), ki

* uni. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja ter profesorica zgodovine, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, e-pošta: katja.jerman@guest.arnes.si

poudarja vlogo družbenega življenja oziroma družbenih fenomenov na določenem prostoru. Trg se v tem sledenju izkaže kot najzlahotnejši javni prostor, kot prostor družabnosti in vsakdanjega življenja. V tradicionalnem in tudi v sodobnem pomenu besede pomeni prostor trgovanja, javnih prireditvev, prostor družabnega srečevanja, izpostavljanja, opazovanja, prostor za sprehajanje, spogledovanje, prostor zabave, je prostor spominov in je pravo ogledalo mesta (Homobono Martínez 2003: 32-33).

Obravnavani trg je nastal na prostoru, ki je bil po uveljavitvi določil Pariške mirovne konference v praksi 15. septembra 1947, prvič ločen z mejo. Tako je Gorica, pomembno gospodarsko središče ostalo na italijanskem ozemlju, ločeno od njenega pomembnega, pretežno kmetijskega zaledja, prekinjene so bile cestne, železniške, energetske, telekomunikacijske, vodovodne in komunalne povezave in zaradi nove meje se je oddaljenost nekaterih delov povečala (npr. Brda); nezanimljiva pa je tudi čustvena prizadetost ljudi, ločenost sorodnikov, prijateljev. Poleg tega se je spremenilo tudi samo okolje. Najprej je ozemlje ločila bela črta, dokaj kmalu pa so na njeno mesto namestili kolobarje bodeče žice, ki so onemogočali prehod.¹

Meja je bila v tem času prehodna le za redke, ki so imeli potni list in vizo. Gibanje na omenjenem delu ob mejni črti je bilo sicer prepovedano, vendar so se kljub negotovanjem oblasti začeli ljudje navidezno sprehajati ob meji, z namenom, da se vsaj vidijo s svojimi sorodniki. Informatorica opisuje: »Se spomnim še kot punčka, stara 5 let, je moja teta, ki je bivala v Stari Gorici,

*prišla na mejo in mi vrgla čez dva zavita bonbona, to ti ostane za vedno v spominu, ker tukaj, na ti strani jih ni bilo. In tisti stražar, ki je takrat pazil, se je naredil, da ne vidi nič, da nas ni kaznoval. Še nekaj moraš vedet, da meja je bila med najboljšimi sosedi, šla je čez dvorišče, danes si šel k sosedi na kavo ali pa na klepet in potem nič več, so se pogovarjali čez mejo. To so bile absurde situacije»³ (informator 1, 2006)⁴. Naj s citatom iz *Primorskega dnevnika* opozorim še na en vidik, ki se je v tem času manifestiral na mejni črti pred železniško postajo. »Ob državni meji med Italijo in Jugoslavijo se na italijanski strani ob nedeljah in praznikih zbere dokaj veliko ljudi. Ob žici pri kolodvoru se sprehajajo, si v bližnjih gostilnah kratijo čas in gledajo na drugo stran. Vse to je razumljivo, saj imajo mnogi Goričani tam svoje znanke, prijatelje in sorodnike. Vendar pribaja ob tem tudi do tega, da nekateri med dobronamernejši vpijejo gesla proti Jugoslaviji in našim politikom. Jugoslovanske oblasti kaj takega ne dovoljujejo tamkajšnjemu civilnemu prebivalstvu, in ne pustijo nikomur sprehajati se pri kolodvoru bližju žice, kot se to dogaja tostran. Že septembra, takoj po državni razmejitvi, so se na tem mestu dogajali neljubi prizori, vse obsodbe vredne stvari. Fanatične žensčine so psovale in izživale vse povprek. To bi se dogajalo še dandanes, ako bi kdo imel na jugoslovanski strani prost dostop, kot ga imajo zlonamernejši v Italiji. Zaradi ljubelega miru in zaradi samega dostojanstva pa so jugoslovanske oblasti zabranile ljudem kretati in zbirati se ob žici» (Primorski dnevnik, 5. 5. 1948: 2). Informatorji so potrdili, da jih je vodstvo šole v času pouka na novoustanovljeni gimnaziji⁵ večkrat napotilo do meje pred železniško*

postajo, kjer so morali »vzklikati gesla, živel Tito, živel Jugoslavija, peti partizanske pesmi in žaliti Italijane in njihove politike» (informator 2, 2004). Drugi pa so trdili, da so se samoiniciativno odpravljali na omenjeni prostor, še posebej takrat, ko so imeli napovedana preverjanja znanj. Na drugi strani so italijanske šole prav tako z avtobusi vozile dijake, ki so »moralo vpiti, čeprav čisto nikomur ni bilo jasno, za kaj sploh gre. Ampak najbujše je, ker si vmes videl kakšnega poznanega. Takrat si malo utihnik» (informator 3, 2006). Vpleteni pa niso bili samo dijaki, temveč je ta pojav zajel širše populacije. Informator se spominja, da so ob nedeljah »zagrižene, zoprne Italijanke so vpile, pa štuco krubo so imele v roki in vpile Lačenbergarji! Pokaduš, kaj tle delate, zginte tja, od koder ste prišli. So se nesramno in grdo obnašali do Slovencev» (Dumančič, Robič 2004: avdiovizualni posnetek).

Med Jugoslavijo in Italijo so do leta 1954 vladali napeti odnosi zaradi nerešenega tržaškega vprašanja, odsevali pa so predvsem na mejnih območjih in mednarodno mejo delali nedostopno. 20. avgusta 1955 je bil podpisan Videmski sporazum, ki je blažil težave, nastale z razdelitvijo Svobodnega tržaškega ozemlja; za Goriško pa je ta sporazum pomemben predvsem zato, ker je med drugimi določili urejal področja osebnega in kopenskega prometa med mejnimi območji⁶. Vizija postavljanja meja in mejna politika je od 1955 dalje tako imela drugo optiko; iz ozemeljskih zahtev so se oblikovali sporazumi o pretoku blaga, oseb in storitev, ki so rezultirali v osimskih sporazumih (podpisani 1975, izvajani 1977). Leta 1975 so pred železniško postajo odstranili bodečo žico, dve leti kasneje pa so na mejno črto namestili železno ograjo in mejnik z zaporedno

¹ Prihajalo je namreč do dokaj pogostih ilegalnih prehodov meje; nekateri so se odločali za življenje v novi Jugoslaviji, drugi so sledili svoji zaposlitvi v Italiji, tretji so zaradi triletnega služenja vojaškega roka v Jugoslaviji raje izbrali življenje v Italiji, četrti, ki so sami sebe bolj opredeljevali kot Furlane, pa so optirali v Italijo in v zameno izgubili pravico nad nepremičninami, ki so ostale na t. i. jugoslovanskem ozemlju.

² V Gorici.

³ Prvo organizirano srečanje sorodnikov na meji je bilo v Rožni dolini šele 13. avgusta 1950 (primerjaj z Marušič 1985, Dimić 1997, Šušmelj 1997, Isonzo, Soča, *Giornale di frontiera/Časopis na meji, Primavera/Pomlad* 1994, numero/številka 13, Radmilović 1995).

⁴ Informatorje zaradi zagotovila njihove anonimnosti označujem zgolj s številkami, vse potrebne informacije, ki so podlaga njihovi legitimnosti, pa hrani avtorica.

⁵ Prva gimnazija v Novi Gorici je bila ustanovljena v šolskem letu 1947/48 in je sicer delovala v Šempetru pri Gorici.

⁶ Sporazum se je izvajal v desetkilometrskem pasu vzdolž jugoslovansko-italijanske meje ter vključeval 170.000 prebivalcev na jugoslovanski ter 520.000 na italijanski strani, ki so mejo s posebnimi prepustnicami lahko prehajali prek 57 mejnih prehodov, vendar pa povezava med mestoma na točki železniške povezave ni bila predvidena in je ostajala trdno zaprta.

številko 57/15. Izvajalca del sta dejala, da »zanimivo je, da sva dobila navodila za načrtovanje zida, ki bi bil precej prepusten. V sak je lahko brez večjih težav skočil čez« (Primorski dnevnik, 19. 2. 2004: 14).

Čeprav je bližnja okolica mejne črte do sedemdesetih let delovala kot cona, ki je namenoma služila kot okolje, ki odvrča ljudi in pozornost od zadrževanja v njem, so se že v sedemdesetih letih začele kazati prve težnje in želje po preseganju meje kot fizične materije; ob športno rekreativnih dogodkih, kot je npr. pohod in tek prijateljstva⁷, so del mejne ograje odstranili in jo potem spet trdno privili.

Na okolice mejne črte pa ne smemo gledati zgolj kot na točke stika, temveč tudi kot t. i. točke spora (primerjaj z Low 1999), saj so to prva okolja, kjer se prepoznajo razlike med dvema državama in zaradi tega tudi močna žarišča spodbujanih ali realnih razlik med dvema narodoma. Intenzivnost dogodkov na omenjenem prostoru se je od osemdesetih let dalje močno zgostilo. 23. novembra 1989 se je na italijanski strani meje zbrala skupina podpornikov stranke Alleanza Nazionale (Nacionalnega zavezništva) z Gianfrancom Finnijem, ki je poskusila simbolično s krampi porušiti zid in prestopiti mejo. Namen akcije je bila revizija meje z Jugoslavijo. 7. januarja 1990 so po odločitvi vodstva železničarskih organizacij odstranili rdečo aluminijasto peterokrako zvez-

⁷ Pohod prijateljstva se je v organizaciji združenja TGS (Turismo Giovanile Sociale) in soorganizatorja Novogoriške športne zveze (OZTKO) odvijal že v sedemdesetih letih. Za prehod meje je bil potreben le vpisni karton. Kolesarjenje prijateljstva se je pričelo 1978 in trajalo do 1994. Pomemben soorganizator je bilo ZSSDI (Združenje slovenskih športnih društev v Italiji), ki je k sodelovanju pritegnilo več slovenskih, goriških, štandreških in sovodenjskih društev, vključeni so bili tudi taborniki RMV. Pomembno vlogo je imela KŠD Vipava s Peči, ki je skrbela za okrepčila. Najprej je pot potekala samo po goriškem delu, kasneje še v Štandrež, Sovodnje in Peč. Z razpadom društva TGS je najprej usahnil Pohod prijateljstva, kasneje pa še Kolesarjenje prijateljstva.

do na strehi železniške postaje. Zvezdo so sicer namestili kmalu po 1947, ob božiču 1989 pa so jo pobarvali v rumeno zvezdo repatico. Decembra 1994, pred praznovanjem novega leta, so člani uredništev časopisov *Isonzo*, *Soča*, *Zuf de Žur* (glasbena skupina) in *Oko* nazdravili čez mejo. Označili so ga za prvi »zgodovinski napad« na mrežo. 21. decembra 1995 je občinski svetovalec Zelenih Renato Fiorelli goriškemu županu in občinskemu svetu »poklonik« kos mrežne ograje izpred novogoriške železniške postaje. Prinesel ga je v dvorano mestne skupščine in prislonil k mizi občinskih funkcionarjev. Predsedujoči je prekinil zasedanje, župan Gaetano Valenti je »darilo« sprejel, policija pa ga je zasegla. Njegova akcija pa se je v zgodovini zapisala kot »operacija Svitok«, po kemični snovi, ki jo je uporabil za odvijanje vijakov. Decembra 1995 so se ob novem letu spet sešli novinarji, sodelavci in bralci časopisa *Isonzo Soča*, *Zuf de Žur* in *Oko*. Tokrat so igrali odbojko čez mejno ograjo.⁸ 5. marca 2001 se je ob državni meji zbrala skupina protiglobalistov in somišljenikov proti policijskem nasilju »gibanja iz Seattla«. Sprva jim je dostop do meje skušal preprečiti orjaški policijski aparat. Nazadnje so protestniki preplezali mejo in z vrvjo iz pisanih balonov povezali demonstrante z obeh strani meje. 7. oktobra 2001 je potekal drug poskus »preboja« meje z objemanjem čez mejo. Čeprav začasne odstranitve meje niso dovolili, je shod aktivistov No border social forum dosegel svoj predvideni namen. 22. decembra 2001, ob 1000 letnici prve zgodovinske omembe mesta so po sporazumu občinskih uprav Gorice in Nove Gorice ter njihovih županov Gaetana Valentija in Črtomirja Špacapana odstranili dvanajst metrov železne ograje in čez mejo postavili oder. 16. junij 2003 so ograjo spet odstranili in natanko na mejni črti potegnili mrežo za potrebe mednarodnega ženskega teniškega

⁸ Leta 1996 tradicionalnega srečanja ni bilo več, pri časopisu *Oko* so se odločili, da se zaradi velikih pritiskov srečanja ne udeležijo več.

turnirja »Go&Go«. Tenisačici Ariana Ruchini in Manca Križman sta ob zamenjavi igrišča prestopili v sosednjo državo. 15. septembra 2003 je Kinoatelj predvajal na trgu video esej *Moja meja* Nadje Velušček in Anje Medved. Platno so namestili pred železniško postajo na slovenskem ozemlju, projektor pa je bil nameščen na italijanski strani, tik za mejo.

V času slovenskega približevanja Slovenije Evropski uniji, je omenjeni prostor prevzel primat zanimanja. V letu 2003 je bil razpisan javni natečaj za preoblikovanje prostora pred novogoriško železniško postajo, predvidena je bila preureditev okolice mejne ograje in namestitev mozaika. Komisija je izbrala med dvanajstimi predlogi slovenskih (8) in italijanskih (4) ustvarjalcev in izbrala zamisel o preureditvi trga Romana Schnabla in idejo o mozaiku zamejskega Slovenca Franka Vecchietta. Celotna ureditev trga je bila zamišljena kot zloženka, sestavljena iz več koncentričnih krogov premera do osem metrov. Na levi in desni strani novo oblikovanega trga je bil načrt postaviti dve klopi v obliki kovinskih cevi, ki ima na slovenski strani grb Nove Gorice, na italijanski pa grb Gorice. Bistveni motiv mozaika je Vecchiet predstavil kot eksplozijo števil 57/15⁹, ki so napisane na mejnem kamnu, delci eksplozije pa so položeni v mozaik, ki predstavlja prehodni prostor, po katerem se bodo ljudje sprehajali. 12. februarja 2004 sta župan Nove Gorice Mirko Brulc in župan Gorice Vittorio Brancati trajno odstranila del mejne ograje med obema mestoma in državama. Mirko Brulc je ob tem izjavil »Odstranitev te ograje je košček mozaika priprave Slovenije na vstop v EU, za te, ki živimo ob meji, pa je zgodovinski korak. Slovenci iz Gorice bodo sedaj pravzaprav zaživel v skupnem

⁹ Številka 57 se nanaša na solkanski mejni prehod, ki je 57. po vrsti pomembnejših prehodov na relaciji Trbiž – Milje (izhodiščni mejni prehod na trbiški tromeji nosi št. 1). Na razdalji med solkanskim mejnim prehodom (št. 57) in prehodom pri Rdeči hiši (št. 58) je mejnik na železniški postaji 15. po vrsti.

slovenskem prostoru svobodnejše kot doslej» (Primorski dnevnik, 13. 2. 2004: 1). Vittorio Brancati pa je dodal: »Danes je zelo čustven in pomemben dan. Ne gre le za to, da smo podrli zid in ograjo, ampak za simbolično sporočilo, da je potrebno premagati staro sovraštvo, ki je v dveh mestih ponekod še vedno prisotno. Obrniti je potrebno stran in ustvariti pogoje za gospodarski in socialni razvoj dveh mest in obmejnega območja« (Dumančič, Robič 2004: avdiovizualni posnetek). Kljub temu, da dogodek ni bil posebej oglaševan, se je nabralo precej ljudi, ki so v večini izražali zadovoljstvo, obujali spomin na čas ločevanja ter hkrati polagali velike upe v bodočnost, kot npr. kažeta naslednja izseka iz intervjujev. Prvi je del izseka pripadnika avtohtone slovenske manjšine v Gorici: »Danes mi je ob tem dogodku zelo toplo pri srcu, lepšega dogodka še nisem doživel. Zelo sem vesel tega dogodka ob »meji«. Današnje vzdušje ob meji je dokazalo, da pridobivamo in smo pridobili vsi, bodisi Slovenci na slovenski ali italijanski strani bodisi večinski italijanski narod. Mislim, da je to lep simbol in dokaz za razvoj Evrope in vsega našega območja« (Primorski dnevnik, 13. 2. 2004: 15). Drugi pa italijanskega državljan: »Podrli smo torej zid in vsega je konec ... Živeli bomo kot bratje. Primimo se za roke in pojedimo naprejš« (informator 4, 2004).

Pa vendar so se predvsem med starejšo populacijo pojavljali tudi pomisleki, dvomi, sumničavosti tako pri Slovencih, Italijanah in pripadnikih avtohtone slovenske manjšine v Gorici, kot kažejo naslednji izseki iz intervjujev: »Nekoliko me je strah. Tu se nikoli nisimo dobro razumeli« (Dumančič, Robič 2004: avdiovizualni posnetek); »Je blo vse v redi tistikrat, ma zdej bomo videli kako bo« (Dumančič, Robič 2004: avdiovizualni posnetek); »Sprajšjem se, ali bo sedaj še več pribežnikov tukaj čez bežalo v Italijo?« (Dumančič, Robič 2004: avdiovizualni posnetek); »Nikoli ne smeš zaupati Italijanom, oni so furbasti, nikoli ne veš, kaj res mislijo. Treba je biti previden!« (informator 5, 2004). Kljub simbolno izredno močnem dogodku odstranitve 40 metrov mejne ograje, pa so se vrstili zapleti v zvezi z lastništvom mejnega kamna, zato so ga šele po

enem mesecu namestili ob bok nastajajočega novega trga. Tik pred dokončanjem preobrazbe trga pa sta župana v odprtino v sredini centralne plošče položila zabojček s sporočilom.

Kljub močno spodbujani podobi o dobrem sodelovanju, prijateljstvu in naklonjenosti ob transformaciji trga, so se ob tem dogodku še bolj izpostavila občutja po strahu in sicer med slovenskim prebivalstvom. Velikokrat so se dogodki interpretirali kot »*apetiti po slovenskem ozemlju*«, kot »*spet želijo imeti rapalsko mejo*«, posameznik pa je v javnem dopisu predsedniku vlade Antonu Ropu, Ministru za notranje zadeve Radu Bohincu in županu Mestne občine Nova Gorica poudarjal, da moramo biti v tem občutljivem obdobju pozorni, kajti: »*Uporabljajo¹⁰ skoraj brez izjeme sintagmo: širitev Evropske unije na vzhod! Pri tem očitno ne gre niti za freudovski lapsus: gre za verbalni, neprikriti, ekspanzionistični izraz političnega (!) in gospodarskega pojmovanja širitve! Za vizualno percepcijo, da z odstranitvijo mejne mreže še nismo in se ne nameravamo zlititi v eno z drugim delom mesta ali drugo državo, je zelo pomembno, da ostane tudi novi mejnik na dosednji lokaciji; ki ni izbrana slučajno!*« (internetni vir 1).

V času oblikovanja trga je bil teritorij obravnavan kot nikogaršnja zemlja in nelegalne prestopne je onemogočala gradbena mehanizacija in zaščitne ograje. Sklepi komisije za upoštevanje Videmskega sporazuma so sklenili, da bo bodoči prireditveni prostor pravno obravnavan kot začasni mejni prehod na sicer bodoči, po Schengenskih določilih varovani meji.

Mesec dni pred vstopom Slovenije v EU je prišlo do nepričakovanega zapleta, saj je Generalna direkcija za notranje meje pri Evropski komisiji zaustavila postopek za dokončno ureditev trga. Niso namreč soglašali, da bi obeležje meje dejansko izginilo, preden Slovenija vstopi v Schengenski sporazum. Zadevo je Generalna direkcija za notranje meje predstavila

¹⁰ Iz konteksta celotnega pisma je razvidno, da ima avtor v mislih Italijane na splošno.

Evropski komisiji na rednem zasedanju s predlogom, naj EU od Italije in Slovenije zahteva, da ohranita notranjo mejo s fizično pregrado z namenom zadržati val ilegalnih pribežnikov v državi EU. Po intervenciji Romana Prodi, takratnega predsednika Evropske komisije, in angažiranju obeh županov so sprejeli rešitev in obveljal je prvoten scenarij, kljub provokacijam dveh goriških občinskih svetovalcev Franca Zottija (občanska lista Per Gorizia) in Fabia Gentile (Nacionalno zavezništvo), ki sta sredi trga namestila mejnik iz lepenke, na katerem piše Slovenia 2004-2004, pred njim je risba ribe, ob strani pa piše *Indipendenza devi sparire* (Neodvisnost bi morala izginiti) in se ob njem fotografirala (Primorski dnevnik, 1. 4. 2004: 15). Končno je bilo torej uradno določeno, da bo od 1. maja 2004 za ogled trga dovoljen dostop vsem državljanom EU in vsem turistom, ki bodo imeli urejene dokumente za obisk Slovenije in Italije brez kontrole dokumentov, vendar le na območju trga.

Na dan vstopa Slovenije v EU se je osrednji dogodek odvijal na novo oblikovanem trgu. Kljub veliki simboliki podiranja meja, je bil trg obkrožen z ograjami, ki so preprečevale, da bi ljudje prehajali iz ene strani prireditvenega prostora na drugega. Točno ob polnoči so Romano Prodi, takratni slovenski predsednik vlade Anton Rop in župan Nove Gorice Mirko Brulc na novo oblikovanem trgu odštevali sekunde do vstopa Slovenije v EU in s tem tudi uradno odprli skupni trg. Govorniki so ob tem izbirali poseben nabor besed, predvsem so poudarjali zamisel o »*enotni identiteti obeh mest*«, uporabljali so različne retorične figure z namenom, da poudarijo sodelovanje in vzbudijo občutek po enotnosti skupnosti, kjer naj bi se vsi počutili enake, enako Evropejce. Naj izpostavimo le nekaj ponavljajočih se besed »*gradili bomo skupno prihodnost*«, »*skupaj bomo nastopali*«, »*sedaj smo vsi eno*«, »*počutimo se zares lahko kot pravi Evropejci*«, »*zdaj je potrebno odstraniti meje v glavah*«, »*Nova Gorica in Gorica sta mesti, ki diha z istimi pljuči*« in podobne figure, ki

naj bi vzbujale občutke pozitivne naravnosti, optimizma in uspeha ter predvsem na podlagi ideje o bivanju v skupni Evropi stimulirali konstrukcijo »*ene, goriške identitete*«, osnovane na občutku po prostorski in zgodovinski navezanosti, ki se je po drugi svetovni vojni prekinila. Pa kljub vsesplošnemu navdušenju tudi med občinstvom, je bilo zaslediti negotovanja. Sprva so se posamezniki pritoževali, ker so na trgu veljali izredni varnostni ukrepi in je bil zato trg, ki je bil namenjen združevanju, zanje nedostopen. Ta trenutek je sicer spodbujal namero po konstrukciji nove prostorsko-družbene identifikacije, vendar pa so ga nekateri informatorji opisovali kot »*vsiljeno identifikacijo, ki funkcionira le v političnih govorih in njihovih dejanjih*« (informatore 5, 2004), drugi so nanjo gledali kot na »*zgolj še eno parolo, namesto bratstvo in edinstvo, zdaj govorijo o Evropi*« (informatore 1, 2006) in zgolj malo ljudi je verjelo v njeno popolno uresničitev.

Tako javni prostor v času njenega odprtja ni deloval kot skupni prostor, za katerega je bistvena njegova raba, temveč je spodbujal vsiljeno rabo prostora in omejeval njegovo uporabnost le na določeno skupino izbranih ljudi. Kmalu nato so na obrobje trga namestili opozorilne table, ki narekujejo rabo trga le do določene mejne črte in v več jezikih poudarjajo, da trg nima statusa mejnega prehoda, torej je gibanje na njem omejeno. Od odprtja trga je prostor pred novogoriško železniško postajo prevzel drugačne funkcije in pomene. Pravzaprav je postal točka, skozi katero so projecirali namere čezmejnega sodelovanja na lokalnem nivoju, kar se kaže v srečevanju obeh občinskih uprav ter predvsem v odmevnih srečevanjih obeh takratnih županov. Skupni trg je služil in služi tudi kot reprezentativna točka obeh mest, mednarodnih srečanj, turističnih obiskov, skupnih prireditvev, protokolarnih, strankarskih, političnih srečanj na lokalni in državni ravni, športnih tekmovanj, kulturnih, koncertnih prireditvev, revij pevskih zborov, pobud za mir, krašenje novoletne jelke in prižiganje lučk na njej, umetniških in-

stalacij ter celo sicer zgolj kot predlog mesto sprave med Slovenci, Hrvati in Italijani. Na prireditvah je šlo predvsem za rabo prostora in le redke so trajno posegle v prostor sam.¹¹

Ob koncu tako lahko sklenem, da je trg, kljub prvotno izrednemu interesu, da bi se veliko prireditvev odvijalo na njem, počasi izgubljal privlak. Prireditve, kot npr. kresovanje, ki se je tradicionalno odvijal na travniku pred stavbo MONG, so ob prvi obletnici vstopa Slovenije v EU v noči na 1. maj 2006 hoteli organizirati na skupnem trgu, vendar zamisel zaradi neugodnih vremenskih pogojev ni uspela. Takoj so se pojavile kritike, češ »*zakaj je potrebno prireditve, ki je vsako leto organizirana in tudi dobro obiskana (se je prišla) seliti iz enega konca mesta na drugi samo zaradi novega trga*« drugi pa dodaja, da »*dobrih navad in tradicij se ne spreminja*« (internetni vir 2). Na podlagi metode opazovanja z udeležbo lahko trdim, da je obiskanost in raba trga na vsakodnevni ravni majhna, saj so se informatorji le bežno spominjali, kdaj so bili nazadnje na trgu samem, večina jih je navedla dan vstopa Slovenije v EU, sicer pa so še vedno navajeni, da se ne zadržujejo preveč na obmejnem območju. Ker trg ni registriran kot mejni prehod, večinoma prebivalci obeh mest uporabljajo maloobmejni prehod na Erjavčevi/San Gabrielle ali pa mednarodni mejni prehod Solkan, le redki se na to ne ozirajo in brezbrizno prehajajo čez trg, z razlago »*meni je bližje tukaj čez iti, se mi ne da na blok, saj je isto, samo pogledam, če ni karabinjerjev in*

¹¹ Pri tem naj kot izjemo omenim skavtsko srečanje v organizaciji slovenskih skavtov v sodelovanju s Slovensko zamejsko skavtsko organizacijo in s člani italijanske skavtske organizacije AGESCI, imenovano Marmeljada, ki je med 2004 in 2006 potekala na skupnem trgu med obema mestoma, nato pa se je z razlago, da se zaradi lažjega načrtovanja seli v Giardino publici. V letu 2006 so ob sklenitvi prireditve na levi strani trga v spomin na ta dogodek izdelali hrastovo klop kot simbol miru in bratstva med narodi. Vanjo so vklesali spominsko misel in grb vseh treh sodelujočih skavtskih organizacij. Klop so namestili ob mozaik.

policije« (informatore 5, 2005). Na trgu se zadržujejo le v času prireditvev, sicer menijo, da »*ima tudi urbanizem pomembno, vlogo, ker trg na novogoriški postaji je na obrobju mesta. Tam ni nič, ni trgovin, je le en bar, kjer dela noter eden, ki je bolj vesel, če ni nobenega. Potem so ena podjetja, hiške, kjer stanujejo ljudje, ki hočejo imeti mir. Tam ni bilo nič, tam je tekla meja in tam je bila policija, graničarji. In zdaj to, da imaš na trgu prireditve in da vodiš vse mesto tja, da se bo zabavalo, ni enostavno. Potem greš pa v tisto, da siliš ljudi, kar pa tudi ni prav, saj si sama opazila, da gre potem v eno forsiranje vse. Je težko, ker moraš voditi ljudi iz krajev, kjer so navajeni na nek nov kraj. Če to bočeš, potem moraš dati res izredno ponudbo, da se bojo ljudje preusmerili na novogoriški trg*¹². Če greva sedaj na novogoriški trg, bova tam sama« (informatore 6, 2006). Drugi ugotavlja, da je trg »*ustvarjen umetno, je sicer veliko simbolike, ampak prav zaživel pa ne bo nikoli, je preveč odmaknjen od centrov obeh mest. Lahko, da bo zaživel, ko bojo naredili vse tiste bloke tam na Prvomajski. Mogoče bo takrat živel, ne moreš tako reč. Zdaj da bi prav živel, ne bi rekla, vidiš edino turiste, ki hodijo gledat tja iz vseh koncev. In to je vse, domačini nismo tam*« (informatore 7, 2006).

Naj sklenem z ugotovitvijo, da je trg med obema mestoma primer dokaj razgibanega razvoja, ki se je v petdesetih letih spreminjal v precejšnje ekstreme. Prvič: od prvotnega odvrčanja zadrževanja na meji, želita obe mestni upravi na novo urejeni prostor pritegniti čim več dogodkov in posledično tudi prebivalce obeh mest. Drugič: Sovražna naravnana retorika ob postavitvi meje 1947 se je tekom let precej obrusila. V vokabularju lokalnih politikov so predvsem besede, ki izražajo sožitje, sodelovanje, spodbujanje poznavanja drug drugega ipd. vse v duhu »*ustvarjanja evropskosti in vzgajanja Evropejcev*«, kot je bilo poudarjeno v govoru ob vstopu v EU. Čeprav ne gre spregledati tudi posameznih žaljivih incidentov. Tretjič: vsa prizadevanja pa vendarle ne prekrijejo vseh dvomov, zadržanosti in premislekov ob transformaciji mejnega prostora, kar se pokaže predvsem v

¹² V pomenu trg pred železniško postajo.

odisejadi iskanja primerne skupnega imena za trg, ki se ni udeležil, zato so s skupnim imenom poimenovali le mozaik¹³.

Tako na koncu ugotavljam, da je trg percipiran tako s strani lokalnih politikov kot tudi obmejnega prebivalstva kot izjemen simbolni in manj praktični

¹³ Že pred vstopom Slovenije v EU so se pojavili predlogi za poimenovanje trga s skupnim imenom. Predvsem na italijanski strani je prihajalo do velikih negodovanj, ki je vodil v protestno zbiranje podpisov za ohranitev imena Piazzale della Transalpina in imel posledico sprejetje resolucije mestnega sveta za potrditev tega imena. Na slovenski strani so se pojavljali različni predlogi: Trg Evropa – Piazzale Europa, Trg Združene Evrope – Piazza dell'Europa Unita, Trg Darka Bratine, Trg prijateljstva, Trg Evropa 2004, Na Blančah, Trg Edvarda Rusjana, Svetogorski trg, Trg sožitja – Piazza di convivenza, Trg Franca Jožefa, Placa Val Blancja, ter dva predloga s kančkom ironije Trg Titino Novak in Trg Maršala Tita kot odgovor na spreminjanje napisa Naš Tito na Sabotinu. Končni kompromis poimenovanja med obema občinskima upravama se je udeležil v skupnem poimenovanju zgolj mozaika, ki nosi ime Mozaik nove Evrope – Mosaico della nuova Europa.

potencial, vendar pa povezovanje prebivalcev dveh ločenih mest ni odvisno le od odstranjanja fizičnih pregrad, kar pa ponuja zanimivo perspektivo dogajanja med obema mestoma.

LITERATURA

- LEFÈBVRE, Henri. 2003 (1974). *The Production of Space*. Malden: Blackwell.
- HOMOBONO Martínez, José Ignacio. 2003. Miradas socioantropológicas sobre la ciudad y sus culturas (una presentación); V: *Zainak, cuadernos de Antropología – Etnografía*, **Autor(es)**: José Ignacio Homobono, Juan Antonio Rubio-Ardanaz eds. Lits. Donostia: Eusko Ikaskuntza, 23, 19–52.
- LOW M. Setha. 1999. Introduction: Theorizing the City; V: Setha M. Low (ur.), *Theorizing the City*. New Brunswick, New Jersey, London: Rutgers University Press, 1–33.
- MARUŠIČ, Branko. 1985. »Pohod lačnih«; V: *Skupni slovenski kulturni prostor*. Nova Gorica: Trinajsti sklic Plenuma kulturnih delavcev Osobodilne fronte, 76–78.
- ŠUŠMELJ, Jože. 1997. Odpiranje meje, Sodelovanje med Novo Go-

rico in Gorico; V: Zoltan Jan (ur.), *Nova Gorica – Gorica: izživi in možnosti sobivanja*. Nova Gorica: Mestna občina, 9–28.

ČASOPISNI VIRI

- Isonzo, Soča, Giornale di frontiera/Časopis na meji, Primavera/Pomlad* 1994, nr./št. 13.
- Primorski dnevnik*, 5. 5. 1948: 2.
- Primorski dnevnik*, 13. 2. 2004: 1, 15.
- Primorski dnevnik*, 19. 2. 2004: 14.
- Primorski dnevnik*, 1. 4. 2004: 15.

DOKUMENTARNO FILMSKO GRADIVO

- Dumančič, Mojca in Tone Robič. 2004. *Zgodba dveh mest*. Produkcija TV Slovenija, Informativni in izobraževalni program.
- Radmilovič, Marko. 1995. *Marš sirkovih metel*.

INTERNETNI VIRI

- Dostopno na URL: <http://www.goriska.com> (17. 2. 2004)
- Dostopno na URL: <http://www.nova-gorica.si/forum/read.php?f=1&i=1067&t=1067> (27. 9. 2006)

DANILO ZULJAN KUMAR*

O NASTAJANJU SLOVENSKEGA LINGVISTIČNEGA ATLASA

IZVLEČEK

Ideja o lingvističnem atlasu, ki bi vključeval vsa slovenska narečja, tudi v zamejstvu, sega v začetek 20. stoletja, ko so v Evropi začeli nastajati prvi lingvistični atlasi. Uresničevati se je začela pred pred dvema letoma, ko se je Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU lotila zahtevne in obširne priprave prve knjige *Slovenskega lingvističnega atlasa – Človek*. V prispevku avtorica razloži, kaj lingvistični atlas vključuje ter kateri kraji so točke *Slovenskega lingvističnega atlasa* v zahodni Sloveniji.

Ključne besede

Slovenski lingvistični atlas, slovenska narečja, zahodna slovenska narečja

SUMMARY

The idea of creating a linguistic atlas which would include all Slovenian dialects has a long history, ever since the beginning of 20th century when there appeared first linguistic atlases in Europe. However, the idea began to realize two years ago when the Dialectological section of the Institute of Slovenian Language Fran Ramovš SRS SASA started the extensive and complex preparations for the first volume of *Slovenian Linguistic Atlas (SLA) – Human Body*. The article tries to illuminate what a linguistic atlas is and what places in west Slovenia are the SLA net points.

Key words

Slovenian Linguistic Atlas, Slovenian dialects, western Slovenian dialects

UVOD

V zadnjih dveh letih Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, v

* dr. jezikoslovnih ved, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Dzuljan@zrc.sazu.si

kateri delujemo raziskovalci Jožica Škofic – vodja sekcije, Vera Smole, Vlado Nartnik, Karmen Kenda - Jež, Peter Weiss, Tjaša Jakop in Danila Zuljan Kumar in od 1. oktobra 2007 dalje Matej Šekli (vsi doktorji znanosti) ter mlada raziskovalka Mojca Horvat, pospešeno pripravlja prvo knjigo *Slovenskega lingvističnega atlasa* (v nadaljevanju SLA). Veliko narečnega gradiva za atlas je že zbrano – v obliki t. i. listkovne in zvezkovne zbirke ga hrani Dialektološka sekcija, velik odstotek gradiva je že skeniran in nam je dostopen tudi v elektronski obliki – nekatere točke v mreži SLA pa v preteklosti niso bile popisane, zato jih popisujemo vzporedno z nadaljnjo obdelavo gradiva za pripravo narečnih kart.

KAJ JE LINGVISTIČNI ATLAS?

Lingvistični atlas je zbirka jezikovnih kart z vidnim prikazom jezikovnih pojavov na določenem ozemlju. Tovrstne karte so lahko:

- glasovne; te prikazujejo določene glasovne pojave (npr. refleksje za posamezne izhodiščno-slovenske glasove, soglasniške spremembe);
- naglasne; te prikazujejo posamezne besedne naglase in njihove premike;
- oblikoslovne, ki prikazujejo oblikoslovne značilnosti leksemov (npr. končnico za posamezen sklon pri izbranem leksemu);
- besedne (leksične), ki kažejo razširjenost različnih poimenovanj za neko entiteto (npr. v slovenskih narečjih poznamo več poimenovanj za teto, in sicer: *teta, tetka, tetika, strina, njanja* ter *moma*).

Jezikovne atlase že imajo vsi slovanski narodi, razen južnoslovanskih (z izjemo Bolgarov). Poznajo pa jih tudi naši sosednji narodi, npr. Združenje madžarskih jezikoslovcev v Budimpešti trenutno pripravlja 10. knjigo jezikovnega atlasa madžarskih narečij v Transilvaniji v Romuniji, Italijani imajo *Atlante Linguistico Italiano* (ALI), Furlani pa *Atlante Storico-Linguistico-Etnografico Friulano* (ASLEF). Obstajajo pa tudi lingvistični atlasji za posamezne pokrajine, npr. *Atlante Linguistico ed Etnografico del Piemonte Occi-*

dentale (ALEPO), *Atlante Linguistico del Ladino Dolomitico e dei Dialetti Limitrofi I* (ALD), *Atlante Linguistico della Basilicata* (ALBA). Pri nas je tovrstni atlas narejen za področje slovenske Istre, in sicer *Slovenski dialektološki leksikalni atlas slovenske Istre (SDLA-SI)* avtorjev Rade Cossutta in Franca Crevatina.

ATLANTE LINGUISTICO ITALIANO (ALI) IN PRIMORSKA

Začetek nastajanja Italijanskega lingvističnega atlasa seže v leto 1924, ko so se pod vodstvom Matea Giulia Bartolia s Filozofske fakultete v Torinu in na pobudo Società Filologica Friulana G. I. Ascoli ter enega od njenih ustanoviteljev in predsednika Uga Pellisa (1882 Fiumicello pri Ogleju – 1943 Gorica) začele priprave na zbiranje gradiva. To je začel Ugo Pellis zbirati 29. oktobra leta 1925 prav v svoji rojstni vasi na osemnajstletnem potovanju po celotni Italiji na podlagi svoje lastne vprašalnice popisal 727 točk. Njegove delo je nadaljevalo več raziskovalcev. Italijanski lingvistični atlas obsega 6 knjig. Prva je izšla leta 1995, v naslednjih letih sta izšli dve knjigi, leta 1999 četrta, 2001 peta, šesta je v redakciji. Za nas je delo pomembno predvsem zato, ker so v njem kot točke popisani tudi slovenski kraji v takratni italijanski državi. To so naslednji kraji: Bila v Reziji, Trbiž, Bovec, Tolmin, Gorica, Lože (Lonzano) pri Dolenju (vas, ki je danes v italijanskem delu Brd), Sovodnje v Beneški Sloveniji, Martinščina (San Martino del Carso), Ajdovščina, Idrija, Postojna, Komen, Divača, Trst, Milje, Koper in Piran (ALI 1995: Carta 1).

Ker se je pri proučevanju različnih evropskih lingvističnih atlasov z namenom pregledati različne pristope h kartografranju pokazala potreba po tem, da bi imeli tudi italijanski atlas, ki ga v Sloveniji nima nobena inštitucija – dostopen nam je bil le v goriški knjižnici Biblioteca Statale Isontina, pa še tam samo na vpogled in ne v izposojajo, smo se s prošnjo po doniranju sredstev za nabavo tega dela obrnili na primorske občine. Tako smo s sredstvi Obči-

ne Ajdovščina nabavili prvo, s sredstvi občine Šempeter-Vrtojba drugo ter s sredstvi Mestne Občine Nova Gorica tretjo knjigo ALI-ja. Raziskovalna postaja Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU v Novi Gorici je tako edina inštitucija v Sloveniji, ki ima to delo z dragocenimi leksičnimi podatki za primorske kraje.

NAČRTI ZA SLOVENSKI LINGVISTIČNI ATLAS

Kot že omenjeno, za celotno slovensko narodnostno in jezikovno ozemlje lingvističnega atlasa še nimamo, čeprav zamisel o takem delu sega že v prvo polovico 20. stoletja, v čas, ko so začeli v Evropi nastajati prvi lingvistični atlasji (npr. *L'Atlas Linguistique de la France*, ki je izhajal med leti 1902 in 1910, *Atlas de Catalogne* leta 1928, *Sach- und Sprachatlas Italiens und der Südschweiz* 1928, *Dialektatlas von Altbayern* 1932). Vendar velja poudariti, da se je gradivo za SLA zbiralo veliko let. Vprašalnico zanj je zasnoval Fran Ramovš, dopolnili ter tehnično preuredili pa drugi jezikoslovci. Danes obsega 870 osnovnih vprašanj s podvprašanji in je razdeljena v 16 razdelkov: I. Telo, II. Obleke, III. Hiša, IV. Vas, V. Prazniki, VI. Orodje, VII. Živina, VIII. Rastline, IX. Planina, X. Bolezni, XI. Čas, XII. Pokrajina, XIII. Družina, XIV. Štetja, XV. Razno, XVI. Gramatična vprašanja.

Mreža krajev, predvidenih za zapis, obsega 406 točk po celotnem slovenskem ozemlju, vključujoč zamejstvo. Do danes imamo zapisanih približno 90 % krajevnih govorov, manjkajo pa nam še zapisi za nekaj manj kot trideset točk, te so predvsem na robovih slovenskega ozemlja, v Beneški Sloveniji, na Avstrijskem Koroškem in v Porabju. Že obstoječim točkam SLA bomo dodali tudi nove, in sicer v primerih, ko imamo na voljo zanesljive podatke (npr. Vrh Svetega Mihaela pri Gorici).

Tu nas seveda najbolj zanima, kateri kraji so vključeni v mrežo krajev za SLA na širšem goriškem področju na obeh straneh meje, v Beneški Sloveniji ter na Idrijskem in Cerkljanskem, kdo so bili zapisovalci ter katerega leta so

bile vprašalnice izpolnjene. V Beneški Sloveniji so popisani naslednji kraji: Jeronišče in Ošnje (Tine Logar 1963), Bardo, Viškorša, Matajur, Dreka, Podbonesec (Tine Logar 1965), Marsin (Lučana Budal 1979), Špeter Slovenov (Tine Logar in Liliana Spinuzzi 1989) ter Mirnik na meji z Brdi (Danila Zuljan Kumar 2006). Manjkata pa še zapisa za Doljno Černjevo in Fejplan. Na drugi strani meje so v mrežo krajev za SLA vključeni naslednji kraji: Breginj, Robidišče, Kred in Kobarid (Tine Logar 1951), Trenta (Tine Logar 1948 ter Jakob Rigler 1960), Log pod Mangartom (Tine Logar 1952 in 1960), Bovec (Tine Logar 1952), Drežnica (Tine Logar 1951 ter Jože Kurinčič 1977), Zatolmin (Helena Čujec 1965), Čiginj (Justina Fon 1959), Livek (Tine Logar 1958 ter Zvezdana Škorjanc 1976), Kanal, Deskle, Ročinj in Avče (Tine Logar 1952, Avče tudi Helena Bavdež v 50. letih ter Alenka Božič 1971), Kal nad Kanalom (Tine Logar 1955), Podlešče – Banjščice (Tine Logar 1956), Lokve ter Grgar (Tine Logar 1952), Solkan (Tine Logar 1954, Majda Bratuž 1959/69, Ilka Češnovar 1966, Marjeta Živec 1972 ter Maja Nemeč 1984), Trnovo in Šempas (Tine Logar 1953), Šempeter pri Gorici (Ana Merljak 1975). V Brdih: Brdice pri Kožbani, Medana in Kojško (Tine Logar 1956), Kozana (Milena Židanik 1976), Oslavje (Ana Primožič 1976), Števerjan – delni zapis (Danila Zuljan Kumar 2006). Naprej proti jugu so točke naslednje: Sovodnje (Franc Mermolja 1954), Miren (Tine Logar 1954, Lucija Budin 1967 ter Marta Pavlin 1981), Renče (Stanislava Lukežič 1968), Branik in Štanjel (Tine Logar 1948; Štanjel tudi Majda Zalesjak 1959 in Jože Hočvar 1960), Doberdob (Tine Logar 1969), Opatje selo (Tine Logar 1954). V Vipavski dolini: Skrilje (Sonja Horvat 1981), Ajdovščina (Tine Logar 1981, Mirka Pestelj – Branislej 1979, Gaberje (Marija Pegan 1960 ter Marija Nemeč), Vipava (Tine Logar 1951), Štjak (Tine Logar 1954), Podnanos (Tine Logar 1948, Irena Žvanut 1962 ter Marija Lozej 1969). Proti SV pa so točke SLA naslednje: Čepovan (Tine

Logar 1952), Grahovo ob Bači, Šebrelje, Cerčno ter Most na Soči (Tine Logar 1951, Most na Soči tudi Jelena Kušar 1960, Cerčno pa Sonja Močnik 1959/60 in Slavica Bric – Makuc 1982), Gorenja Trebuša (Tine Logar 1962). Na idrijskem področju je točk šest (od teh Kanomlja še ni popisana): Laniše (Olga Turen – Bertole 1961), Idrija (Tine Logar 1950, Vlado Božič 1959/60, Marinka Petrič 1965 in Lidija Novak 1970), Črni Vrh, Godovič in Hotedršica (Tine Logar 1947, Črni Vrh tudi Ivan Tominec).

NASTAJANJE SLOVENSKEGA LINGVISTIČNEGA ATLASA

Dialektološka sekcija pripravlja 1. knjigo *Slovenskega lingvističnega atlasa – Človek*. Poleg delov človekovega telesa bo zajela še poimenovanja za sorodstvo in bolezni. Atlas bo leksični, kar pomeni, da bomo kartografirali različne narečne lekseme izbranega pomenkega pojma – ti leksemi pa bodo v legendi zapisani v poknjženi različici in torej na karti ne bodo prikazane njihove narečne glasoslovne uresničitve. Taka odločitev je bila nujna zaradi rabe različnih načinov fonetične transkripcije in večkrat nezanesljivega gradiva, saj so vprašalnice poleg dialektologov izpolnjevali tudi študentje, ki morda niso bili dovolj pozorni na vse glasoslovne nianse izbranih krajevskih govorov.

Tudi s tehničnega stališča gre za izjemno zahteven projekt, ki poleg jezikoslovnega znanja zahteva tudi izdelavo podpornih računalniških programov. Trenutno vnašamo gradivo iz klasičnega arhiva, to je z listkov in iz zvezkov v računalniško podatkovno bazo SlovarRed, pri čemer uporabljamo vnašalni sistem ZRCola, ki ga je za jezikoslovne, predvsem dialektološke potrebe, razvil sodelavec Dialektološke sekcije Peter Weiss. S pomočjo geografskega informacijskega sistema GIS, s katerim je povezan SlovarRed, pripravljamo že tudi prve poskusne karte s prikazom geografske razporeditve poimenovanj za posamezne dele telesa. Delo je zahtevno in dolgotrajno predvsem zaradi natančne jezikoslovne obravnave vsakega izmed leksemov, ki

poimenujejo nek pojem. Poleg tega je potrebno natančno preverjanje fonetičnega prepisa z listkov in iz zvezkov. Vsakemu leksemu določimo etimološki izvor, pri čemer si pomagamo z etimološkimi slovarji, pri izposojenkah pa tudi z dvojezičnimi slovarji ter obstoječimi narečnimi slovarji, ter ga poknjžimo. Te informacije bodo zapisane ob karti v komentarju. Iskanje etimološkega izvora in poknjževanje oziroma prestavljanje iz fonetične v t. i. ortografsko transkripcijo je pri nekaterih leksemih enostavno (glej npr. leksem *lice* v Prilogi), pri drugih pa lahko zapleteno. Tako nam npr. še ni uspelo poknjžiti narečnih leksemov *hüngaj* (Njiva), *h□ng□e*, *xüng□e* (Osojani) za pojem *gleženj*. V takih primerih je potrebno raziskati glasoslovne razvoje govora ali širše narečja ter ugotoviti, ali gre za slovensko besedo ali izposojenko. Karte bodo znakovne, pri čemer bomo uporabili simbole iz t. i. nabora znakov SIMBola, ki ga je izdelal Peter Weiss (v Prilogi so znaki iz SIMBola zastopani s številčno kodo), izoglosne (izoglosa je črta, ki povezuje kraje z istim leksemom) ali napisne. Mogoča bo tudi kombinacija dveh ali treh oblik.

Naj za zaključek v pokušino ponudimo samo nekaj različnih poimenovanj za naslednja dela človeškega telesa: *lice* in *obrvi*, kot so bili zapisani v naštetih krajih. Lekseme podajamo v poknjženi obliki, kar pomeni, da je izgovorna različica v posameznih govorih lahko nekoliko drugačna (npr. *lica*, *licē*, *lēnite*, *γ□bac*, *ob□rv□*, *wąb□rvi*, *□ab□rv□*, *sopračil□*). **Lice**: v Breginju, Robidišču in Viškorši je zapisana beseda *lanita* (< verjetno praslovansko *olnita 'upognjen telesni del' prim. rusko lanita 'lice'; Bezljaj 1982: 123), v Bardu *skeranja* (praslovansko morda *skorni 'čeljust'), v Logu pod Mangartom in Bovcu *blanja* (← morda dalmatinskoromansko *plana; leksem morebiti sprejet preko furlanščine, kjer je pogosten -b za -p na začetku besede; Bezljaj 1976: 24), v Podbonescu *gobec*, v ostalih krajih pa *lice*. **Obrvi**: prevladuje leksem *obrvi*, v Marsinu v Beneški Sloveniji najdemo zapisa *sopruobrvi* in *obrvi ta velike*, v Doberdobu in Števerjanu *sopračilje* (← italijansko sopracciglio 'obrvi'), v

Števerjanu tudi *čilje* (← italijansko *ciglia* 'obrvi').

Poglejmo si zapis teh pojmov še v ALI; za lice prevladuje *liže*, sledi mu *guanča* (← italijansko *guancia* 'lice') ter v Bovcu *skranja*. Pri pojmu obrvi prevladuje leksem *obrvi*, v Tolminu poleg tega še *trepalniže*, v Postojni pa *sopračile*, za Bovec je zapisano poimenovanje *čioie* (← morebiti italijansko *ciglia* 'obrvi', vendar nam etimološki izvor še ni znan) ter v Bili v Reziji *lače ta nad oko* (← ver-

jetno furlansko, glede na to, da imajo izraz lač 'obrvi' tudi sosednji furlanski kraji, npr. *Pesàris* (Prato Càrnico), *Tramonti di Sopra*, *Raveo* in *Collins* (Forni Avoltri), vendar etimološkega izvora besede še nismo raziskali).

LITERATURA

Atlante Linguistico Italiano. Vol. I. Il Corpo umano. Carte I-III, 1-93. 1995. Istituto del Atlante Linguistico Italiano: Torino.

BENEDIK, Francka 1999. *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA)*. Založba ZRC: Ljubljana.

BEZLAJ, France 1976. *Etimološki slovarj slovenskega jezika A-J*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

BEZLAJ, France 1982. *Etimološki slovarj slovenskega jezika K-O*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

KARTA

- BRECELJ, Marijan 2005. *Furlansko-slovenski slovar*. Goriška knjižnica Franceta Bevka: Nova Gorica
- MERKŪ, Pavle 1999. *Slovenska krajevna imena v Italiji. Priročnik. Toponimi Sloveni in Italia. Manuale*. Trst: Narodna in študijska knjižnica.
- SMOLE, Vera PETEK, Urška 2007. Komentiranje leksično-besedotvornih kart v 1. zvezku Slovenskega lingvističnega atlasa »Človek« (na primeru V617 *teta* in V618) *ujna*). *Jezikoslovni zapiski; Merkujev zbornik 13, 1/2*. Založba ZRC: Ljubljana. Str. 351–359.
- ŠKOFIC, Jožica. Slovensko narečno besedje na stičišču kultur (po gradivu za SLA). V: STABEJ, Marko (ur.), 2005. *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj*. V Ljubljani: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, str. 51–66.
- ŠLENC, Sergij 2006. *Veliki italijansko-slovenski slovar*. DZS: Ljubljana.

INTERNETNI VIRI

- <http://www.atlantelinguistico.it/atlante>
<http://www.alepo.it>
<http://ald.sbg.ac.at/ald/ald-i>
<http://www.jstor.org>

TABELA

POROČILO O DELU SODELAVK IN SODELAVCEV RAZISKOVALNE POSTAJE ZRC SAZU V NOVI GORICI* ZA LETO 2007

PERSONALNA SESTAVA

Vodja raziskovalne postaje:

dr. Branko Marušič, znanstveni svetnik v poklju – Zgodovinski inštitut Milka Kosa (tel. 05 335 73 20)

Asistentka z doktoratom:

dr. Danila Zuljan Kumar – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (tel. 05 335 73 21)

Mlada raziskovalka-asistentka z magistriranjem:

mag. Vesna Ličer – Inštitut za slovensko narodopisje (tel. 05 335 73 26)

Mlade raziskovalke-asistentke:

Jasna Fakin Bajec – Sekcija za interdisciplinarno raziskovanje v humanistiki (tel. 05 335 73 25)

Katja Jerman, Špela Ledinek Lozej – Inštitut za slovensko narodopisje (tel. 05 335 73 22)

Neva Makuc – Zgodovinski inštitut Milka Kosa (tel. 05 335 73 23)

Bibliotekarka:

Petra Kolenc – Zgodovinski inštitut Milka Kosa (tel. 05 335 73 24)

V letu 2007 so raziskovalno delo na Raziskovalni postaji ZRC SAZU v Novi Gorici opravljali: **dr. Danila Zuljan Kumar** za Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (svojo zaposlitev je delila z Univerzo v Novi Gorici), mlada raziskovalka **Neva Makuc** (od decembra 2006 na porodniškem dopustu) za Zgodovinski inštitut Milka Kosa, mlade raziskovalke **Katja Jerman**, **Špela Ledinek Lozej** in **mag. Vesna Ličer** (februarja 2007 se je vrnila s porodniškega dopusta) za Inštitut za slovensko narodopisje, **Jasna Fakin Bajec** (junija 2007 se je vrnila s porodniškega dopusta) za Filozofski inštitut, od septembra 2007 v Sekciji za interdisciplinarno raziskovanje v humanistiki. Bibliotekarka **Petra Kolenc** je od oktobra 2007 zaposlena s polovičnim delovnim časom pri Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa. Postajo je vodil **dr. Branko**

Marušič, znanstveni svetnik ZRC SAZU v poklju.

DOKTORSKI ŠTUDIJI

Doktorski študij, ki je temeljna delovna obveza mladih raziskovalk, so v letu 2007 opravljale:

- Jasna Fakin Bajec z nalogo *Kulturna dediščina med tradicijo in inovacijo na Krasu* (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, mentor prof. dr. Janez Bogataj);
- Katja Jerman z nalogo *Dve Gorici eno mesto? Konstrukcija urbanega* (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, mentor prof. dr. Božidar Jezernik);
- Špela Ledinek Lozej z nalogo *Stanovanjska kultura v Vipavski dolini: etnološki vidiki razvoja in pomena kuhinje v 20. stoletju* (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, mentor prof. dr. Vito Hazler);
- Mag. Vesna Ličer z nalogo *Etnologija in kultura etnološke vede na Goriškem* (Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za podiplomski študij Interkulturni študiji, modul Slovenske študije, mentor doc. dr. Naško Križnar, somentor prof. dr. Oto Luthar);
- Neva Makuc z nalogo *Furlanska historiografija in slovenska zgodovina* (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, mentor prof. dr. Peter Štih).

PREDAVANJA, REFERATI IN DRUGI JAVNI NASTOPI

Slovenija:

- 12. 1. 2007: predavanje Branka Marušiča o slovensko-italijanskih odnosih v 20. stoletju na novogoriški gimnaziji za slovenske in italijanske dijake iz Gorice.

- 2. 2. 2007: sodelovanje Branka Marušiča na okrogli mizi v Tolminskem muzeju ob stoletnici rojstva časnikarja Andreja Pagona Ogareva.
- 22. 2. 2007: nastopno predavanje Danile Zuljan Kumar na Univerzi v Novi Gorici: *Narečje kot izraz kolektivne lokalne identitete*.
- 5. 3. 2007: predavanje Branka Marušiča o zahodni meji na Primorski univerzi v Kopru na seminarju za študente pri prof. dr. Jožetu Pirjevcu.
- 24. 5. 2007: predavanje Branka Marušiča o Renčah v 19. stoletju, Osnovna šola Renče.
- 6. 9. 2007: predavanje Branka Marušiča o slovensko-italijanskih odnosih v Sežani na simpoziju ob šestdesetletnici pariške mirovne pogodbe.
- 28. 9. 2007: predavanje Neve Makuc *Furlanska historiografija in nekatere etnične, jezikovne, verske in socialne skupine* na mednarodnem znanstvenem sestanku *Interpreti kultur* (Koper, Znanstveno-raziskovalno središče).
- 15. 11. 2007: predavanje Branka Marušiča o železniških povezavah na Goriškem na simpoziju *Železna cesta: 150. letnica južne železnice* (Koper, Univerza na Primorskem).
- 15. 11. 2007: predavanje Danile Zuljan Kumar *Členitev po aktualnosti v govorjenem narečnem besedilu* (Ljubljana, mednarodni simpozij *Obdobja, metode in zvrsti*).
- 29. 11. 2007: inavguracijsko nastopno predavanje Branka Marušiča v naziv rednega profesorja na Univerzi v Novi Gorici o zgodovini visokošolskega študija na Goriškem.
- 1. 12. 2007: predavanje Katje Jerman *Analiza vloge, funkcije in percepcije skupnega trga med Novo Gorico in Gorico/Gorizijo: priložnost za pribadnost ali projekt kratkega diha?* na mednarodni konferenci *Prostorska preobraz-*

* Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica, Delpinova 12, 5000 Nova Gorica, tel./fax: 05 335 73 23.

ba Slovenije in sosedstva ob vstop v EU: priložnost za obmejna območja (Koper, Univerza na Primorskem).

Tujina

- 21. 4. 2007: predavanje Branka Marušiča o slovensko-italijanskih odnosih v Staranzanu pri Tržiču.
- 10. 10. 2007: Špela Ledinek Lozej je na mednarodnem simpoziju v Gazimagusi (Severni Ciper) *Meditriology2: Coastal Settlements, Culture, Conservation* predstavila plakat z naslovom *Mediterranean Dwelling Culture in the Vipava Valley (Slovenia): Development of the Kitchen Throughout the 20th Century*.
- 10. 10. 2007: predavanje Jasne Fakin Bajec *The Pearl of the Karst? Revitalization problems in a Karst settlement in Slovenia* na mednarodnem simpoziju *Meditriology2: Coastal Settlements, Culture, Conservation* v Gazimagusi (Severni Ciper).
- 10. 11. 2007: predavanje Branka Marušiča o Cerkvi na Goriškem v 19. stoletju (Landar (Antro) v dolini Nadiže).

BIBLIOGRAFIJA

Knjižne objave:

Branko Marušič:

- *Il vicino come amico - realtà o utopia? La convivenza lungo il confine italo-sloveno*, Gorizia 2007, Goriška Mohorjeva družba, 269 str.

Danila Zuljan Kumar:

- *Narečni diskurz: diskurzivna analiza briških govorov*, (Zbirka *Linguistica et philologica*, 16). Ljubljana 2007, Založba ZRC SAZU, 210 str.

Razprave in članki:

Jasna Fakin Bajec:

- *Raziskovanje kulturne dediščine na Krašu: po sledeh jezikoslovca in narodopisca dr. Karla Štreklja*. V: Glasnik slovenskega etnološkega društva 47(1–2)/2007, str. 51–62.
- *Štanjel - the pearl of the Karst?: revitalization problems in a Karst settlement in Slovenia*. V: *Meditriology 2 : coastal settlements, culture, conservation: [proceedings]: kiyi kentleri, kültür, koruma: [proceedings]*. Gazimagusa: Eastern Mediterranean University Press, 2007, str. 423–430.

- *Iz življenja prosvetnih društev v Komnu in bližnjih kraških vaseh v prvi polovici 20. stoletja*. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica* 4/2007, str. 24–30.

Katja Jerman:

- *Percepcija skupnega trga med Novo Gorico in Gorico*. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica* 4/2007, str. 43–49.

Petra Kolenc:

- *Delovanje Štefana Kociančiča v Gorici in njegove publicistične objave o Goriški v Zgodnji danici (1851-1862)*. V: *Kronika* 55(2)/2007, str. 259–272.
- *Semeniška knjižnica v Gorici v času Štefana Kociančiča in njegov doprinos k bibliotekarski stroki*. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica* 4/2007, str. 19–23.
- *Vipavski rojak Štefan Kociančič*. V: *Vipavski glas.*, letn. XXII, 83/2007, str. 10–13.

Vesna Ličer:

- *Dediščina kulturne krajine na primeru opuščanja kmetijskih površin na Goriškem*. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica* 4/2007, str. 36–42.

Špela Ledinek Lozej:

- *Mediterranean dwelling culture in The Vipava Valley (Slovenia): development of the kitchen throughout the 20th century*. V: *Meditriology 2: coastal settlements, culture, conservation : [proceedings]: kiyi kentleri, kültür, koruma: [proceedings]*. Gazimagusa: Eastern Mediterranean University Press, 2007, str. 493–499, ilustr.
- *Ob petdesetletnici Orlove terenske ekipe Etnografskega muzeja na Vipavskem: pregled gradiva o stavbarstvu in bivalni kulturi*. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica* 4/2007, str. 31–35.

Neva Makuc:

- *Gian Giacomo D'Ischia: identitete in etnične koncepcije v luči njegovih zgodovinskih spisov*. V: *Kronika* 55(4)/2007, str. 231–246.
- *L'opera storiografica Commentariorum Aquileiensium libri octo di Giovanni Candido (cc. 1450–1528)*. V: *Memorie storiche forogiuliesi* 86/2006, str. 43–64.

- *nekaterih vidikih odnosa furlanskih novoveških historiografov do etničnih, jezikovnih, verskih in socialnih skupin*. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica* 4/2007, str. 16–19.

Branko Marušič (izbor):

- *Nagovor ob otvoritvi razstave odsevi ruske kulture na Goriškem do konca prve svetovne vojne (Nova Gorica, 12. maj 2006)*. V: *Bilten društva Slovenija Rusija, jubilejna številka*, Ljubljana 2006, str. 127–132.
  - *Ivan Trinko in slovensko zgodovinopisje – Ivan Trinko e la storiografia slovena*. V: *Mons. Ivan Trinko (1863–1954)*. Spodbujevalec spoznavanja in dialoga med kulturami – Promotore della conoscenza e del dialogo tra culture, Čedad-Cividale 2006, str. 42–61.
  - *Stoletnica smrti dr. Josipa Tonklija (1834–1907)*. V: *Trinkov koledar* 2007, str. 129–133.
  - *Posegi Simona Gregorčiča v politično življenje*. V: *Pogledi na Simona Gregorčiča*, Nova Gorica 2006, str. 18–25.
  - *O Kobilku Ardenga Sofficija in drugi vojnih dnevnikih ter spominih italijanskih avtorjev*. V: *Kronika* 55/2007, številka 2, str. 289–304.
  - *Slovenski narodnoosvobodilni boj in njegovo sodelovanje z italijanskim odporiškim gibanjem*. V: *Slovenski zbornik* 2007, Ljubljana 2007, str. 143–148.
  - *Izbor vesti o Istri v slovenskem časopisju do leta 1880*. V: *Annales* 17(1)/2007, str. 65–82.
  - *Kaj vemo o Gabrjab*. V: *Gabrje je lepa vas, je Vipavski v okras*, Koper 2007, str. 5–6.
  - *Z vlakom iz Gorice v Trst leta 1885*. V: *Koledar* 2008, Goriška Mohorjeva družba, str. 106–110.
  - *Gorica in Goriška ob prihodu Bourbonov (1836)*. V: *Bourboni na Goriškem*, Nova Gorica 2007, str. 5–11.
  - *Pot do univerzitetnega študija na Goriškem*. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica*, 4/2007, str. 5–14.
- Danila Zuljan Kumar:
- *Funkcije ponavljanj v govorjenem narečnem diskurzu*. V: *Slavistična revija* 55(1–2)/2007, str. [315]–326.
  - *O nastajanju slovenskega lingvistične*

ga atlasa. V: Izvestja Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica 4/2007, str. 50–53.

- *Tete so delale, strici so bili pa in gringola: poroke v Brdih nekoč*. V: Briški časnik, pomlad 11(46)/2007, str. 19–20, ilustr.
- *Z referati osvetlili njegovo poezijo: Gradnikov simpozij na Univerzi v Vidmu*. V: Briški časnik, poletje 11(47)/2007, str. 41, ilustr.
- *Casetta nera in Na juriš od Paluda do Grediča*. V: Briški časnik, jesen 11(48)/2007, str. 21.

OCENE KNJIG IN PREDSTAVITVE

Špela Ledinek Lozej je ocenila zbornik *Kronika Ribemberka – Branika II*, (Kronika 55(1)/2007, str. 146–147).

Branko Marušič je ocenil knjigo Petra Vodopivca *Od Poblinove kronike do samostojne države* (Prispevki za novejšo zgodovino 46/2006, št. 2, str. 155–159). Sodeloval je pri predstavitvi knjige *Hubelj, Ajdovščina, Šturje in sosednji kraji v zgodovinskih zapisih od konca 15. do začetka 17. stoletja* (Nova Gorica 2007) v Ajdovščini (19. 4. 2007, pri predstavitvi knjige *Il vicino come amico* (Gorizia 2007) v Novi Gorici (12. 9. 2007), Gorici (16. 10. 2007) in v Ronkah/Ronche dei legionari (27. 11. 2007) ter knjige *Doberdob* (Celovec 2007) Vasje Klavore na Cerju (10. 11. 2007).

Danila Zuljan Kumar je predstavila svojo knjigo *Narečni diskurz* v Novi Gorici (12. 9. 2007), na Dobrovem (7. 10. 2007) in v Ljubljani (11. 10. 2007). V Novi Gorici in na Dobrovem sta delo Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica predstavili Špela Ledinek Lozej in Petra Kolenc.

TELEVIZIJA, RADIO

Jasna Fakin Bajec je 17. novembra 2007 sodelovala pri oddaji *Povabilo na izlet* (Radio Robin Nova Gorica),

predstavila je osmičarsko dejavnost nekoč in danes. 18. novembra 2007 je s prispevkom o osmihah sodelovala v oddaji *Sledi časa* (Radio Slovenija, prvi program, Program A1).

Katja Jerman je 5. marca 2007 sodelovala pri pripravi radijske oddaje *Sledi časa* z naslovom *Mesto na Travniku* (Radio Slovenija, prvi program, program A1) in 16. septembra 2007 pri pripravi radijske oddaje *Sledi časa* z naslovom *Priključitev Primorske* (Radio Slovenija, prvi program, A1).

ŠTUDIJSKO IZPOPOLNJEVANJE

Katja Jerman se je 4. in 5. maja 2007 se je udeležila mednarodne konference *La ciudad, Visiones desde la Antropología, Mercado, Imagen, Cuidadania* (Mesto, antropološki pogledi, trg, podoba, mestnost), ki je potekala v organizaciji univerze Universidad Pablo de Olavide v Seville (Španija). 31. maja 2007 pa se je v Ljubljani udeležila seminarja *Strukturni skladi 2007–2013: nova priložnost za pridobitev sredstev EU* v sodelovanju podjetja RR&CO. d.o.o. in Centra Evropa. 2. marca 2007 se je v Ljubljani udeležila otvoritvene konference za 7. okvirni program *Izzivni* 7 Evropske unije za razcvet odličnosti v evropskih raziskavah v organizaciji Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo Republike Slovenije.

Vesna Ličer, Katja Jerman in Špela Ledinek Lozej so se udeležile *Dnevo etnografskega filma* v Slovenskem etnografskem muzeju (22.–25. maj 2007), srečanja *14th Mediterranean Ethnological Summer Symposium* (25.–30. avgust 2007), ternacionalne konference *Od INTERREG-a III B k Cilju 3 – Transnacionalno teritorialno sodelovanje* v organizaciji Ministrstva za okolje in prostor Republike Slovenije. Vesna Ličer se je 6. septembra 2007 udeležila mednarodnega interdisciplinarnega simpozija *The concept of time and space in European folkrole* (6.–9. september 2007) na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani.

Sodelavci in sodelavke Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica

se redno udeležujejo predavanj in prireditev v okviru kulturnih ustanov na Goriškem.

PEDAGOŠKO DELO

Danila Zuljan Kumar je opravljala pedagoško delo na Univerzi v Novi Gorici iz predmetov *Slovenski knjižni jezik 1 in Lektoriranje in urejanje besedil* (šol. leto 2006–2007) ter *Slovenski knjižni jezik 1 in Slovenska dialektologija* (šol. leto 2007–2008).

Katja Jerman je med 9. in 20. julijem 2007 vodila in organizirala raziskovalne igralnice ZRC SAZU.

REDNA IN IZREDNA DEJAVNOST

Jasna Fakin Bajec je za potrebe doktorskega študija zaključila z delom na terenu, kjer je prebivalce kraških vasi Štanjel, Komen in Sveto spraševala o življenju v vaški skupnosti, pomenu kulturne dediščine pri opredeljevanju vaške skupnosti in samem odnosu vaščanov do nje. Zaključila je s pregledom domače in tuje literature o tradiciji, dediščini, zgodovini, identiteti in globalizaciji. Sodelovala je pri pripravi zaključnega poročila projekta Center odličnosti FABRICA, ki ga s partnerji vodi ZRC SAZU. V okviru projekta je sodelovala v skupini, ki se je ukvarjala s kulturno dediščino na Krasu.

Katja Jerman je za potrebe doktorskega študija uredila obsežno gradivo (fototeko, hemerotečno gradivo, avdio-video material, zbirko člankov in ostalega gradiva) o Novi Gorici in Gorici ter ga izročila v trajno hrambo Raziskovalni postaji v Novi Gorici. 30. avgusta 2007 je v okviru Mediteranske etnološke poletne šole (*14th Mediterranean Ethnological Summer Symposium*) organizirala strokovno ekskurzijo po Novi Gorici in okolici.

Petra Kolenc je v septembru 2007 zaključila s katalogizacijo in ureditvijo knjižnice dr. Henrika Tume. Rezultat dela, katalog Tumeve knjižnice, ki je opremljen z obsežno uvodno študijo o knjižnici, je v fazi priprave na objavo. *Katalog knjižnice dr. Henrika Tume* bo predvidoma izšel v elektronski obliki na internetnih straneh ZRC SAZU v

začetku leta 2008. Izven rednih delovnih obveznosti je sodelovala pri projektu Interreg IIIA Italija – Slovenija, ki ga je v letu 2007 pripravil Kulturni center Lojze Bratuž iz Gorice v sodelovanju z Glasbenonarodopisnim inštitutom ZRC SAZU. Projekt je bil zaključen 14. decembra 2007 s predstavitvijo knjige in CD-ja zbranega gradiva z naslovom *Je žalostna, ma je liepa ta pesem: ljudsko izročilo v besedi in glasbi*. Sodelovala je pri pripravi razstave *Dekleta pripravljajo balo* na Banjski in Trnovski planoti (Lokovec, 30. 6.–30. 9. 2007) z etnologinjama Ingo Miklavčič Brezigar (Goriški muzej) ter Marijo Makarovič. Sodelovala je pri pripravi razstave ob stoletnici rojstva mladinskega pisatelja, Venceslava Winklerja na Lokvah (odprtje 12. avgusta 2007).

Špela Ledinek Lozej je za potrebe raziskave o bivalni kulturi v Vipavski dolini dokumentirala stanovanjsko kulturo v Podragi in Renčah, intervjuvala je stanovalce ter sproti urejala terensko dokumentacijo (239 enot digitalnih fotografij, 17 analognih fotografij, 827 enot preslikanega gradiva, zbirka terenskih pogovorov in terenskih zapiskov). Pridobila je 22 enot hemerotečnega gradiva. Obiskala je novogoriško izpostavo Zavoda za varstvo kulturne dediščine, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Goriški muzej Kromberk in Slovenski etnografski muzej. Sodelovala je pri pripravi priložnostne razstave za proslavo 750-letnice prve znane omembe Renč.

Vesna Ličer je za potrebe dok-

torskega dela z delovnim naslovom *Etnologija in kultura etnološke vede na Goriškem* pregledala obsežno literaturo in vire o raziskovalnem, strokovnem in ljubiteljskem delu na Goriškem ter jih klasificirala glede na zastavljeni teoretski aparat. Na osnovi tega je zaključila delo povezano z dispozicijo doktorske naloge. Pripravljala je etnološko bibliografijo in filmografijo za Goriško, pri tem pa upoštevala slovensko in italijansko literaturo in vire. Za objavo je pripravila knjigo *Murve in kavalirji: svilogojstvo na Goriškem* (prirejeno magistrsko delo *Monokulturno gospodarstvo na Goriškem*) po navodilu recenzentov doc. dr. Naška Križnarja in doc. dr. Mojce Ravnik. Za potrebe nadaljne raziskave domačega svilogojstva je spremljala svilogojsko rejo Peresinovič v Golem Brdu (Brda). S Petro Kolenc sta zaključili obsežno uredniško delo pri knjigi Marice Kolenc *Onkraj Govcev: Spomini na Vojsko, Mrzlo Rupo, in Gorenjo Trebušo*, katero sta opremili s strokovnim uvodnim besedilom in slovarjem narečnih izrazov.

Danila Zuljan Kumar je sodelovala pri pripravi *Slovenskega lingvističnega atlasa* (vnos narečnih leksemov za osem pojmov, povezanih s človeškim telesom in sorodstvom za približno 300 točk ter izdelala prvo narečno karto za pojem lice). Napisala je spremno besedo h knjigi *O zlati kozji in druge povedke iz Brd*. Sodelovala je pri izdaji glasila *Ki je tuo?* (Zbirka ugank v briškem narečju) učencev 3. razredov Osnovne šole Dobrovo (junij 2007)

in pri pripravi Gradnikovih večerov 2007. Opravila je strokovni pregled publikacije *Priprava na maturo 2008* (ur. Katja Mihurko Poniž). Za potrebe Raziskovalne postaje ZRC SAZU je opravila več lektorskih nalog.

KNJIŽNICA IN ARHIV

Knjižnica Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici, za katero skrbi Petra Kolenc, zaobjema štiri sklope. Poleg Tumovega arhiva in knjižnice (4035 bibliografskih enot) nastaja na Raziskovalni postaji zbirka, usmerjena v domoznansko literaturo o Goriški (vsebuje 6577 knjižnih enot; knjižnica še ni vključena v sistem Cobiss). Poleg slednje sta še zbirki knjig Zgodovinskega inštituta in Inštituta za slovensko narodopisje; zbirki vsebujeta več kot 2000 knjižnih naslovov vezanih na zgodovinsko, narodopisno in splošno družboslovno-humanistično vsebino. Obe sta vključeni v sistem Cobiss (Knjižnica SAZU: signatura Hn, Nn). Skupaj ima knjižnica Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici skoraj 12.000 bibliografskih enot gradiva. V novembru 2007 je mlada raziskovalka Katja Jerman, predala Raziskovalni postaji ZRC SAZU Nova Gorica v trajno hrambo gradivo o Novi Gorici, ki ga je zbirala v času svojega doktorskega študija. Gradivo obsega knjige in druge publikacije (cca. 50 enot), pet arhivskih škatel časopisnih člankov ter nekaj fasciklov drugega gradiva o Novi Gorici.

IZVESTJE 4 – 2007

VSEBINA

Branko Marušič

Pot do univerzitetnega študija na Goriškem

Neva Makuc

O nekaterih vidikih odnosa furlanskih novoveških historiografov do etničnih, jezikovnih, verskih in socialnih skupin

Petra Kolenc

Semeniška knjižnica v Gorici v času Štefana Kociančiča in njegov doprinos k bibliotekarski stroki

Jasna Fakin Bajec

Iz življenja prosvetnih društev v Komnu in bližnjih kraških vaseh v prvi polovici 20. stoletja

Špela Ledinek Lozej

Ob petdesetletnici Orlove terenske ekipe Etnografskega muzeja na Vipavskem: pregled gradiva o stavbarstvu in bivalni kulturi

Vesna Ličer

Dediščina kulturne krajine na primeru opuščanja kmetijskih površin na Goriškem

Katja Jerman

Percepcija skupnega trga med Novo Gorico in Gorico

Danila Zuljan Kumar

O nastajanju *Slovenskega lingvističnega atlasa*

Poročilo o delu sodelavk in sodelavcev Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici za leto 2007

